

UNIVERSITY OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

**BULLETIN
OF POSTGRADUATE
EDUCATION:**

collection of scientific papers

Educational Sciences Series

Issue 18(47)

ISSN 2218-7650

DOI: 10.37321

ID 47812

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47))

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»

ВІСНИК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

**Збірник наукових праць
Випуск 18(47)**

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

*Внесений до переліку наукових фахових видань у галузі
педагогічних наук рішенням Атестаційної колегії
Міністерства освіти і науки України
від 28 грудня 2019 року № 1643 (додаток 4)
Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»)*

Видання індексується:

Infobaseindex;

SJIF (Impact Factor);

Akademic Resource Index;

CiteFactor;

Edition is indexed: Google Scholar;

Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/vpron>;

Норвезький Реєстр наукових журналів

Facebook: <https://www.facebook.com/groups/429476075263565>

Linkedin: <https://www.linkedin.com/groups/9093865/>

**Київ
2021**

УДК 378.091.046-021.68(082)

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 22072-11972ПР від 22 квітня 2016 р.

Затверджено Вченою радою
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(протокол № 11 від 17 листопада 2021 р.)

Головний редактор

Віктор Олійник, д-р пед. наук, проф., дійсний член НАПН України <https://orcid.org/0000-0002-2576-0722>

Заступник головного редактора:

Олег Спірін, д-р пед. наук, проф. <https://orcid.org/0000-0002-9594-6602>

Відповідальний секретар:

Оксана Ануфрієва, канд. пед. наук, доцент <https://orcid.org/0000-0002-8465-1681>

Редакційна колегія:

Ірина Андрущук, д-р пед. наук, проф.; **Олександр Галус**, д-р пед. наук, проф.; **Віктор Гладуш**, д-р пед. наук, проф.; **Олена Глазунова**, д-р пед. наук, доцент; **Оксана Дубініна**, канд. пед. наук, доцент; **Ольга Єжова**, д-р пед. наук, проф.; **Деспіна Каракацані**, проф. Департаменту соц. та освіт. політики Ун-ту Пелопоннесу, Корінф, Грецька Республіка; **Микола Кириченко**, д-р філософії, член-кор. Нац. Академії наук вищої освіти України; **Катерина Колос**, д-р пед. наук, проф.; **Василь Олло**, канд. пед. наук; **Лариса Петренко**, д-р пед. наук, проф.; **Ольга Пінчук**, канд. пед. наук; **Зоя Рябова**, д-р пед. наук, проф.; **Вікторія Сидоренко**, д-р пед. наук, доцент.

Асоційовані редактори:

Маріола Міровска, д-р гуманітарних наук у галузі педагогіки, доцент, Ченстохова, Республіка Польща; **Ширинбой Олімов**, д-р пед. наук, проф., Бухара, Республіка Узбекистан; **Лариса Сергєєва**, д-р пед. наук, проф.; **Ірина Сіданіч**, д-р пед. наук, доцент; **Тамара Сорочан**, д-р пед. наук, проф.; **Ганна Тимошко**, д-р пед. наук, проф.

Технічний редактор: Яніна Васильченко

Статті, які публікуються у збірнику проходять перевірку щодо плагіату
Збірник має сторінки у соцмережі: [Facebook](#); [Linkedin](#)

Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць / НАПН України ДЗВО «Ун-т менедж. освіти»; голов. ред. В. Олійник; редкол.: О. Галус [та ін.]. Київ: Юстон, 2021. Вип. 18(47). 192 с. (Серія «Педагогічні науки») (Категорія «Б»).

ISBN 978-617-7854-62-2

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми загальної і професійної освіти. Представлено результати досліджень з історії педагогіки, методології освіти, теоретичних і методичних аспектів навчання та виховання, формування професійних компетентностей фахівців у галузі освіти, підвищення якості освіти.

Для науковців, педагогічних і науково-педагогічних працівників, керівників закладів вищої освіти, методистів, викладачів і слухачів закладів післядипломної освіти.

УДК 378.091.046-021.68(082)

ISBN 978-617-7854-62-2

© ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2021

ISSN 2218-7650

DOI: 10.37321

ID 47812

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47))

Ministry of Education and Science of Ukraine
National Academy of Educational Science of Ukraine
State Institution of Higher Education
«University of Educational Management»

BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION

*Collection of scientific papers
Issue 18(47)*

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

*Listed in the list of scientific professional publications in the field
Pedagogical sciences Decision of the Appraisal Board Ministry
of Education and Science of Ukraine Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine
№ 1643 of 28.12.2019 (dod. № 4)
Educational Sciences Series (Category «B»)*

Edition is indexed:

Infobaseindex;

SJIF (Impact Factor);

Akademic Resource Index;

CiteFactor

CiteFactor;

Edition is indexed: Google Scholar;

National Library of them V. I. Vernadsky

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/vpopn>

Norwegian Register of Scientific Journals

Facebook: <https://www.facebook.com/groups/429476075263565>

Linkedin: <https://www.linkedin.com/groups/9093865/>

**Kyiv
2021**

UDC 378.091.046-021.68(082)

Registration certificate KV No 22072-11972PR dated 22.04.2016.

*Approved by the Academic Council
SIHE «University of educational management»
(protocol № 11 dated 17 November 2021)*

Editor-in-Chief

Victor Oliylyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2576-0722>

Deputies Editor:

Oleg Spirin, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor <https://orcid.org/0000-0002-9594-6602>

Executive secretary:

Oksana Anufriieva, PhD of Ped. Sciences, Associate Professor <https://orcid.org/0000-0002-8465-1681>

Members of Editorial Board:

Iryna Androshchuk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Alexander Halus**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Victor Hladush**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Olena Glazunova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor; **Oksana Dubinina**, PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor; **Olga Yezhova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Despina Karakatsani**, Professor of the Department of Social and Educational Policy of the University of Peloponnesus, Corinth, Republic of Greece; **Mykola Kyrychenko**, Doctor of Philosophy, Corresponding Member (Academician) of Higher Education National Academy of Sciences of Ukraine; **Catherine Kolos**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Vasyl Ollo**, PhD of Pedagogical Sciences; **Iarisa Petrenko**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Olga Pinchuk**, PhD of Pedagogical Sciences; **Zoya Ryabova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Viktoriia Sydorenko**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor.

Associate editors:

Mariola Mirovska, Doctor of Humanities in the field of Pedagogy, Associate Professor, Częstochowa, Republic of Poland; **Shirinboy Olymov**, doctor of pedagogical sciences, professor, Bukhara, Republic of Uzbekistan; **Larysa Serheieva**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Iryna Sidanich**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor; **Tamara Sorochan**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; **Anna Tymoshko**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor.

Technical Editor: Yanina Vasilchenko

Articles published in the Collection are checked for plagiarism on
The collection has pages on the social network: [Facebook](#); [Linkedin](#)

Bulletin of Postgraduate education: collection of scientific papers / NAES of Ukraine SIHE «University of Educational Management»; Editor-in-Chief V. Oliylyk; Editorial board: A. Halus [and others]. Kyiv: Yuston, 2021. Issue 18(47). 192 p. (Educational Sciences Series) (Category «B»).

ISBN 978-617-7854-62-2

The collection covers current problems of general and vocational education. The results of researches on the history of pedagogy, methodology of education, theoretical and methodical aspects of teaching and education, formation of professional competencies of specialists in the field of education, improvement of the quality of education are presented.

For scientists, pedagogical and scientific and pedagogical workers, heads of institutions of higher education, methodologists, teachers and students of institutions of postgraduate education.

UDC 378.091.046-021.68(082)

ISBN 978-617-7854-62-2

© SIHE «University of educational management», 2021

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

ЗМІСТ

Відомості про авторів	8
Абрамова Оксана, Пуляк Ольга, Терещук Андрій. Формування м'яких навичок у здобувачів освіти через застосування тренінгових технологій https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-10-28	10
Білоножко Олена. Критерії та показники розвитку професійної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-29-45	29
Кириченко Микола, Сорочан Тамара, Карташова Любов, Оліфіра Лариса. Професійний розвиток педагогів у системі формальної й неформальної післядипломної освіти в період карантинних обмежень https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-46-65	46
Отамась Інна, Антонюк Людмила. Концепт soft skills педагогів у динаміці освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах діджиталізації https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-66-81	66
Отич Олена. Професійний розвиток науково-педагогічних працівників у контексті сучасних тенденцій модернізації системи вищої освіти України https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-82-102	82
Сергеева Лариса. Основні аспекти розбудови доступності освітнього простору закладу професійної освіти (за результатами педагогічного експерименту) https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-103-122	103
Соболенко Ольга. Формування етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-123-135	123
Спиридонова Євгенія. Дидактичні принципи управління формуванням правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-136-158	136
Чепка Ольга. Особливості роботи громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні та Канаді https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-159-171	159
Штангей Світлана. Розвиток соціальності студентів в умовах інклюзивної освіти https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-172-190	172

CONTENT

Information about the authors	8
Oksana Abramova, Olha Puliak, Andriy Tereshchuk. Formation of soft skills in educators through the application of training technologies https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-10-28	10
Olena Bilonozhko. Criteria and indicators of development of lyceum teachers' professional culture in the methodological work system https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-29-45	29
Mykola Kyrychenko, Tamara Sorochan, Lyubov Kartashova, Larysa Olifira. Professional development of teachers in the system of formal and non-formal postgraduate education during quarantine restrictions period https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-46-65	46
Inna Otamas, Lyudmyla Antonyuk. The concept of soft skills of educators in the dynamics of the educational process of vocational (vocational and technical) educational institutions in the digitalization conditions https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-66-81	66
Olena Otych. Professional development of scientific and pedagogical staff in the context of modern tendencies of modernization of the system of higher education of Ukraine https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-82-102	82
Larysa Sergeieva. Main aspects of accessibility development of the educational space of the institution of vocational education (according to the results of the pedagogical experiment) https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-103-122	103
Olga Sobolenko. Formation of ethical culture of future teachers in the process of professional training https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-123-135	123
Yevheniia Spyridonova. Didactic principles of management of formation of legal competence of bachelors of technical specialties in the conditions of college https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-136-158	136
Olga Chepka. Peculiarities of work of public organizations in the field of formation of inclusive educational policy in Ukraine and Canada https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-159-171	159
Svitlana Shtangei. Development of society of students in conditions inclusive education https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-172-190	172

Відомості про авторів

Абрамова Оксана Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Кропивницький, Україна.

Антонюк Людмила Анатоліївна, старший викладач кафедри професійної і вищої освіти Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Білоножко Олена Вікторівна, директор Кременчуцької гімназії № 1 Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області. Кременчук, Україна.

Карташова Любов Андріївна, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора Центрального інституту післядипломної освіти з дистанційного навчання ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Кириченко Микола Олексійович, доктор філософії, член-кореспондент Національної Академії наук вищої освіти України, ректор ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Оліфіра Лариса Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора Центрального інституту післядипломної освіти з навчальної роботи ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна

Отамась Інна Григорівна, кандидат історичних наук, завідувач відділу наукової роботи, доцент кафедри професійної і вищої освіти Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Отич Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України. Київ, Україна.

Пуляк Ольга Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Кропивницький, Україна.

Сергеева Лариса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної і вищої освіти Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Соболенко Ольга Іванівна, завідувач циклової комісії соціальної роботи, викладач вищої кваліфікаційної категорії КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради». Умань, Україна.

Сорочан Тамара Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, директор Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Спиридонова Євгенія Олександрівна, аспірант кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти», викладач ВСП «Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет». Дніпро, Україна.

Терещук Андрій Іванович, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань, Україна.

Чепка Ольга Володимирівна, кандидат педагогічних наук, викладач циклової комісії спеціальної педагогіки і психології КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради». Умань, Україна.

Штангей Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, викладач циклової комісії спеціальної педагогіки і психології КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради». Умань, Україна.

Information about the authors

Oksana Abramova, PhD (Pedagogical Sciences), Docent at the Chair of theory and methods of technological training, professional labour and life safety, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. Kropyvnytskyi, Ukraine.

Lyudmyla Antonyuk, Senior Lecturer of the Department of Vocational and Higher Education of Central Institute of Postgraduate Education of the Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Olena Bilonozhko, director Kremenchuk gymnasium N 1 Kremenchuk City Council Kremenchuk District Poltava Region. Kremenchuk, Ukraine.

Olga Chepka, candidate of pedagogical sciences, teacher of the cycle commission of special pedagogy and psychology KZ "Uman humanitarian and pedagogical professional college named after Taras Shevchenko of the Cherkasy Regional Council". Uman, Ukraine.

Lyubov Kartashova, doctor of pedagogical sciences, professor, Deputy director of distance learning at Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Mykola Kyrychenko, Habilitated Doctor in Philosophy, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, rector of SIHE «University of Educational Management». Kyiv, Ukraine.

Larysa Olifira, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Deputy Director of educational work at Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Inna Otamas, PhD in History, Head of the Department of Scientific Work, Docent of the Department of Vocational and Higher Education of the Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Olena Otych, doctor of pedagogical sciences, professor, chief researcher Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Olha Puliak, PhD (Pedagogical Sciences), Docent at the Chair of theory and methods of technological training, professional labour and life safety, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. Kropyvnytskyi, Ukraine.

Larysa Sergeieva, Doctor of pedagogical sciences, professor, Head of Department vocational and higher education department of the Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Svitlana Shtangei, candidate of pedagogical sciences, teacher of the cycle commission of special pedagogy and psychology KZ "Uman humanitarian and pedagogical professional college named after Taras Shevchenko of the Cherkasy Regional Council". Uman, Ukraine.

Olga Sobolenko, head of the cycle commission of social work teacher of the highest qualification category KZ "Uman humanitarian and pedagogical professional college named after Taras Shevchenko of the Cherkasy Regional Council". Uman, Ukraine.

Tamara Sorochan, doctor of pedagogical sciences, professor, director of Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Yevheniia Spirydonova, graduate student of the Department of Education and Law Management of the Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of education management», teacher of VSP "Dnieper professional College of Engineering and Pedagogy SHEI "Ukrainian State University of Chemical Technology". Dnipro, Ukraine.

Andriy Tereshchuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Technological Education Chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. Uman, Ukraine.

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-10-28](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-10-28)

УДК 371.3: 37.02

Абрамова Оксана Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки,
охорони праці та безпеки життєдіяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка.
Кропивницький, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0003-1802-8274>
abramova1978oks@gmail.com

Пуляк Ольга Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки,
охорони праці та безпеки життєдіяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка.
Кропивницький, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-7061-5620>
olapuliak@gmail.com

Терещук Андрій Іванович,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри
технологічної освіти Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини.
Умань, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-9404-4722>
tereshandrey@gmail.com

ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі підготовки здобувачів освіти та формуванню в майбутніх фахівців таких якостей, які затребувані роботодавцями й забезпечують їх конкурентоздатність, зокрема м'яких навичок (*soft skills*). Теоретичним підґрунтям дослідження стало вивчення вітчизняних та зарубіжних оглядів, де розглядаються найбільш затребувані роботодавцями на ринку праці навички працівника. Потреба в проведенні дослідження формування м'яких навичок у здобувачів освіти та розробленні відповідних навчально-методичних матеріалів для педагогів, знайшла відображення

в участі авторів статті у експерименті регіонального рівня «Формування м'яких навичок (*soft skills*) майбутніх кваліфікованих робітників в освітньому середовищі закладу професійної (професійно-технічної) освіти», який здійснюється кафедрою професійної та вищої освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти», кафедрою теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка та іншими учасниками експерименту. В публікації представлено проміжні результати першого етапу експерименту: пошук шляхів врахування запитів роботодавців у підвищенні якості підготовки здобувачів освіти та формуванні в них м'яких навичок необхідних для успішного працевлаштування; розглянуто можливості застосування тренінгових технологій для навчання здобувачів освіти, за яких найбільше можливе формування м'яких навичок. В дослідженні запропоновано широко застосовувати тренінгові технології в освітньому процесі, що сприятиме кращому засвоєнню навчального матеріалу та поряд із цим формуванню м'яких навичок у здобувачів освіти. Досліджено моделювання занять за циклічною моделлю навчання Д. Колба, особливості організації тренінгів за цією моделлю та їх структуру. Авторами апробовано дану модель проведенні тренінгів для засвоєння програмних результатів навчання, забезпечення формування загальних і фахових компетентностей, м'яких навичок здобувачів освіти в офлайн та онлайн форматах.

Ключові слова: *soft skills*; м'які навички; роботодавці; тренінгові технології; структура тренінгу; онлайн навчання; офлайн навчання.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Проблемою в Україні є стрімке зростання безробіття, але поряд із цим роботодавці відчують гострий брак кадрів, які здатні до трудової діяльності в сучасних умовах. Тому сьогодні відзначається зростаючою кількістю заходів, які сприяють налагодженню діалогу між роботодавцями й освітянами, на яких організатори піднімають найбільш актуальні питання, що стосуються пошуку можливостей для ефективної співпраці у підготовці компетентних і конкурентоспроможних випускників закладів освіти. Освітяни намагаються створити умови для якісної підготовки здобувачів освіти та наблизити навчання до реальних умов майбутньої трудової діяльності. У свою чергу представники бізнесу,

роботодавці наголошують, що лише здобуття професійних знань та вмінь буде замало, адже завдяки трансформації науки та суспільства на сьогодні на перше місце поряд із професійними навичками виходять так звані м'які навички (англ. – *soft skills*). Співпраця має носити системний характер, що сприятиме підготовці компетентних випускників закладів освіти.

Автори публікації неодноразово брали участь у заходах спрямованих на співпрацю роботодавців та освітян у напрямку пошуку ефективної підготовки компетентних випускників закладів освіти, їх конкурентоспроможності на ринку праці та здатності до працевлаштування (конференції «Uni-Biz Bridge», форум «Освіта 3.0» та інші). В результаті було усвідомлено потребу в проведенні дослідження формування м'яких навичок у здобувачів освіти та розробці відповідних навчально-методичних матеріалів для педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд та аналіз літератури [1] – [4] вказує що тематика підготовки компетентних випускників закладів освіти, їх готовності до професійної діяльності, формування у них м'яких навичок тощо є актуальним питанням та потребує глибшого дослідження, вибору методик викладання навчальних дисциплін та педагогічної взаємодії педагогів і здобувачів освіти за для забезпечення якісної підготовки майбутнього фахівця, конкурентного на ринку праці.

У праці [1] авторка зауважує, що в умовах ринку праці здатність навчатися впродовж життя, «зростати» в своїй професії, аналізувати власну діяльність, швидко конструювати професійні навички, адаптуватися до сучасних викликів виходять на перший план замість готового набору професійно важливих якостей фахівця. В іншому своєму дослідженні [2] вчена звертає увагу, що якісне професійне орієнтування молоді дозволить усвідомленому вибору професії, а формування м'яких універсальних навичок (менеджмент знань та інформації, самоорганізація, ведення переговорів, вміння аналізувати та приймати ефективні рішення, розв'язувати комплексні задачі) сприятиме швидкій адаптації до нових умов та затребуваності на ринку праці, адже на сьогодні «людина впродовж життя може змінювати до 12 місць роботи, з яких половина змінюється у віці до 25 років» [2, с. 147].

У дослідженні виокремлено соціально-комунікативний, прогностичний, інноваційний, акмеологічний компоненти *soft skills*. На думку автора «оволодіння *soft skills* дає змогу майбутньому спеціалісту підвищити ефективність професійної діяльності та зберігати власну професійну затребуваність у будь-якій галузі» [3].

Автором роботи [4] були проаналізовані основні навички випускника

України за оцінками роботодавців. Класифікуючи soft skills автор зазначає, що цими навичками можна досконаліше оволодіти на тренінгах з мотивації, лідерства, менеджменту, роботі в команді, управління часом, проведення презентацій, продажів, особистого розвитку.

Значення soft skills також підтверджується дослідженнями потужних світових роботодавців. Наприклад, у 2017 році американська корпорація Google провела внутрішнє дослідження, щоб визначити найефективніші команди і підрозділи. В результаті фахівці виявили, що кращими командами були змішані групи співробітників з сильними soft skills [5].

Раніше, в 2015 році, було подібне дослідження проводилося в Harvard University. Фахівці прийшли до висновку, що 85% факторів успіху в кар'єрі залежить від soft skills. Сьогодні професійні навички стають все більш спеціалізованими, а багато завдань людині допомагає вирішувати комп'ютер. Функції ж людини, які впливають на ефективність роботи, переходять в область його комунікації з партнерами та колегами, стратегічного і творчого мислення, тобто того, що не вміють робити машини і навряд зможуть навчитися [6].

Важливість розвитку soft skills підкреслюють аналітики World Economic Forum [7]. Дослідники прийшли висновку, що важливість м'яких навичок лише зростає. Дивлячись на історію автоматизації робочого місця, економіст Массачусетського технологічного інституту David Autor стверджує, що замість людей, нові технології також доповнюють людей, у тому сенсі, що вони посилюють потребу у працівниках з навичками вирішення проблем, адаптацією та творчістю. Нові технології підкреслюють той факт, що є ще багато завдань, які комп'ютери не можуть виконувати, і всі вони тісно пов'язані з м'якими навичками. Потреба в навиках STEM все більше зростає, але потреба в м'яких навиках зростає набагато вищими темпами. Додавання нових технологій та м'яких навичок – це вимога номер один для майбутньої кар'єри.

Аналітики LinkedIn's [8], проаналізувавши мільйони оголошень про вакансії в кожній галузі знайшли найбільш затребувані роботодавцями навички, ті, які роботодавці шукають частіше, дійшли висновку, що саме фахівці з розвинутими гнучкими навичками найбільш затребувані на ринку праці.

Більшість аналітиків вважають, що уже в найближчі роки в багатьох сферах життєдіяльності та бізнесу soft skills будуть переважати над hard skills (тверді навички).

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – пошук шляхів врахування запитів роботодавців у

підвищенні якості підготовки здобувачів освіти та формуванні в них м'яких навичок необхідних для успішного працевлаштування.

Відповідно меті дослідження постають наступні **завдання**: обґрунтувати потребу в формуванні м'яких навичок у здобувачів освіти та дослідити можливості створення педагогічних умов, за яких найбільше можливе їх формування; розглянути особливості структури та організації тренінгових технологій та розкрити можливості формування м'яких навичок через застосування тренінгів при підготовці здобувачів освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичним підґрунтям дослідження стало вивчення вітчизняних та зарубіжних оглядів, де визначаються найбільш затребувані роботодавцями на ринку праці навички працівника. В основу розробки навчально-методичних матеріалів для формування м'яких навичок у здобувачів освіти лягло вивчення праць Девіда Колба (теорія стилю пізнання і навчання за циклами), Пітера Хоней і Алана Мамфорда (стили навчання, тест для виявлення стилю навчання *Honey Mumford Preferred Learning Style Test*) та інші. На моделі навчання Девіда Колба ґрунтується структура побудови тренінгів та методика їх проведення, які успішно апробовані у навчанні дорослих авторкою даної статті під час навчання в рамках проєкту «Школа громадської участі», що реалізовувався Інститутом соціокультурного менеджменту за фінансової підтримки Фонду ім. Ч.С. Мотта. Під час підготовки публікації було узагальнено матеріали з власних архівів вказаного проєкту та матеріалів навчання авторок за освітньою програмою «Школа інформування та комунікації», що проводилася в рамках проєкту «Підвищення інформаційно-комунікаційного потенціалу ОГС Східної та Центральної України» й реалізовувалася за фінансової підтримки National Endowment for Democracy (NED). Дана теорія потребує подальшого вивчення, а досвід – апробації та адаптації для розроблення методики формування м'яких навичок у молоді.

М'які навички (англ. *soft skills*) – комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і, на відміну від спеціалізованих навичок, не пов'язані з конкретною сферою [9, с. 5].

Назва «м'які навички» у різних джерелах може різнитися, як то, «гнучкі навички», «навички успіху», чи у психології їх відносять до числа «соціальних навичок». Наведемо приклади м'яких навичок: креативність, ініціативність,

уміння працювати в команді, вміння формувати та висловлювати свою позицію усно та письмово, навчання протягом життя, системне та критичне мислення, здатність вирішувати та брати відповідальність за свої дії, керувати іншими, дискутувати та обстоювати свою позицію, мирно вирішувати конфлікти, вміння переконувати, знаходити підхід до людей, лідирувати, ведення переговорних процесів, орієнтація на особистісний розвиток, ерудованість тощо [9, с. 17]. Але за різними дослідженнями [5] – [8] у переліку першочерговості м'яких навичок щороку відбуваються ротації, де лідерство виборюють різні навички.

В дослідженні [10] одного з авторів публікації вже проаналізовано сучасний стан, проблем та способів формування м'яких навичок, міждисциплінарний характер формування м'яких навичок у закладах вищої освіти. Авторами наголошувалося, що при формуванні змісту навчального курсу важливо враховувати «системний підхід у визначенні змісту і структури soft skills; особистісно орієнтований підхід, що забезпечує різноманітність завдань; діяльнісний підхід, який описує студента, як особистість що прагне до саморозвитку, самовдосконалення, який рефлексує відносно результатів; компетентнісний підхід, який розглядає soft skills як одну із цілей і мети освіти та виступає домінантою якості освіти».

Більш детально зупинимося на визначенні тренінгових технологій які, на нашу думку, є сприятливими для формування м'яких навичок у здобувачів освіти. З цією метою найбільш ефективно пропонується застосовувати насамперед інтерактивні методи навчання та різні форми взаємодії педагога та здобувачів освіти. Дослідження, які проводилися американськими ученими ще з середини 1980 рр. показують, що інтерактивне навчання дозволяє збільшити відсоток не лише засвоєного навчального матеріалу, але активно впливає на їх почуття, волю (дії, практику). Результати даних досліджень були відображені у схемі, що отримала назву «Піраміда навчання». За цією схемою відсоток засвоєння матеріалу розподіляється таким чином: під час лекції засвоюється 5% навчального матеріалу, читання – 10%, відео/аудіо матеріали – 20%, демонстрація – 30%, дискусійні групи – 50%, практика через дію – 75%, навчання інших/ застосування отриманих знань відразу ж – 90% [11, с. 8–9]. В освітньому процесі сучасних закладів освіти найбільш актуальними інноваціями є моделі навчальної дискусії, ігрова модель, навчальні тренінги. Інтерактивні технології навчання входять у навчальний тренінг, що побудований за певним сценарієм [12, с. 53].

Важливим є не лише методика проведення занять, а й, насамперед,

взаємодія між учасниками освітнього процесу, педагогом та здобувачами освіти, їх стиль спілкування: педагогічний коуч, фасилітація, модерація, тьюторство тощо. Дані методики прийшли в освіту з інших сфер людської діяльності, де довели свою ефективність у формуванні м'яких навичок працівників, розвиваючи критичне мислення, вміння працювати в команді, спілкуватися та розмірковувати, приймати рішення, презентувати ідеї чи результати роботи тощо.

Численні дослідження науковців [11], [12], [13] наводять переваги застосування тренінгових технологій в освіті, зокрема [13, с.128–129] вказується, що застосування тренінгових технологій, сприяють формуванню у майбутніх педагогів здатності до рефлексивних здібностей, професійної самоперевірки та самооцінки, виявлення обдарованих учнів та створення сприятливих умов для їх творчої самореалізації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Застосовано комплексний підхід; здійснювався аналіз психолого-педагогічної літератури; аналіз, синтез та систематизація джерел інформації й досліджень науковців для визначення основних понять, аспектів із досліджуваної тематики; проведено аналіз діяльності, спостереження, вивчення, впровадження передового педагогічного досвіду; здійснювалося спостереження за діяльністю здобувачів освіти під час проведення тренінгових занять; застосовувалися пояснення, обґрунтування при формулюванні висновків дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

У нашому дослідженні детальніше звернемо увагу на моделювання занять за циклічною моделлю навчання Девіда Колба [14] та особливостями організації тренінгів за цією моделлю.

Д. Колб (David Kolb) відомий роботами в області експериментального навчання та своїми внесками у дослідженні організаційної поведінки, а його праці присвячені природі індивідуальних і соціальних змін, навчанню на основі досвіду, розвитку кар'єри, а також професійній освіті [14, с. 291]. Вчений разом із колегами з Case Western Reserve University досліджував та розробив теорію стилю пізнання і навчання за циклами, коли у отриманні індивідом інформації звертається увага і засвоюються одні види інформації більшою мірою, ніж інші.

Розглянемо вимірювання, пов'язане зі збором інформації [15]. Деякі люди вважають за краще отримувати інформацію за допомогою прямого

чи реального досвіду. Вони навчаються за допомогою одержання відчутного і конкретного зіткнення з досліджуваним предметом, намагаються опинитися у таких ситуаціях, із яких вони могли б винести певний досвід. Ці особи тяжіють до конкретики, тому оптимальною умовою для їх навчання є їхня безпосередня участь у досвіді, тобто навчання через *конкретний досвід*.

Деякі люди краще засвоюють абстрактну, символічну або теоретичну інформацію. Найкращим умовою для їх навчання є подання їм як самих ідей і теорій, так і можливості для їх логічного аналізу і осмислення. Для таких людей необхідно подавати таку інформацію, яку вони могли б обміркувати, оскільки люди із таким сприйняттям краще засвоюють інформацію, яка піддається розумному дослідженню чи інтелектуальному експерименту. Ці люди схильні до *абстрактної концептуалізації*, які схильні отримувати інформацію з книг.

Другий вимір даної моделі пізнання має відношення до стратегій інтерпретації і оцінки інформації, а також реакції на неї. Відмінності у цьому вимірі є наслідком відмінності конкретних моделей, методів вирішення проблем. Наприклад, деякі люди, отримуючи якусь інформацію, починають розглядати її з різних сторін, роздумувати про неї і аналізувати всі її можливі значення. Цим людям притаманно спостерігати і ретельно досліджувати інформацію, тобто вони займаються *рефлексивним спостереженням*. Для них характерно уникнення швидких рішень, прагнення зважувати і тільки після цього реагувати на інформацію.

З іншого боку, існують люди, схильні реагувати на інформацію чи не миттєво. Вони займають принципово активну позицію, апробують нову інформацію, намагаючись використовувати її на практиці у конкретних ситуаціях і для вирішення конкретних проблем. Ці люди оцінюють інформацію дослідним шляхом, вони активно використовують інформацію, можуть формулювати альтернативні гіпотези щодо напрямів застосування. Такі люди схильні до *активного експериментування*.

Отже, узагальнюючи вище сказане, перелічимо способи навчання за моделлю Девіда Колба [16]:

Конкретний досвід – отримання нового досвіду або інша інтерпретація вже наявного досвіду.

Рефлексивне спостереження – спостереження, осмислення досвіду.

Абстрактна концептуалізація – теоретичне уявлення, аналіз і висновки.

Активне експериментування – застосування на практиці.

Порівняємо принцип моделі Д. Колба із традиційним заняттям, що

здійснюється за класно-урочною системою у закладах освіти [12, с. 52].

Структура традиційного заняття здійснюється почергово від теорії до практики.

Побудова заняття за принципом моделі Д. Колба передбачає, що він буде складатися із чотирьох умовних циклів «досвід» – «аналіз» – «теорія» – «практика», де у кожному циклі будуть застосовуватися методи навчання, що найбільше враховуватимуть типи сприйняття інформації для кожної із групи людей. Колб і Фрай стверджують, що цикл навчання може починатися із будь-якого з чотирьох циклів і що його дійсно слід розглядати як безперервну спіраль. Проте, передбачається, що процес навчання часто починається з того, що людина виконує певну дію, а потім бачить ефект від дії у цій ситуації. Після цього другим кроком є розуміння цих ефектів у конкретному випадку, якби одну і ту ж дію було зроблено у тих же обставинах, можна було би передбачити, що буде за цією дією. У цій схемі третім кроком було б розуміння загального принципу, відповідно до якого підпадає конкретний випадок. Коли загальний принцип зрозумілий, останній крок, згідно Д. Колбу, – це його застосування через дію в нових обставинах в межах узагальнення. У деяких представленнях емпіричного навчання ці кроки (або подібні до них) іноді представляються у вигляді кругового руху. Насправді, якби навчання мало місце, цей процес можна було б розглядати як спіраль. Дія відбувається у різних обставинах, і учень тепер може передбачати можливі наслідки дії [14, с. 292].

На моделі навчання Д. Колба ґрунтується побудова тренінгів та методика їх проведення.

Поняття «тренінг» (з англ. *train, training*) перекладається як, навчання, виховання, тренування, дресирування має багато визначень. Тренінг найчастіше спирається на досвіді людини та можливості відразу використовувати на практиці отриману інформацію, виробляючи нові навички. Тренінг визначають інноваційною формою навчання що зорієнтований на запитання і пошук та повністю охоплює весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо [12, с. 52].

Типова структура, мета та завдання тренінгу разом слугують основою для складання його детального плану (сценарію, гайду) проведення. Обов'язково продумуються ризики та очікувані результати тренінгу. Після проведення тренінгу ведучий аналізує що вдалося, що не вдалося досягти учасникам, а також причини цього [12, с. 53].

Для проведення результативних тренінгів необхідно якісно продумати його гайд (сценарій). Наведемо приклад структури тренінгу, який складається відповідно до циклів моделі навчання Д. Колба.

Активісти тяжіють до конкретного досвіду (КД), мислителі – рефлексивного спостереження (РС), теоретики – абстрактної концептуалізації, прагматики – активного експериментування (АЕ). Для кожної із цих груп людей необхідно добирати різні методи та технології навчання. Під час розроблення занять за циклами Д. Колба загалом використовують ігрові вправи, дискусії, демонстрації, лекції-презентації, обговорення, групову роботу, інтерактивні вправи тощо.

Розглянемо приклади навчальної діяльності для кожного із етапів тренінгу, відповідно до циклів моделі навчання Д. Колба [12, с. 53]:

- отримання досвіду: мозковий штурм; ігрові методи; обговорення в групах; рольові ігри; симуляція; акваріум; змагання та ін.;
- аналіз отриманого досвіду: вправи на спостереження; демонстрація наочностей; обговорення в парах; анкетування; інтерв'ю; вправи коучінгу; дерево рішень; письмові дебати; дискусія та ін.;
- теоретичне обґрунтування отриманих знань: міні-лекція; індивідуальне читання; мультимедійна презентація; відеофільм; аналіз конкретних випадків; конспектування; збір інформації; аналіз тексту, цитат, фактів; візуалізація, інфографіки та ін.;
- апробація на практиці нових знань: метод кейс; обговорення; практичні вправи; проектування та ін.

Автори статті розробляли та впроваджували дану методику при проведенні тренінгів зі здобувачами освіти. Зокрема, було проведено інтерактивну дискусію «Життя без булінгу» у форматі тренінгу. Очікуваними результатами цього тренінгу були: підвищення обізнаності молоді щодо протидії булінгу в закладі освіти; підвищення рівня поінформованості суспільства з питань протидії булінгу; формування думки в молодіжному середовищі важливості життя без булінгу [17]. У результаті участі в тренінгу у здобувачів освіти очікується формування наступних м'яких навичок: ініціативність, вміння працювати в команді, вміння формувати та висловлювати свою позицію усно та письмово, здатність вирішувати та брати відповідальність за свої дії, обстоювати свою позицію, мирно вирішувати конфлікти, вміння переконувати, знаходити підхід до людей, лідирувати тощо.

Насьогодні перед педагогами стоїть ще одне завдання, забезпечити професійну підготовку та формування м'яких навичок кваліфікованих,

конкурентоспроможних на ринку праці фахівців, здатних до саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя в умовах дистанційного чи змішаного навчання. Дослідниця [18, с. 77–78] вказує, що змішані форми навчання забезпечують індивідуальну траєкторію розвитку здобувачів освіти на засадах індивідуалізації та диференціації, створенню їхньої індивідуальної освітньої траєкторії та ситуації успіху.

У дослідженнях Т. Несторенко прогнозується збереження технологій онлайн-навчання й після завершення карантинних заходів (COVID-19) та появи «викладачів-суперзірок», які проводять заняття незалежно до місця проживання та здатні охоплювати більшу аудиторію слухачів [19, с. 13]. Зараз набувають популярності масові відкриті онлайн курси, навчальні ігри, якісний відео контент тощо. Це створює нові можливості вибору джерел отримання сучасного інформаційного контенту здобувачам освіти. За прогнозами дослідниці такі умови можуть сприяти зменшенню витрат на освіту за рахунок розділення освітніх послуг на онлайн та офлайн.

Автори статті вдало упроваджували тренінгові технології навчання у освітній процес і в онлайн форматі за допомогою використання новітніх інструментів, зокрема, розширених можливостей сервісу Zoom, застосовуючи опитувальники цього сервісу, роботи в групах за допомогою об'єднання здобувачів у різних сесійних залах, демонстрації напрацювань із використанням онлайн-дошок Google Jamboard та Miro для спільної віддаленої роботи. Викладачами проводяться міні-тренінги у онлайн та офлайн форматах, інтегровані заняття у формі тренінгів, наприклад, під час онлайн тренінгу із навчальної дисципліни «Управління персоналом», вивченні теми «Тайм-менеджмент у професійній діяльності», здобувачі працювали у групах, презентувати свої результати на онлайн-дошці, розподіляти час керівника з урахуванням основних правил планування робочого часу тощо [17].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

У застосуванні тренінгових технологій при підготовці майбутніх фахівців є величезний потенціал як у активізації пізнавального інтересу здобувачів освіти та покращенні якості сприйняття навчального матеріалу, так і формуванні широкого переліку м'яких навичок, що якомога повніше відповідатимуть запитам роботодавців.

З огляду на вище викладене, варто відзначити, що вітчизняна освіта має значний потенціал для формування м'яких навичок, що позначилося

на дослідженнях пов'язаних з особистісно орієнтованим навчанням, продуктивним та компетентнісним підходами у навчанні, а також дослідженням інтеграційних процесів в освіті. Зазначені напрямки досліджень вказують нові пріоритети в українській освіті, що свідчать про необхідність відходу від знанневої парадигми, і, водночас, більш активного переосмислення й включення освітян до компетентнісного навчання.

Компетентнісне навчання дозволяє структурувати зміст освіти у двох вимірах: навчати на інтегрованій основі та на засадничих положеннях педагогіки партнерства. Це важливо для теми нашого дослідження, оскільки м'які навички, як це було розкрито вище, це суто особистісна характеристика здобувача освіти. Тому, очевидно, не можливо укласти єдиний для всіх спосіб їх формування, не дослідивши індивідуальні особливості і природні здібності здобувача освіти. Водночас інтеграція, – як основа для змісту освіти та педагогіка партнерства, – як засіб, що відповідає такому змісту, можуть створити належне освітнє середовище у якому кожен здобувач освіти на основі продуктивної співпраці з ментором / фасилітатором / тренером зможе віднайти власний індивідуалізований підхід, який дозволить розвивати м'які навички.

Така модель формування / розвитку м'яких навичок є суто теоретичною і не позбавлена гіпотетичності, тому потребує докладного обґрунтування в реальних умовах освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень. Для реального впровадження та відстеження динаміки формування будь-яких умінь або навичок є необхідність у створенні відповідного інструментарію для їх виявлення у здобувачів освіти, для належної діагностики. Тому, на часі створення методики діагностики рівня сформованості м'яких навичок, визначення переліку м'яких навичок та розроблення навчально-методичних матеріалів для педагогічних працівників щодо їх формування у здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Л. М. Сергеева, «Конкурентоздатний випускник – нова філософія закладу професійної освіти», на *Всеукр. наук.-практ. конф. «Підготовка конкурентоздатних фахівців: виклики сучасності»*. Кривий Ріг, Т. I, с. 199–203, 2018.
- [2] Л. М. Сергеева, «Професійне орієнтування: сучасний погляд та перспективи змін», *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*, Вип. 17(46), с. 146–160, 2021.

- [3] С. А. Наход, «Значущість "Soft skills" для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій», *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5, «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*, Вип. 63, с. 131–135, 2018.
- [4] К. О. Коваль, «Розвиток "Soft skills" у студентів – один з важливих чинників працевлаштування», *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, № 2, с. 162–167, 2015.
- [5] The surprising thing Google learned about its employees – and what it means for today's students. *Democracy Dies in Darkness*. [Online]. Available: <https://www.washingtonpost.com/news/answer-sheet/wp/2017/12/20/the-surprising-thing-google-learned-about-its-employees-and-what-it-means-for-todays-students/>
- [6] The Soft Skills Disconnect. *National soft skills association*. [Online]. Available: <https://www.nationalskills.org/the-soft-skills-disconnect/>
- [7] Stop wasting money, stop ignoring soft skills training. *Cornerstone OnDemand Blog*. [Online]. Available: <https://www.cornerstoneondemand.com.br/blog/learning/workforce-learning-and-development/stop-wasting-money-stop-ignoring-soft-skills-training>
- [8] LinkedIn's 2020 Grad's Guide to Getting Hired. *LinkedIn Official Blog*. [Online]. Available: <https://blog.linkedin.com/2020/may/june/2/linkedin-2020-grad-s-guide-to-getting-hired>
- [9] Навички для успішної кар'єри: курс для здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Київ, Україна, 2020, 300 с. [Електронний ресурс].
Доступно: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/02/24/Metodychni%20materialy%20kursu%20Navychky%20dlya%20uspishnoyi%20karyery_02_24.pdf
- [10] Л. Абрамова, О. Пуляк, «Розвиток Soft skills студентів у процесі вивчення дисципліни "Управління персоналом"», *Наукові записки молодих учених*, № 6, 2020. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1791>
- [11] О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод посіб.* Київ, Україна: Вид-во А.С.К., 2004, 192 с.
- [12] О. В. Абрамова, О. В. Онуфрак, «Проектування освітнього процесу технологічної підготовки старшокласників засобами індивідуалізації», *Наукові записки, серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, Вип. 183, с. 50–55, 2019.
- [13] О. Demchenko, Т. Koval, М. Vatsos, Y. Lyumar, I. Turchyna, «Развитие рефлексивного компонента готовности будущих педагогов к работе с одаренными детьми во время тренинговых занятий», *Society*.

Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference, Vol. I, may 22th-23th, pp. 119–132, 2020.

- [14] D. A. Kolb, «Experiential learning theory and the learning style inventory: A reply to Freedman and Stumpf», *Academy of Management Review*, 6 (2), pp. 289–296, 1981.
- [15] Н. М. Гаращенко, «Когнітивність організації та її оцінка», *Ефективна економіка*, № 6, 2010. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=230>
- [16] D. A. Kolb, R. Fry, «Toward an Applied Theory of Experiential Learning», *Theories of Group Process; In C. Cooper (Ed.)*. London: John Wiley, 1975, pp. 33–57.
- [17] О. Пуляк, О. Абрамова, «Викладачки завершили стажування за програмою "Школа інформування та комунікації"», *Центральноукраїнський держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка; Факультет математики, природничих наук та технологій*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://phm.cuspu.edu.ua/facultet/novini/2235-vykladachky-zavershyly-stazhuvannia-za-prohramoiu-shkola-informuvannia-ta-komunikatsii.html>
- [18] О. В. Даниско, «Педагогічні аспекти використання навчальної аналітики як інструменту моніторингу успішності та підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання», *Витоки педагогічної майстерності*, Вип. 25, с. 66–76, 2020.
- [19] Т. П. Несторенко, «"Економіка суперзірок": можливості та загрози для сфери освіти», *Український журнал прикладної економіки*, Т. 7, № 2, с. 8–15, 2020.

FORMATION OF SOFT SKILLS IN EDUCATORS THROUGH THE APPLICATION OF TRAINING TECHNOLOGIES

Oksana Abramova,

PhD (Pedagogical Sciences),

Docent at the Chair of theory and methods of technological training,

professional labour and life safety,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Kropyvnytskyi, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0003-1802-8274>
abramova1978oks@gmail.com

Olha Puliak,

PhD (Pedagogical Sciences),
Docent at the Chair of theory and methods
of technological training, professional labour and life safety,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.
Kropyvnytskyi, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-7061-5620>
olapuliak@gmail.com

Andriy Tereshchuk,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Head of Technological Education Chair,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.
Uman, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0001-9404-4722>
tereshandrey@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the actual problem of training applicants for education and the formation of future specialists of such qualities that are in demand by employers and ensure their competitiveness, in particular soft skills. The theoretical basis of the study was the study of domestic and foreign reviews, which consider the most popular skills of an employee by employers in the labor market. The need to conduct a study of the formation of soft skills in applicants for education and the development of appropriate educational and methodological materials for teachers was reflected in the participation of the authors of the article in the experiment of the regional level «Formation of soft skills (soft skills) of future skilled workers in the educational environment of the institution of professional (vocational and technical) education», which is carried out by the Department of professional and higher education of the state institution of Higher Education «The University of Education Management», the Chair of theory and methods of technological training, professional labour and life safety, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University and other participants of the experiment. The publication presents the intermediate results of the first stage of the experiment: the search for ways to take into account the requests of employers in improving the quality of training of educational applicants and the formation of soft skills necessary for successful employment; the creation of pedagogical conditions for training educational applicants, in which the formation of soft skills is most possible, is considered. The study suggests that training technologies should be widely used in the educational process, which will contribute to better assimilation

of educational material and, along with this, the formation of soft skills among educational applicants. Modeling of classes according to the cyclic training model of D. Kolba, features of the organization of training according to this model, and their structure is studied. The authors tested this model of conducting training for mastering program learning results, ensuring the formation of general and professional competencies, soft skills of educational applicants in offline and online formats.

Key words: soft skills; employers; training technologies; training structure; online training; offline training.

ФОРМИРОВАНИЕ МЯГКИХ НАВЫКОВ У СОИСКАТЕЛЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ С ПОМОЩЬЮ ТРЕНИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Абрамова Оксана Витальевна,

кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры теории и методики технологической подготовки,
охраны труда и безопасности жизнедеятельности
Центральноукраинского государственного педагогического университета
имени Владимира Винниченка.
Кропивницкий, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0003-1802-8274>
abramova1978oks@gmail.com

Пуляк Ольга Васильевна,

кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры теории и методики технологической подготовки,
охраны труда и безопасности жизнедеятельности
Центральноукраинского государственного
педагогического университета имени Владимира Винниченка.
Кропивницкий, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-7061-5620>
olapuliak@gmail.com

Терещук Андрей Иванович,

доктор педагогических наук, доцент,
професор кафедры технологического образования
Уманского государственного педагогического университета
имени Павла Тычины.
Умань, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0001-9404-4722>
tereshandrey@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме подготовки

соискателей образования и формированию у будущих специалистов таких качеств, которые востребованы работодателями и обеспечивают их конкурентоспособность, в частности мягких навыков (soft skills). Теоретическим основанием исследования стало изучение отечественных и зарубежных обзоров, где рассматриваются наиболее востребованы работодателями на рынке труда навыки работника. Потребность в проведении исследования формирования мягких навыков у соискателей образования и разработке соответствующих учебно-методических материалов для педагогов, нашла отражение в участии авторов статьи в эксперименте регионального уровня «Формирование мягких навыков (soft skills) будущих квалифицированных рабочих в образовательной среде учреждения профессионального (профессионально-технического) образования», который осуществляется кафедрой профессионального и высшего образования государственного учреждения высшего образования «Университет менеджмента образования», кафедрой теории и методики технологической подготовки, охраны труда и безопасности жизнедеятельности Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченка и другими участниками эксперимента. В публикации представлены промежуточные результаты первого этапа эксперимента: поиск путей учета запросов работодателей в повышении качества подготовки соискателей образования и формировании у них мягких навыков необходимых для успешного трудоустройства; рассмотрено возможности использования тренинговых технологий для обучения соискателей образования, которые способствуют формированию мягких навыков. В исследовании предложено широко применять тренинговые технологии в образовательном процессе, что будет способствовать лучшему усвоению учебного материала и наряду с этим формированию мягких навыков у соискателей образования. Исследовано моделирование занятий по циклической модели обучения Д. Колба, особенности организации тренингов по этой модели и их структуру. Авторы апробировали данную модель проведения тренингов для усвоения программных результатов обучения, обеспечения формирования общих и профессиональных компетентностей, мягких навыков соискателей образования в оффлайн и онлайн форматах.

Ключевые слова: soft skills; мягкие навыки; работодатели;

тренинговые технологии; структура тренинга; онлайн обучение; офлайн обучение.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] L. M. Serheieva, «Konkurentozdatnyi vypusnyk – nova filosofiiia zakladu profesiinoi osvity», na Vseukr. nauk.-prakt. konf. «Pidhotovka konkurentozdatnykh fakhivtsiv: vyklyky suchasnosti». Kryvyi Rih, T. I, s. 199–203, 2018.
- [2] L. M. Serheieva, «Profesiine oriientuvannia: suchasnyi pohliad ta perspektyvy zmin», Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriiia «Pedahohichni nauky», Vyp. 17(46), s. 146–160, 2021.
- [3] S. A. Nakhod, «Znachushchist "Soft skills" dlia profesiinoho stanovlennia maibutnykh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii», Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5, «Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy», Vyp. 63, s. 131–135, 2018.
- [4] K. O. Koval, «Rozvytok "Soft skills" u studentiv – odyz z vazhlyvykh chynnykiv pratsevlashuvannia», Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu, № 2, s. 162–167, 2015.
- [5] The surprising thing Google learned about its employees – and what it means for today’s students. Democracy Dies in Darkness. [Online]. Available: <https://www.washingtonpost.com/news/answer-sheet/wp/2017/12/20/the-surprising-thing-google-learned-about-its-employees-and-what-it-means-for-todays-students/>
- [6] The Soft Skills Disconnect. National soft skills association. [Online]. Available: <https://www.nationalskills.org/the-soft-skills-disconnect/>
- [7] Stop wasting money, stop ignoring soft skills training. Cornerstone OnDemand Blog. [Online]. Available: <https://www.cornerstoneondemand.com.br/blog/learning/workforce-learning-and-development/stop-wasting-money-stop-ignoring-soft-skills-training>
- [8] LinkedIn’s 2020 Grad’s Guide to Getting Hired. LinkedIn Official Blog. [Online]. Available: <https://blog.linkedin.com/2020/may/june/2/linkedin-2020-grad-s-guide-to-getting-hired>
- [9] Navychky dlia uspishnoi kariery: kurs dlia zdobuvachiv osvity zakladiv profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity. Kyiv, Ukraina, 2020, 300 s. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/02/24/Metodychni%20materialy%20kursu%20Navychky%20dlya%20uspishnoyi%20kariery%2002%2024.pdf>
- [10] L. Abramova, O. Puliak, «Rozvytok Soft skills studentiv u protsesi vyvchennia dystsypliny "Upravlinnia personalom"», Naukovi zapysky molodykh uchenykh, № 6, 2020. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1791>

- [11] O. I. Pometun, L. V. Pyrozhenko, Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: nauk.-metod posib. Kyiv, Ukraina: Vyd-vo A.S.K., 2004, 192 s.
- [12] O. V. Abramova, O. V. Onufrak, «Proektuvannia osvithnoho protsesu tekhnolohichnoi pidhotovky starshoklasnykiv zasobamy indyvidualizatsii», Naukovi zapysky, seriia: Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka, Vyp. 183, s. 50–55, 2019.
- [13] O. Demchenko, T. Koval, M. Vatso, Y. Lymar, I. Turchyna, «Развитие рефлексивного компонента готовности будущих педагогов к работе с одаренными детьми во время тренинговых занятий», Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference, Vol. I, may 22th-23th, pp. 119–132, 2020.
- [14] D. A. Kolb, «Experiential learning theory and the learning style inventory: A reply to Freedman and Stumpf», Academy of Management Review, 6 (2), pp. 289–296, 1981.
- [15] N. M. Harashchenko, «Kohnityvnist orhanizatsii ta yii otsinka», Efektyvna ekonomika, № 6, 2010. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=230>
- [16] D. A. Kolb, R. Fry, «Toward an Applied Theory of Experiential Learning», Theories of Group Process; In C. Cooper (Ed.). London: John Wiley, 1975, pp. 33–57.
- [17] O. Puliak, O. Abramova, «Vykladachky zavershyly stazhuvannia za prohramoiu "Shkola informuvannia ta komunikatsii"», Tsentralnoukrainskyi derzh. ped. un-t im. Volodymyra Vynnychenka; Fakultet matematyky, pryrodnychkh nauk ta tekhnolohii. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://phm.cuspu.edu.ua/facultet/novini/2235-vykladachky-zavershyly-stazhuvannia-za-prohramoiu-shkola-informuvannia-ta-komunikatsii.html>
- [18] O. V. Danysko, «Pedahohichni aspekty vykorystannia navchalnoi analityky yak instrumentu monitorynhu uspishnosti ta pidvyshchennia yakosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury v umovakh zmishanoho navchannia», Vytoky pedahohichnoi maisternosti, Vyp. 25, s. 66–76, 2020.
- [19] T. P. Nestorenko, «"Ekonomika superzirok": mozhlyvosti ta zahrozy dlia sfery osvity», Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky, T. 7, № 2, s. 8–15, 2020.

*Стаття надійшла до редакції
19 жовтня 2021 року*

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-29-45](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-29-45)
УДК 371.37.01 (09)

Білоношко Олена Вікторівна,
директор Кременчуцької гімназії № 1 Кременчуцької міської ради
Кременчуцького району Полтавської області.
Кременчук, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-9845-0277>
obilonozhko510@gmail.com

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛІВ ЛІЦЕЇВ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ

Анотація. У статті розглянуто комплексну діагностику професійної культури вчителів у системі методичної роботи. Репрезентовано діагностичний інструментарій педагогічного експерименту, до складу якого входять критерії, показники та рівні розвитку педагогічної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи. Діагностика відображає специфіку педагогічної культури вчителя як цілісного утворення, концентрацію, єдність та взаємозв'язок усіх структурних компонентів педагогічної культури вчителя, а саме: ціннісно-мотиваційного, когнітивно-праксеологічного, особистісно-творчого та рефлексивного. До компонентів педагогічної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи підібрано комплекс критеріїв, кожен з яких має свої показники. Критерієм ціннісно-мотиваційного компонента визначено ціннісні орієнтації та професійно-особистісну мотивацію. Когнітивно-праксеологічний компонент представлений такими критеріями: професійно-методична компетентність, професійно-методична майстерність вчителя. До критеріїв особистісно-творчого компоненту віднесено професійно значущі якості вчителя. Рефлексивний компонент розкривається крізь призму такого критерію: здатність до професійної рефлексії та саморозвитку. На основі здійсненого аналізу компонентів, змісту критеріїв і показників педагогічної культури обґрунтовано рівні педагогічної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи на етапі їх професійної діяльності. Розроблення і теоретичне обґрунтування чіткої системи діагностики професійної культури вчителів у системі методичної роботи створюють необхідні передумови для проведення експериментальних досліджень, зокрема, впровадження інноваційних технологій з метою розвитку педагогічної культури вчителів.

Ключові слова: діагностика; професійна культура вчителів ліцеїв; система методичної роботи; критерії; показники; рівні педагогічної культури.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Розроблення чіткої і прозорої системи критеріїв і показників об'єктивного оцінювання професійної культури вчителя є актуальною проблемою сучасної педагогічної науки. Нормативною базою для розробки критеріїв діагностики професійної культури вчителя є Професійний стандарт [1] і Положення про атестацію педагогічних працівників [2], які закладають основні вектори дослідження педагогічного професіоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І. Зязюн пропонує розглядати професійну культуру вчителя як складову педагогічної якості – інтегральної характеристики, яка допомагає описати специфіку носія педагогічної професії [3]. У фокусі уваги сучасних українських науковців знаходяться психолого-педагогічні підходи до характеристики педагогічної культури [4], формування системи критеріїв професійного розвитку [5], порівняльний аналіз оцінювання професіоналізму вчителя в різних освітніх системах [6]. Досліджуючи проблему формування та розвитку професійної культури вчителів, О. Цюняк вирізняє три провідних критерії: 1) система ціннісних орієнтацій; 2) мотивація до професійної діяльності; 3) здібності до творчого саморозвитку [7, с. 120]. В. Гриньова виокремлює такі її показники: інтерес до формування й розвитку педагогічної культури та її компонентів, потреба у розвитку педагогічної культури; сформованість та розвиток системи знань, умінь, властивостей; ціннісне відношення до педагогічної культури та його розвиток [8, с. 19].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у визначенні критеріїв та показників діагностики професійної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: осмислити сучасні підходи до розвитку професійної культури вчителя, визначити і систематизувати критерії та показники її діагностики.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Згідно з фундаментальними положеннями наукової школи І. Зязюна, «поняття «педагогічна культура» і «педагогічна майстерність» указують, у

першу чергу, на специфіку суб'єкта педагогічної діяльності, на своєрідність і унікальність його особистого внеску в розвиток освіти. Педагогічна майстерність визначається рівнем цілісності буття і самореалізації у професії. Вона є своєрідним підсумком розвитку людини, що виражає досягнення чи повноту професійної якості. Особлива риса педагогічної майстерності – усвідомлення механізмів успішності своєї праці, себе як специфічного «інструмента» роботи з людиною» [3, с. 13].

Досліджуючи проблему професійно-педагогічної культури вчителя, І. Пальшкова виділяє такі критерії та відповідні їм показники: *критерій обізнаності*, показниками якого є знання про історичний досвід навчання і виховання учня; вимоги, що визначають зміст і організацію навчання і виховання учня; вимоги, що визначають способи взаємодії з учнями в процесі навчання і виховання, а також систему суспільних нормативів, що регламентують діяльність вчителя та методика й технології навчання та виховання учнів; *критерій навченості*, якому відповідають наступні показники: вміння використовувати різноманітний педагогічний досвід у навчанні і вихованні учня; обґрунтовувати свої дії вимогами щодо змісту навчання і виховання учня; проводити навчання і виховання учнів у різноманітних організаційних формах; користуватися нормативними документами при плануванні та розробці перспективних і поточних планів роботи з учасниками освітнього процесу; здійснювати процес навчання й виховання за різними методиками і педагогічними технологіями; *критерій схильності*, з наступними показниками: наявність особистих цілей професійної діяльності вчителя; ставлення до дитини як до суб'єкта освітнього процесу; особиста відповідальність за результати навчання і виховання учнів; критичне ставлення до власної професійної діяльності та її результатів; творче ставлення до способів організації освітнього процесу та їх удосконалення [9, с. 253].

І. Княжева не виділяє окремих критеріїв, а визначає показники до кожного компонента: *когнітивний* (володіння і розуміння професійною мовою; сформованість базових педагогічних знань; уявлення про сутність методичної культури викладача); *діяльно-організаційний* (організаторські здібності; сформованість умінь необхідних для аналізу, відбору, авторизації та запровадження методик і технологій педагогічної діяльності; досвід створення методичних продуктів як артефактів); *рефлексивно-оцінювальний* (рефлексивність; здатність до оцінки й самооцінки продуктів методичної культури; здатність до самопізнання і саморозвитку); *ціннісно-мотиваційний* (професійно-орієнтована спрямованість

особистості; професійно-педагогічна мотивація; ціннісна орієнтація на методичну діяльність) [10, с. 137].

Аналіз наукових розвідок дозволяє реалізувати мету дослідження, а саме – розробити комплекс критеріїв і показників діагностики професійної культури вчителя у системі методичної роботи.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення мети дослідження використано комплекс методів, а саме: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми, а також типологічний аналіз для систематизації критеріїв та показників оцінювання професійної культури вчителя у системі методичної роботи.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

З метою реалізації поставлених завдань дослідження нами розроблено діагностичний інструментарій педагогічного експерименту, до складу якого входять: *критерії, показники та рівні розвитку педагогічної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи*. Здійснимо аналіз означеного інструментарію.

При виборі критеріїв і показників розвитку педагогічної культури ми виходили з того, що вони повинні відображати специфіку педагогічної культури вчителя як цілісного утворення, концентрацію, єдність та взаємозв'язок усіх структурних компонентів педагогічної культури вчителя ліцею в системі методичної роботи: *ціннісно-мотиваційного, когнітивно-праксеологічного, особистісно-творчого, рефлексивного*.

У ході наукового пошуку нами обрано критерії діагностики педагогічної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи до кожного компонента. Так, критерієм *ціннісно-мотиваційного компонента* визначено *ціннісні орієнтації та професійно-особистісна мотивація*.

Когнітивно-праксеологічний компонент представлений такими критеріями: *професійно-методична компетентність і професійно-методична майстерність вчителя*. Перший критерій належить до когнітивної сфери, другий базується на діяльнісному підході.

Професійно-методична компетентність є системою знань, що носить технологічний характер і в педагогічній діяльності виявляється у професійно-методичних вміннях: конструктивних (необхідні для проектування як своєї діяльності, так і діяльності учнів; вміння, які проявляються в процесі відбору та побудови змісту навчального матеріалу для планування майбутніх уроків та занять); організаторських (використання засобів, форм і методів

педагогічного впливу для передачі навчального матеріалу учням; вміння регулювати власну й учнівську діяльність на уроці).

У аспекті розвитку професійної культури вчителя в системі методичної роботи професійно-методичну компетентність розуміємо як сукупність таких складових:

- готовність учителя користуватися нормативними документами; вміння аналізувати Державний стандарт, Базовий навчальний план, навчальну програму, підручники різних авторів; орієнтуватися, оцінювати та грамотно підбирати навчальні посібники для учнів відповідно до мети та цілей, з урахуванням змішаного навчання у період пандемії;

- здатність обирати найбільш ефективно навчально-методичне забезпечення щодо досягнення цілей і завдань навчання певному предмету, визначеними Держстандартом і навчальною програмою, з урахуванням змішаного навчання у період пандемії;

- уміння професійно-методично грамотно, з дотриманням психолого-педагогічних, методичних, технічних норм вести та оформлювати ділову педагогічну документацію, зокрема електронні документи, методичні рекомендації, документацію методичної роботи вчителя, атестаційні матеріали, передовий педагогічний досвід, з урахуванням змішаного навчання у період пандемії;

- уміння грамотно складати індивідуальні, самостійні, контрольні завдання, тести для учнів, зокрема електронні для проведення ефективного та результативного дистанційного навчання тощо.

Важливою умовою професійно-методичної компетентності є наявність методичного мислення. Так, Н. Лаврентьєва розглядає це поняття як «особливий вид когнітивної діяльності, що виявляється в методично осмисленому використанні положень педагогіки та психології в навчанні і вихованні учнів, освоєнні, створенні та застосуванні нових педагогічних засобів» [11, с. 283]. Г. Саранцев відносить до ознак професійно-методичного мислення методичну інтерпретацію положень психолого-педагогічної науки; широку ерудицію; системність відображення досліджуваних об'єктів, властивостей і взаємозв'язків; комплексність використання діалектики, системного аналізу та підходу; конкретизацію загальних положень, доведення їх до методичних рекомендацій [12, с. 15].

Професійно-методична майстерність вчителя у системі методичної роботи проявляється в умінні здійснювати аналіз різноманітних варіантів подання учням навчального матеріалу, вибір із них найбільш ефективного; вибудовувати власні методичні концепції; конкретизувати загальні

положення, доводити їх до методичних рекомендацій; аналізувати навчальні підручники, різноманітні навчальні посібники; систематизувати та подавати за певним критерієм вправи, завдання, тести, зокрема для дистанційного навчання; прогнозувати можливі помилки, запобігати їх появі та прогнозувати шляхи вирішення проблемних питань.

До критеріїв *особистісно-творчого компонента* нами віднесено *професійно значущі якості вчителя*. На переконання І. Зязюна, майстерність педагога полягає не в перенесенні знань із книжок в аудиторію, а в їх натхненності, «олюднюванні» [13, с. 28]. Вчений вважає педагогічну діяльність творчістю в чистому вигляді [14]. Тому важливим для вчителя є вміння творчо осмислювати, адаптувати та інтерпретувати готові розробки уроків, що теж визначено нами як показник означеного критерію.

Рефлексивний компонент розкривається крізь призму критерію – *здатність до професійної рефлексії та саморозвитку*.

Компоненти педагогічної культури та критерії їхньої діагностики подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Компоненти педагогічної культури вчителя та критерії їхньої діагностики

Компонент	Критерії
Ціннісно-мотиваційний	Ціннісні орієнтації та професійно-особистісна мотивація
Когнітивно-праксеологічний	Професійно-методична компетентність; професійно-методична майстерність вчителя
Особистісно-творчий	Професійно значущі якості вчителя
Рефлексивний	Здатність до професійної рефлексії та саморозвитку

Кожен з виокремлених критеріїв оцінки педагогічної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи має свої показники.

Показниками *системи ціннісних орієнтацій* обрано: *структуру загальнолюдських цінностей вчителя; значущість певних життєвих сфер* (сімейне життя, професійне життя, суспільне життя, навчання і освіта, естетичні потреби, захоплення, фізична активність). *Професійно-особистісна мотивація* представлена такими показниками: *вираженість позитивної мотивації до професійно-методичної діяльності вчителів ліцеїв у системі методичної роботи; спрямованість особистості на саморозвиток у професійній сфері; інтерес до успіху в професійно-методичній діяльності; бажання та потреба в професійній самореалізації та самоутвердженні*. Позитивна професійно-педагогічна мотивація передбачає інтерес до успіху в

професійно-педагогічній діяльності; потреба у професійній самореалізації; бажання кар'єрного зростання; спрямованість на оволодіння та розвиток педагогічної культури, схильність до прояву ініціативності тощо, негативна професійно-педагогічна мотивація – уникнення критики чи покарань.

Показниками *професійно-методичної компетентності* нами обрано: *знання педагогіки та методик викладання навчальних дисциплін; знання та уміння здійснювати планування, структурування, реалізацію різних форм організації освітньої роботи; професійно-методична компетентність; професійно-методичне мислення.*

Показниками *професійно-методичної майстерності* вважаємо: *вміння здійснювати всі види професійно-методичної діяльності вчителя; уміння моделювати, прогнозувати, розв'язувати педагогічні ситуації; уміння організовувати різноманітні форми освітнього процесу; уміння презентувати свої методичні ідеї, розробки, педагогічний досвід; педагогічну техніку.*

Як показники *професійно значущих якостей* вчителя ліцею, ми виокремлюємо:

- комунікативні якості (уважність, тактовність, товариськість, невимушеність, довірливість, чесність, вміння запобігати конфлікту та сприяти їхньому конструктивному вирішенню);
- організаторські якості (відповідальність, вимогливість, принциповість, справедливість, активність, ініціативність);
- гуманність (морально-етична спрямованість, альтруїзм);
- здатність до емпатії (чуйність, здатність до співпереживання, вміння поставити себе на місце іншої людини, розуміння дитини, повага до її особистості, терпиме ставлення до думки оточуючих);
- здатність до прогнозування (аналітичність, оптимістичність, гнучкість, здатність до творчого засвоєння нових видів діяльності та перебудови стереотипів, які склалися раніше; відкритість до нового, впевненість у своїх силах у процесі його засвоєння; широта і багатогранність мислення, здатність переходити від одного способу діяльності до іншого; гнучкість настанов особистості, які дозволяють регулювати свої дії в умовах, що змінюються; доказовість мислення).

Здатність до професійної рефлексії та саморозвитку представлена такими показниками: *здатність до самопізнання; вміння здійснювати самоаналіз власної професійно-методичної діяльності; готовність до саморозвитку; здатність аналізувати професійно-методичну діяльність; виявлення причин і прогнозування наслідків; критичне ставлення до власної поведінки та дій; здатність до корекції власних дій; гнучкість, можливість*

змінюватися, адаптуючись до нових умов.

Із вищесказаного випливає, що вчитель, який володіє педагогічною культурою, по-перше, має сформовану систему ціннісних орієнтацій та позитивну професійно-особистісну мотивацію (критерій ціннісно-мотиваційного компонента); по-друге, володіє професійно-методичною компетентністю та професійно-методичною майстерністю (критерії когнітивно-праксеологічного компонента); по-третє, у нього сформовані професійно значущі якості (критерій особистісно-творчого компонента); по-четверте, він здатен до рефлексії і саморозвитку, до оцінювання професійно-методичної діяльності (критерій рефлексивного компонента).

На основі здійсненого аналізу компонентів, змісту критеріїв, показників педагогічної культури обґрунтуємо *рівні педагогічної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи* на етапі їх професійної діяльності.

Насамперед звернемося до аналізу поглядів учених, які по-різному підходили до виокремлення рівнів сформованості культури вчителя. Окремі науковці диференціюють прояв культури на три рівні. Зокрема, В. Гриньова [8] обґрунтовує такі рівні: досконалий, базовий, достатній і елементарний; І. Пальшкова [9] виокремлює низький, середній, високий рівні сформованості професійно-педагогічної культури вчителів. О. Гаврилюк, досліджуючи комунікативну культуру вчителів, визначає рівні за ступенем їх прояву: високий (усі показники й компоненти комунікативної культури виявляються яскраво), середній (більша частина показників і компонентів виявляються достатньою мірою) і низький (показники й компоненти виявляються слабо [15]).

О. Куцевол виокремлює наступні рівні професійно-методичної діяльності вчителя: *репродуктивний*, що передбачає вміння розв'язувати дидактично-методичні завдання шляхом відтворення раніше засвоєних способів вирішення на основі відомих методичних рекомендацій, зразків, законів і правил; на *репродуктивно-творчому* рівні вчитель розв'язує дидактично-методичні задачі не тільки згідно з теоретичним еталоном, а й із врахуванням конкретних умов навчання, які він самостійно виявляє в ході аналізу ситуації; *творчо-репродуктивний* рівень методичної діяльності характеризується вмінням учителя ефективно реалізовувати дидактично-методичні завдання для досягнення мети навчання в єдності освітнього, розвивального і виховного аспектів, а також максимального врахування умов реальної навчальної ситуації та використання найновіших досліджень сучасної методичної науки; *творчий* рівень

передбачає вміння всебічного дослідження можливостей підвищення ефективності навчально-виховного процесу, методичний пошук та експеримент [16, с. 28].

Аналіз запропонованих ученими рівнів сформованості різних видів професійно-педагогічної культури вчителя засвідчує, що єдиного підходу немає. Проте більшість дослідників за основу беруть ефективність виконання професійно-педагогічної діяльності завдяки набутому досвіду.

Не применшуючи ролі та значення описаних вище рівнів, ураховуючи сутність поняття «педагогічна культура вчителів ліцеїв у системі методичної роботи», особливості її розвитку у процесі професійної підготовки та контингент учасників нашого дослідження – вчителі ліцеїв, пропонуємо такі рівні сформованості: *адаптивно-наслідувальний, репродуктивний, компетентнісно-продуктивний, інтегративно-творчий*.

Адаптивно-наслідувальний рівень (I – низький) характеризується низькою мотиваційною сферою та системою ціннісних орієнтацій, що склалася внаслідок поганої адаптації до здійснення професійно-методичної діяльності. Професійно-методична компетентність перебуває на адаптивно-наслідувальному рівні, і навіть якщо вчителі володіють знаннями з окремих педагогічних дисциплін, адаптивно-наслідувальний рівень професійно-методичних знань не забезпечує цілісність виконання професійно-методичної діяльності. Професійно-методична майстерність проявляється на адаптивно-наслідувальному рівні, що відображається у неефективній організації елементів освітнього процесу в ліцеї; поверхневому аналізі педагогічних ситуацій без відповідного висновку; невмінні висловити та обґрунтувати свої методичні ідеї, не кажучи вже про методичні розробки. Професійно-методична діяльність на цьому рівні здійснюється без прояву професійно-методичної майстерності, характеризується невмінням застосовувати техніку вербальної та невербальної комунікації та нестійкою емоційно-вольовою сферою. Такий рівень характеризується недостатньо сформованими професійно значущими якостями вчителя, як наслідок – невміння організувати свою діяльність, раціонально використати час, вибрати належний стиль спілкування. Їм не притаманна креативність щодо здійснення професійно-методичної діяльності. Здатність до рефлексії не властива респондентам цього рівня, внаслідок чого відсутнє усвідомлення власних помилок та бажання саморозвитку.

Репродуктивний рівень (II – середній) педагогічної культури свідчить про епізодичну або ситуативну спрямованість на професійно-методичну

діяльність, професійно-особистісна мотивація тут пасивна. Знання з методик навчальних дисциплін сформовані на репродуктивному рівні, їх застосування на практиці не приносить високих результатів, оскільки побудоване на репродуктивній основі. Професійно-методична діяльність базується на застосуванні «готових» знань і за готовою інструкцією. Такі ознаки, як творчість діяльності, ініціативність, наполегливість педагога, не є властиві даному рівню. Професійно-методична майстерність реалізується на основі раніше здобутих знань та через дотримання різних інструкцій, рекомендацій, настанов, зразків; вчитель володіє знаннями про педагогічну техніку, намагається проявляти артистизм та керувати емоційно-вольовою сферою, хоча вона не завжди коректно проявляється. Цей рівень характеризується сформованими професійно значущими якостями вчителя; методична креативність проявляється як відтворююча характеристика, вона не носить елементів новизни, а, швидше за все, елементи наслідування креативності (копіювання чийось нових, креативних ідей). Здатність до рефлексії сформована на репродуктивному рівні й проявляється в тому, що педагог намагається оцінювати свою діяльність, однак не завжди об'єктивно. У педагогів сформована здатність до оцінювання продуктів професійно-методичної діяльності, але вона ще не чітко усвідомлена і не є проявом активності, а носить репродуктивний характер. На цьому етапі усвідомлюються деякі власні помилки, які не завжди визнаються особистістю, через що відбувається неправильний рух до саморозвитку та самовдосконалення.

Системно-продуктивний рівень (III – достатній) педагогічної культури вчителя ліцею в системі методичної роботи характеризується достатнім рівнем сформованості системи ціннісних орієнтацій та професійно-особистісної мотивації, в якій значне місце посідає орієнтація на професійно-методичну діяльність. Педагоги володіють системними знаннями методик навчальних дисциплін, інтеграції змісту навчального матеріалу та різноманітних технологій навчання, вміють їх системно використовувати. Їм властива методична грамотність та методичне мислення, яке проявляється в умінні створити власний методичний доробок, ідею. Професійно-методична майстерність свідчить про достатній рівень володіння уміннями реалізовувати різні напрями професійно-методичної діяльності цілісно; вміння моделювати, розв'язувати, аналізувати педагогічні ситуації та методичні задачі. Достатнє, системне володіння педагогічною технікою; хоча і з труднощами, все ж, вдається керувати емоційно-вольовою сферою у

професійно-методичній діяльності. На цьому рівні в педагогів уже сформована здатність до рефлексії та самопізнання; вони вміють оцінювати передовий педагогічний досвід, однак потребують допомоги щодо шляхів впровадження його у власну діяльність; вміють виробити систему саморозвитку та самоосвіти.

Інтегративно-творчий рівень (IV – високий) визначається стійкою професійно-особистісною мотивацією, сформованістю системи ціннісних орієнтацій на високому рівні. Респондентам властивий високий рівень психолого-педагогічних, професійно-методичних знань, які вони вміють інтегрувати в багатопредметному середовищі ліцею в поєднанні з різноманітними технологіями навчання. На цьому рівні вчителі ліцеїв володіють професійно-методичною грамотністю і методичним мисленням, що проявляється в успішності всіх видів професійно-методичної діяльності. Методична майстерність характеризується творчістю, проявляється у розробці та проведенні нетрадиційних уроків, різноманітності інноваційних форм професійно-методичної діяльності; вмінні на високому рівні моделювати, прогнозувати, розв'язувати та аналізувати педагогічні ситуації та методичні задачі. Майстерно володіють педагогічною технікою, здатні керувати емоційно-вольовою сферою у професійно-методичній діяльності. Професійно значущі якості проявляються на високому рівні і сприяють прояву методичної креативності, творчості в освітній діяльності, оригінальності у професійно-методичній діяльності. Проявляється творчий підхід до оцінювання продуктів професійно-методичної діяльності. Рефлексія на цьому рівні сформована досить високо, характеризується усвідомленістю прогалин у професійно-методичній діяльності, бажанні їх заповнити, запобігти появі можливих помилок. Сформоване уміння критичного самопізнання, і як результат, – складання та реалізація творчого плану самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку.

З огляду на те, що в нашому дослідженні розглядається педагогічна культура вчителя ліцею в системі методичної роботи, то передбачаємо те, що досягти вчителям-початківцям інтегративно-творчого (високого) рівня досить складно. Вважаємо, що він розвивається в процесі набуття досвіду здійснення професійно-методичної діяльності та характерний для вчителів ліцеїв зі стажем роботи. Перехід від одного до іншого рівня розвитку педагогічної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи відбувається шляхом кількісних та якісних змін.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, систематизація та узагальнення наукових напрацювань у галузі професійної культури вчителів дозволила розробити систему критеріїв, показників і рівнів сформованості педагогічної культури. Розробка і теоретичне обґрунтування діагностики професійної культури вчителів у системі методичної роботи створюють необхідні передумови для проведення експериментальних досліджень, зокрема, впровадження інноваційних технологій з метою розвитку педагогічної культури вчителів.

Перспективи подальших досліджень. Представлені результати досліджень є передумовою обґрунтування змісту і технології розвитку педагогічної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. (2020, Груд. 23). *Наказ № 2736, «Про затвердження Професійного стандарту за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)"»* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
- [2] Міністерство освіти і науки України. (2010, Черв. 10). *Наказ № 930, «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників».* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10#Text>
- [3] І. А. Зязюн, «Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти», *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка*, № 25, с. 13–18, 2005.
- [4] А. В. Келемен, «Психолого-педагогічні підходи до характеристики педагогічної культури як наукової категорії», *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*, № 5, с. 102–111, 2017.
- [5] Т. С. Кравчинська, «Критерії професійного розвитку методистів районних методичних кабінетів у вимірі сучасного суспільства», *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. праць*; редкол. Л. Б. Лук'янова (голова) [та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ; Ніжин: Вид. ПП Лисенко М. М., Вип. 1(12), с. 138–144, 2016.

- [6] Л. П. Пуховська, «Сучасні підходи до професіоналізму вчителя в різних освітніх системах: порівняльний аналіз», *Шлях освіти*, № 1, с. 20–25, 2001.
- [7] О. П. Цюняк, «Формування професійної культури майбутніх магістрів початкової освіти у вищих навчальних закладах», автореф. дис. канд. наук; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2015, 20 с.
- [8] В. М. Гриньова, «Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти)», автореф. дис. д-ра наук; Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2001, 45 с.
- [9] І. О. Пальшкова, «Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід», автореф. дис. д-ра наук; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2009, 45 с.
- [10] І. А. Княжева, *Теоретико-методологічні засади розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури*. Одеса, Україна: ФОП Бондаренко М. О., 2014, 328 с.
- [11] Н. В. Лаврентьева, «Особливості формування методичного мислення майбутнього вчителя музики у процесі інструментально-виконавської підготовки», *Педагогічна освіта: теорія і практика*, № 17, с. 282–287, 2014.
- [12] Г. И. Саранцев, «Учителю – в современное методическое мышление», *Наука и школа*, № 2, с. 12–16, 2014.
- [13] І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. *Педагогічна майстерність* (3-тє вид.); І. А. Зязюна, Ред. Київ, Україна: СПД Богданова А. М., 2008, 376 с.
- [14] І. А. Зязюн, «Безсвідоме і творча інтуїція», *Професійна освіта: педагогіка і психологія. Українсько-польський журн.*; І. А. Зязюна, Т. Левовицького, Н. Ничкало, І. Вільш, Ред. Ченстохова-Київ: Вид-во Педагогічної Школи у Чехонстові, Вип. 4, с. 121–135, 2013.
- [15] О. О. Гаврилюк, «Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами поза аудиторної роботи», автореф. дис. канд. наук; Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2007, 20 с.
- [16] О. М. Куцевол, «Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури», автореф. дис. д-ра наук; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007, 51 с.

CRITERIA AND INDICATORS OF DEVELOPMENT OF LYCEUM TEACHERS' PROFESSIONAL CULTURE IN THE METHODOLOGICAL WORK SYSTEM

Olena Bilonozhko,

director Kremenchuk gymnasium N 1 Kremenchuk City Council

Kremenchuk District Poltava Region.

Kremenchuk, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0001-9845-0277>

obilonozhko510@gmail.com

Abstract. The article considers the complex diagnostics of professional culture of teachers in the system of methodical work. The diagnostic tools of pedagogical experiment are represented, which include criteria, indicators and levels of development of lyceum teachers' pedagogical culture in the system of methodical work. Diagnostics reflects the specifics of the pedagogical culture of the teacher as a holistic education, concentration, unity and relationship of all structural components of the pedagogical culture of the teacher, namely: value-motivational, cognitive-praxeological, personal-creative and reflective. A set of criteria has been selected for the components of lyceum teachers' pedagogical culture in the system of methodical work, each of which has its own indicators. The criterion of the value-motivational component determines the value orientations and professional-personal motivation. The cognitive-praxeological component is represented by the following criteria: professional-methodical competence, professional-methodical skill of the teacher. The criteria of the personal-creative component include professionally significant qualities of a teacher. The reflexive component is revealed through the prism of the following criterion: the ability to professional reflection and self-development. Based on the analysis of the components, content of criteria and indicators of pedagogical culture, the levels of lyceum teachers' pedagogical culture in the system of methodical work at the stage of their professional activity are substantiated. Development and theoretical substantiation of a clear system of diagnostics of lyceum teachers' pedagogical culture in the system of methodical work create necessary preconditions for carrying out experimental researches, in particular, introduction of innovative technologies for the purpose of development of pedagogical culture of teachers.

Keywords: diagnostics; lyceum teachers' professional culture; methodical work system; criteria; indicators; levels of pedagogical culture.

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧИТЕЛЯ ЛИЦЕЯ В СИСТЕМЕ МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ

Белоножко Елена Викторовна,
директор Кременчугской гимназии № 1
Кременчугского городского совета
Кременчугского района Полтавской области.
Кременчук, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0001-9845-0277>
obilonozhko510@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается комплексная диагностика профессиональной культуры учителей в системе методической работы. Представлены диагностический инструментарий педагогического эксперимента, в состав которого входят критерии, показатели и уровни развития педагогической культуры учителей лицеев в системе методической работы. Диагностика отражает специфику педагогической культуры учителя как целостного образования, концентрацию, единство и взаимосвязь всех структурных компонентов педагогической культуры учителя, а именно: ценностно-мотивационного, когнитивно-праксеологического, личностно-творческого и рефлексивного. Для диагностики каждого компонента педагогической культуры учителей лицеев в системе методической работы подобраны критерии, имеющие определенные показатели. Критерием ценностно-мотивационного компонента являются ценностные ориентации и профессионально-личностная мотивация. Когнитивно-праксеологический компонент представлен следующим критериям: профессионально-методическая компетентность, профессионально-методическое мастерство учителя. К критериям личностно-творческого компонента отнесены профессионально значимые качества учителя. Рефлексивный компонент раскрывается через призму такого критерия: способность к профессиональной рефлексии и саморазвитию. На основе проведенного анализа компонентов, содержания критериев и показателей педагогической культуры определено уровни педагогической культуры учителей лицеев в системе методической работы на этапе их профессиональной деятельности. Разработка и теоретическое обоснование четкой системы диагностики профессиональной культуры учителей в системе методической работы создают необходимые предпосылки для проведения экспериментальных исследований, в частности, внедрения

инновационных технологий в целях развития педагогической культуры учителей.

Ключевые слова: диагностика; профессиональная культура учителей лицеев; система методической работы; критерии; показатели; уровни педагогической культуры.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2020, Hrud. 23). Nakaz № 2736, «Pro zatverdzhennia Profesiinoho standartu za profesiinamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)"» [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
- [2] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2010, Cherv. 10). Nakaz № 930, «Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro atestatsiiu pedahohichnykh pratsivnykiv». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10#Text>
- [3] I. A. Ziaziun, «Filosofia pedahohichnoi yakosti v systemi neperervnoi osvity», *Visnyk Zhytomyrskoho derzh. un-tu im. I. Franka*, № 25, s. 13–18, 2005.
- [4] A. V. Kelemen, «Psykhologo-pedahohichni pidkhody do kharakterystyky pedahohichnoi kultury yak naukovoї katehorii», *Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii*, № 5, s. 102–111, 2017.
- [5] T. S. Kravchynska, «Kryterii profesiinoho rozvytku metodystiv raionnykh metodychnykh kabinetiv u vymiri suchasnoho suspilstva», *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy: zb. nauk. prats; redkol. L. B. Lukianova (holova) [ta in.]; In-t ped. osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Kyiv; Nizhyn: Vyd. PP Lysenko M. M., Vyp. 1(12), s. 138–144, 2016.*
- [6] L. P. Pukhovska, «Suchasni pidkhody do profesionalizmu vchytelia v riznykh osvitnikh systemakh: porivnialnyi analiz», *Shliakh osvity*, № 1, s. 20–25, 2001.
- [7] O. P. Tsiuniak, «Formuvannia profesiinoї kultury maibutnykh mahistriv pochatkovoї osvity u vyshchykh navchalnykh zakladakh», *avtoref. dys. kand. nauk; NAPN Ukrainy, In-t ped. osvity i osvity doroslykh. Kyiv, 2015, 20 s.*
- [8] V. M. Hrynova, «Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia (teoretychnyi ta metodychnyi aspekty)», *avtoref. dys. d-ra nauk; In-t pedahohiky i psykholohii profesiinoї osvity APN Ukrainy. Kyiv, 2001, 45 s.*

- [9] I. O. Palshkova, «Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly: praktyko-oriientovanyi pidkhid», avtoref. dys. d-ra nauk; Pivdenoukrainskyi derzh. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho. Odesa, 2009, 45 s.
- [10] I. A. Kniazheva, Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku metodychnoi kultury maibutnikh vykladachiv pedahohichnykh dystsyplin v umovakh mahistratury. Odesa, Ukraina: FOP Bondarenko M. O., 2014, 328 s.
- [11] N. V. Lavrentieva, «Osoblyvosti formuvannia metodychnoho myslennia maibutnoho vchytelia muzyky u protsesi instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky», Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka, № 17, s.282–287, 2014.
- [12] G. I. Sarancev, «Uchytelyu – v sovremennoe metodicheskoe myshlenie», Nauka i shkola, № 2, s. 12–16, 2014.
- [13] I. A. Ziaziun, L. V. Kramushchenko, I. F. Kryvonos ta in. Pedahohichna maisternist (3-tie vyd.); I. A. Ziaziuna, Red. Kyiv, Ukraina: SPD Bohdanova A. M., 2008, 376 s.
- [14] I. A. Ziaziun, «Bezsvidome i tvorcha intuitsiia», Profesiina osvita: pedahohika i psykhohihiia. Ukrainsko-polskyi zhurn.; I. A. Ziaziuna, T. Levovytskoho, N. Nychkalo, I. Vilsh, Red. Chenstokhova-Kyiv: Vyd-vo Pedahohichnoi Shkoly u Chekhonstovi, Vyp. 4, s. 121–135, 2013.
- [15] O. O. Havryliuk, «Formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh uchyteliv zasobamy poza audytornoї roboty», avtoref. dys. kand. nauk; Kirovohradskyi derzh. ped. un-t im. Volodymyra Vynnychenka. Kirovohrad, 2007, 20 s.
- [16] O. M. Kutsevol, «Teoretyko-metodychni osnovy rozvytku kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv literatury», avtoref. dys. d-ra nauk; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2007, 51 s.

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2021 року*

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-46-65](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-46-65)
УДК [378.046.4 : 378.147] : 614.46

Кириченко Микола Олексійович,
доктор філософії, член-кореспондент
Національної Академії наук вищої освіти України,
ректор ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0003-1756-9140>
ktumto@i.ua

Сорочан Тамара Михайлівна,
доктор педагогічних наук, професор,
директор Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-4704-2385>
anprof@ukr.net

Карташова Любов Андрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора Центрального інституту
післядипломної освіти з дистанційного навчання
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-1270-4158>
lkartashova@ua.fm

Оліфіра Лариса Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник директора Центрального інституту
післядипломної освіти з навчальної роботи
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-9534-1451>
olifira.larysa@gmail.com

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ ФОРМАЛЬНОЇ Й НЕФОРМАЛЬНОЇ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

Анотація. Статтю присвячено проблемі професійного розвитку педагогів. Вона розглядається як складова трансформаційних процесів в освіті відповідно до викликів, зумовлених світовою пандемією. Зазначається,

що Центральний інститут післядипломної освіти (ЦІПО) як структурний підрозділ ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, адаптували діяльність до викликів часу, суттєво оновили систему роботи для забезпечення належної якості професійного розвитку в умовах невизначеності, спричиненої карантинними обмеженнями. Проаналізовано досвід подолання викликів COVID-19 в освіті у різних країнах світу, що вирізняється моделями онлайн-навчання відповідно до технічних і фінансових можливостей, національних особливостей організації освітнього процесу та політики реагування на пандемію. Наголошується, що підвищення кваліфікації у ЦІПО спрямоване на реалізацію державної освітньої політики у сфері професійного розвитку науково-педагогічних, педагогічних та керівних кадрів освіти, підготовку їх до роботи в умовах реформування освіти, задоволення запитів споживачів освітніх послуг, замовників освітніх послуг та стейкхолдерів. Умови для цього створює поєднання формальної та неформальної післядипломної освіти з урахуванням ризиків епідеміологічної ситуації в Україні, пов'язаної з COVID-19. Відповідно до цього стратегічного напрямку діяльності визначено ключові пріоритети. Розкрито теоретичні основи проведеного дослідження і практичні аспекти формальної і неформальної післядипломної освіти з урахуванням роботи в умовах карантинних обмежень. Наголошується, що синергетична, інтегрована система післядипломної освіти потребує відповідних технологій управління нею. Представлена відповідна поетапна технологія управління професійним розвитком педагогів. Зроблено висновки, що формальна і неформальна післядипломна освіта створюють передумови для якісного забезпечення державного замовлення на підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів освіти, а також задоволення їхніх освітніх потреб у процесі безперервного професійного й особистісного розвитку, що є запорукою провідних позицій ЦІПО на ринку освітніх послуг з підвищення кваліфікації.

Ключові слова: професійний розвиток педагогів; формальна і неформальна післядипломна освіта; карантинні обмеження; управління формальною і неформальною післядипломною освітою; пріоритети підвищення кваліфікації.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Умови роботи в період карантинних обмежень суттєво вплинули на організацію професійного розвитку

педагогічних, науково-педагогічних, керівних кадрів освіти в системі післядипломної освіти, зумовили нові засади її якісних характеристик. Цей глобальний чинник змін прискорив опанування й застосування цифрових технологій, трансформацію всієї системи комунікації між суб'єктами післядипломної освіти, оновлення змісту й освітніх технологій діяльності. На рівні системи освіти України в цей період відбулася диверсифікація освітніх послуг у системі післядипломної освіти на засадах, визначених Постановою КМУ від 21.08.2019 р. № 800 «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ від 27.12.2019 р. № 1133). Значно зросла роль неформальної післядипломної освіти, поширився попит споживачів на освітні послуги в цій сфері. Заклади післядипломної освіти, зокрема, й Центральний інститут післядипломної освіти (ЦІПО) як структурний підрозділ ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, адаптували діяльність до викликів часу, суттєво оновили систему роботи для забезпечення належної якості професійного розвитку в умовах невизначеності, спричиненої карантинними обмеженнями.

Отже, актуальність статті полягає в характеристиці функціонування системи формальної і неформальної післядипломної освіти із забезпечення професійного розвитку педагогів в умовах впливу чинників змін на глобальному, системному та інституційному рівнях.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті зумовлена потребою узагальнити, проаналізувати досвід професійного розвитку педагогів у системі формальної і неформальної післядипломної освіти в умовах карантинних обмежень, надати методичні рекомендації щодо запровадження напрацьованого досвіду.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

- проаналізувати умови підвищення кваліфікації в період карантинних обмежень;
- показати взаємозв'язок формальної і неформальної післядипломної освіти;
- визначити пріоритети і проаналізувати відповідні показники підвищення кваліфікації;
- охарактеризувати модель управління формальною і неформальною післядипломною освітою в період карантинних обмежень.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійного розвитку педагогів у сучасних дослідженнях розглядається як складова трансформаційних процесів в освіті відповідно до викликів, зумовлених світовою пандемією. Професійне вдосконалення педагогів з проблеми дистанційної освіти визначено пріоритетним завданням в умовах безстрокового продовження карантинних обмежень на онлайн-засіданні Європейського комітету профспілок освіти 29–30 березня 2021 р. [1].

Експерти ЮНІСЕФ акцентують увагу на усуненні чинників ізоляції та відновленні якісного, удосконаленого освітнього процесу. При цьому важлива роль надається співдії на національному й місцевому рівнях задля підтримки трансформації закладів освіти. У центрі уваги цього процесу розглядаються два аспекти:

1) «трансформація педагогіки шляхом розроблення більш всеохоплювальних, гнучких навчальних програм та практик викладання, які відповідають індивідуальним потребам кожної дитини»;

2) «трансформація шкільних етосу, структури та організації у такий спосіб, щоб інклюзивність, догляд, повага та комплексна підтримка були в основі місій і практик шкіл» [2].

ЮНЕСКО для відновлення функціонування шкіл і забезпечення неперервності навчання рекомендують заходи щодо академічної підтримки, серед яких зокрема забезпечення мотивації викладачів, професійного розвитку педагогів у співпраці із закладами післядипломної освіти, створення віртуальних спільнот практик педагогів і здобувачів освіти [3], [4]. Водночас на підтримку педагогів і керівників закладів освіти в умовах провадження освітньої діяльності на відстані ЮНЕСКО запропоновано перелік освітніх програм, платформ, зокрема й масових онлайн-курсів [5].

ОЕСР наголошує на реалізації державами в умовах світової кризи стратегії професійного розвитку фахівців освітньої галузі.

У цьому сенсі рекомендації ОЕСР скеровують на:

- своєчасний професійний розвиток педагогів і батьків задля ефективної підтримки здобувачів освіти;

- підтримку інституцій і структур закладів освіти, що забезпечують удосконалення педагогічних працівників з проблем педагогіки й управління закладами освіти. Водночас відзначається високий рівень готовності до змін та інновацій, самоефективності цих освітніх організацій

і професійних освітніх спільнот, їх роль і життєздатність в умовах невизначеного середовища;

- сприяння створенню гнучких освітніх моделей, які надають змогу розвивати сильні сторони очного й онлайн-навчання та забезпечують ефективну взаємодію суб'єктів освітнього процесу [6, с. 40].

Досвід подолання викликів COVID-19 в освіті країн світу, що вирізняється моделями онлайн-навчання відповідно до технічних і фінансових можливостей, національних особливостей організації освітнього процесу та політики реагування на пандемію, проаналізовано в дослідженні вчених О. Локшиної, О. Глушко, А. Джурило, С. Кравченко та інших [7].

У межах програми DVV International в Україні колективом науковців у складі М. Андрєєва, В. Бахрушина, Л. Лук'янової, О. Панич [8] досліджено різні аспекти державної політики у сфері освіти дорослих: від тенденцій розвитку, нормативного й фінансового забезпечення до управління та освітніх програм. Учені відзначають вагомую роль освіти дорослих у підвищенні професійної кваліфікації фахівців, їх особистісного розвитку та загалом розвитку громади; акцентують увагу на неформальній освіті, що сприяє формуванню та вдосконаленню крім професійних компетентностей таких компетентностей, як цифрової, комунікативної, громадянської, соціальної. На переконання вчених, попри прогресивні нововведення неформальна освіта залишається так званим «чужим елементом» у системі освіти України та не має достатньої державної підтримки. Водночас автори в дослідженні зазначають на різноманітності й чіткій спрямованості освітніх програм для дорослих на запити споживачів різних соціальних груп, одним із основних чинників яких є «об'єктивні тенденції розвитку економіки або суспільних відносин», зокрема запит на опанування цифрових компетентностей у зв'язку з пандемією Covid-19 [8, с. 55].

Вітчизняними дослідниками Г. Черурко, Л. Гладченко за Програмою «U-LEAD з Європою» проаналізовано освітні проблеми, що виникли з переходом на дистанційне або змішане навчання. З-поміж них – низка проблем, пов'язаних з компетентностями педагогів, а саме: з організацією освітнього процесу й онлайн-комунікацій із використанням різних платформ, психолого-педагогічним і методичним супроводом дистанційного освітнього процесу, недостатнім володінням інформаційно-комунікаційними технологіями. Дослідниками виявлено потребу педагогів у системній допомозі та підвищенні кваліфікації з упровадження дистанційних та інформаційно-комунікаційних технологій в освітній діяльності [9].

Досвід «екстрено організованого дистанційного навчання» у вітчизняних закладах освіти різних рівнів, зокрема в інститутах післядипломної педагогічної освіти, як вимушеного неочікуваного переходу від традиційного викладання до освіти на основі дистанційних технологій у віртуальній аудиторії у відповідь на виклики карантинних обмежень, висвітлено в науковій праці В. Кухаренка, В. Бондаренка та ін. Дослідники відзначають нагальну потребу у формальній і неформальній післядипломній освіті, а також проблеми щодо опанування педагогами під час підвищення кваліфікації інструментів для провадження дистанційного навчання, спілкування з суб'єктами дистанційного освітнього процесу [10].

Попри значну увагу дослідників до проблеми професійного розвитку педагогічних працівників у часи пандемії, недостатньо дослідженими залишаються аспекти розвитку формальних і неформальних практик у системі післядипломної освіти.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Основними методами дослідження є аналіз наукових джерел, контент-аналіз, аналіз статистичних даних, узагальнення емпіричних даних, опитування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Підвищення кваліфікації у ЦПО спрямоване на реалізацію державної освітньої політики у сфері професійного розвитку науково-педагогічних, педагогічних та керівних кадрів освіти, підготовку їх до роботи в умовах реформування освіти, задоволення запитів споживачів освітніх послуг – слухачів курсів підвищення кваліфікації, замовників освітніх послуг та стейкхолдерів. Умови для цього створює поєднання формальної та неформальної післядипломної освіти з урахуванням ризиків епідеміологічної ситуації в Україні, пов'язаної з COVID-19. Освітня діяльність ЦПО визначається такими пріоритетами:

- виконання державного замовлення на підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних працівників, керівних кадрів освіти, працівників органів державної влади й органів місцевого самоврядування;
- задоволення освітніх потреб щодо професійного розвитку фахівців у системі формальної і неформальної післядипломної освіти;
- застосування цифрових технологій в управлінській, освітній, науковій, методичній, організаційній діяльності;

- забезпечення якості освітнього процесу з підвищення кваліфікації слухачів;

- проведення наукових досліджень щодо трансформації професійного розвитку фахівців та застосування отриманих результатів в освітньому процесі.

Освітній процес на курсах підвищення кваліфікації в ЦПО зорієнтований на виконання стратегічних завдань розвитку системи післядипломної педагогічної освіти з урахуванням Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Стратегії розвитку Національної академії педагогічних наук України на період 2016–2022 рр., Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Постанови КМУ від 21.08.2019 р. № 800 «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ від 27.12.2019 р. № 1133), Стратегії розвитку Університету менеджменту освіти.

Організація освітнього процесу в ЦПО ґрунтується на законодавчих і нормативно-правових актах України щодо освіти і науки, нормативних документах ДЗВО «Університет менеджменту освіти», що надають змогу забезпечити ефективне підвищення кваліфікації слухачів у системі формальної та неформальної післядипломної освіти, а саме:

- Положення про організацію освітнього процесу;
- Положення про організацію освітнього процесу за дистанційною формою навчання;
- Положення про виїзні курси підвищення кваліфікації;
- Положення про випуск (підсумкову) роботу слухача курсів підвищення кваліфікації та порядок її захисту;
- Положення про куратора/куратора-тьютора навчальної групи слухачів курсів підвищення кваліфікації заочною, дистанційною та очно-дистанційною формами навчання (нова редакція);
- Положення про підвищення кваліфікації керівних, педагогічних і науково-педагогічних кадрів освіти за накопичувальною системою організації освітнього процесу;
- Положення про порядок визнання результатів навчання, отриманих у неформальній та/або інформальній освіті у ДЗВО «Університет менеджменту освіти»;
- Положення про моніторинг якості освітньої діяльності та якості вищої освіти здобувачів першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (наукового) рівнів, слухачів підвищення кваліфікації;
- План-графік підвищення кваліфікації керівних, педагогічних і

науково-педагогічних кадрів освіти на 2020, 2021 роки та ін.

Система формальної і неформальної післядипломної освіти в ЦПО відповідає вимогам Постанови КМУ від 21.08.2019 р. № 800 «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ від 27.12.2019 р. № 1133).

Щорічно в ЦПО повністю виконується державне замовлення, відповідно до якого підвищення кваліфікації проходять 3000 слухачів галузі знань 01 «Освіта» і 200 осіб державних службовців.

Підвищенням кваліфікації у системі формальної післядипломної освіти охоплено працівників освіти всіх областей України та м. Києва. Найчисельніше представлені працівники освіти м. Києва, Львівської, Одеської, Житомирської, Чернігівської, Київської, Івано-Франківської, Полтавської областей.

За останні два роки значно розширився попит слухачів на тематичні й авторські курси, якими у 2020 р. було охоплено 1307 осіб (43,6%). Це майже в чотири рази більше, ніж у 2017 р. (359 осіб). Найбільш затребуваними є курси з питань забезпечення якості освіти та інституційного аудиту» (416 осіб).

Крім державного замовлення, формальною післядипломною освітою щорічно охоплюється близько 400 осіб за кошти фізичних і юридичних осіб.

Підвищення кваліфікації здійснюється на засадах відкритої освіти та змішаного навчання. Реалізується широкий спектр моделей організації освітнього процесу, що сприяє гнучкій диференціації змісту освіти для кожної категорії слухачів курсів підвищення кваліфікації. Також це є передумовою реагування на зміни ринку освітніх послуг, відповідних запитів споживачів, замовників, стейкхолдерів, провадження освітнього процесу в умовах карантинних обмежень. Зазначені моделі поєднують очну форму навчання (в умовах карантину – онлайн у режимі реального часу), очно-дистанційну, дистанційну за навчальними планами обсягом 120, 150, 180 год. Найбільш затребуваною є триетапна модель організації освітнього процесу, що складається з двох очних і одного дистанційного етапу (близько 80% слухачів). За двоетапною моделлю, що поєднує по одному етапу очного і дистанційного навчання, підвищують кваліфікацію в основному керівні кадри освіти і працівники закладів післядипломної освіти (близько 8% слухачів), одноетапна модель передбачає очне навчання й найчастіше застосовується на курсах підвищення кваліфікації, організованих на базі окремого закладу освіти (близько 12% слухачів). Індивідуальні запити забезпечуються можливістю обрати курси за вибором.

За останні два роки значно розширився попит слухачів на тематичні

й авторські курси, якими у 2020 р. було охоплено 1307 осіб (43,6%), що майже в чотири рази більше, ніж у 2017 р. (359 осіб). Це свідчить про диференціацію освітніх потреб слухачів курсів підвищення кваліфікації. Найбільш затребуваними є курси з питань забезпечення якості освіти та інституційного аудиту (416 осіб).

Важливим питанням є забезпечення якості освіти на курсах підвищення кваліфікації. З цією метою в ЦПО розроблено навчально-методичний супровід, який є значним освітнім ресурсом: 46 освітньо-професійних програм, 85 навчальних планів, 104 робочі навчальні плани, 331 робоча навчальна програма, 140 відеоматеріалів, понад 300 мультимедійних презентацій, понад 120 спецкурсів для всіх категорій слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Для розширення вибору змісту, форм, термінів навчання в ЦПО було створено систему неформальної післядипломної освіти «Український відкритий університет післядипломної освіти» (УВУПО), яку введено в дію з 11.02.2020 р. на веб-порталі «Український відкритий університет післядипломної освіти» (<http://uvu.org.ua/>), що включає електронне освітнє середовище (<http://uvupo.ues.net.ua/index.php/ua/>) (наказ по Університету менеджменту освіти від 10.02.2020 р. № 01-01/94 «Про розвиток системи неформальної післядипломної освіти у ДЗВО “Університет менеджменту освіти”»). У період дії карантинних обмежень УВУПО набув функцій цифрового двійника ЦПО, де створено всі необхідні умови для забезпечення професійного розвитку слухачів курсів підвищення кваліфікації на віддаленому доступі.

У системі неформальної післядипломної освіти УВУПО освітній процес здійснюється за дистанційною формою навчання за програмами короткострокових форм підвищення кваліфікації (окремих навчальних модулів, флеш-курсів, спецкурсів, вебінарів тощо), загальний обсяг яких становить 6–30 годин (0,2–1 кредит ЄКТС) на сайті <http://uvu.org.ua/>.

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в УВУПО налічує 47 програм спецкурсів і 4 програми флеш-курсів, 46 мультимедійних презентацій, понад 20 відеоматеріалів та близько 80 інших навчальних матеріалів для всіх категорій слухачів курсів підвищення кваліфікації, розроблених науково-педагогічними працівниками віртуальних кафедр, затверджених в установленому порядку, розміщених у веб-бібліотеці на сайті відкритого університету.

У 2020 р. в системі неформальної післядипломної освіти УВУПО за програмами дистанційних, флеш- і спецкурсів обсягом 30 годин / 1 кредит

ЄКТС за кошти фізичних і юридичних осіб здійснили підвищення кваліфікації 923 особи. Основну частину контингенту склав напрям «Педагогічні, науково-педагогічні працівники та керівники закладів освіти» (80%, 733 особи), працівники методичних служб і ЦРПП (18%, 170 осіб).

Загалом у період з 12.03.2020 р. по 01.10.2021 р. було організовано дистанційне навчання для 3 592 слухачів із 478 закладів та установ освіти. Слухачами курсів підвищення кваліфікації стали представники 23 областей України та міста Києва. Для забезпечення дистанційного навчання слухачів в УВУПО створено 51 електронний кабінет викладачів, розміщено у веб-бібліотеці 199 навчально-методичних матеріалів. Отримали сертифікати про підвищення кваліфікації 1 844 особи; отримали сертифікати про участь в окремих вебінарах 1 748 осіб.

Також в УВУПО за кошти фізичних і юридичних осіб пройшли підвищення кваліфікації за освітніми (освітньо-професійними) програмами підвищення кваліфікації з теми «Сучасні освітні тренди» (обсягом від 120 годин / 4 кредитів ЄКТС до 180 годин / 6 кредитів ЄКТС) 447 керівних, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Найбільш затребуваними були курси, спрямовані на організацію і підтримку дистанційного навчання, використання цифрових технологій у закладах освіти різного типу, професійний розвиток працівників новостворених центрів професійного розвитку педагогічних працівників, опанування інтерактивних освітніх технологій (автори-розробники М. Кириченко, Т. Сорочан, Л. Карташова, Л. Оліфіра, З. Рябова, О. Бойченко, Н. Гущина, Л. Кондратова, Т. Шеремет, Я. Швень).

Важливим чинником функціонування в умовах карантинних обмежень системи формальної і неформальної післядипломної освіти в ЦІПО стала цифровізація освітнього процесу, що дозволила в повному обсязі виконувати навчальні плани, реалізувати освітньо-професійні програми підвищення кваліфікації, запроваджувати інноваційні форми професійного розвитку слухачів, вчасно й оперативно інформувати їх про заходи і події у сфері післядипломної освіти.

В умовах обмежувальних заходів, пов'язаних із пандемією COVID-19, освітній процес на курсах підвищення кваліфікації, насамперед очні етапи в режимі реального часу, забезпечений відповідно до навчальних планів на основі ресурсів для проведення відеоконференцій, вебінарів BigBlueButton (<http://bbb.umo.edu.ua/> та <https://bbb.uem.edu.ua/>), JitSi (<https://meet.jit.si/>) і Google Meet (<https://meet.google.com/>).

Працівниками ЦІПО створено веб-платформу «Система управління

навчанням дорослих (Learning Management System Adult Learning) (<http://uvipro.ues.net.ua>), яку розміщено на веб-порталі «Український відкритий університет післядипломної освіти», що забезпечує формальну і неформальну освіту. На основі хмарних технологій створено систему електронного документообігу. Запроваджено віртуального помічника – Chatbot, який функціонує в середовищі кросплатформенного месенджера Telegram (@CiproUmoBot).

У період карантинних обмежень особливо актуалізується взаємодія і партнерство закладів післядипломної освіти з партнерами та стейкхолдерами.

У системі неформальної освіти відповідно до Меморандуму про співпрацю між ДЗВО «Університет менеджменту освіти» та ТОВ «Міжнародний центр фінансово-економічного розвитку» (МСФР) від 30 січня 2019 р. реалізуються три короткострокові програми підвищення кваліфікації обсягом 30 годин / 1 кредит ЄКТС: «Інтелектуальні карти в інтегрованому навчанні та професійному розвитку», «Документи керівника закладу дошкільної освіти: державний нагляд і контроль», «Кадрові документи в закладі освіти». У 2020 р. за означеними програмами підвищили кваліфікацію 570 фахівців системи освіти, у січні-жовтні 2021 р. – 284 особи.

У системі неформальної післядипломної освіти в період карантинних обмежень набули поширення інноваційні форми професійного розвитку педагогів на основі цифрових технологій, а саме: Інтернет-конференції, заходи з онлайн трансляцією, вебінари, веб-квести, діджитал-діалоги, діджитал-хаби тощо. У кожному з них беруть участь понад 200 осіб, а кількість переглядів деяких заходів перевищує 3000. Усього за 2020 р. до науково-методичних заходів у ЦПО було залучено понад 5000 учасників.

Важливою тенденцією розвитку неформальної післядипломної освіти в ЦПО є співпраця з установами НАПН України. Так, були проведені спільні заходи на віртуальних кафедрах андрагогіки та психології УВУПО з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна (директорка Л. Лук'янова) та Інститутом психології імені Г. С. Костюка (директор С. Максименко).

Кафедри ЦПО активно співпрацюють з громадськими організаціями, професійними асоціаціями, закладами й установами освіти.

Зокрема, кафедра філософії і освіти дорослих працює над якісним науково-методичний супроводом неформальної освіти спільно з ГО «Толока», запроваджує інноваційні підходи до просвітницької і культурно-освітньої діяльності (О. Просіна). Кафедра відкритих освітніх

систем та інформаційно-комунікаційних технологій бере участь у діяльності «WEB-STEM-ШКОЛИ-2020» спільно з ГС «Всеукраїнська академія інноваційного розвитку освіти», Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» та ТОВ «Видавничий дім «Освіта» (С. Касьян, Н. Гущина). Новим напрямом співпраці кафедри професійної та вищої освіти (Л. Сергеева) є створення науково-освітнього кластера «Світязь» з Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти та Радою директорів закладів фахової передвищої освіти Волинської області. Крім того, цією кафедрою запроваджено таку форму неформальної освіти, як логістична онлайн-студія для методистів, заступників директорів із навчальної, навчально-методичної роботи ЗП(ПТ)О Чернівецької області «Управлінський та методичний супровід як елемент педагогічної логістики розвитку професійної компетентності педагогічних працівників». Кафедра психології управління (О. Бондарчук) активно взаємодіє з місцевими громадами, зокрема проводить цикл семінарів «Трансформація професійно-особистісного розвитку педагогічних працівників в освітньому просторі територіальної громади». Налагоджено тісну співпрацю з ІМЗО, спільне проведення вебінарів для практичних психологів і соціальних педагогів з усієї України, зокрема, з питань психологічного забезпечення Нової української школи, створення психологічно безпечного освітнього середовища. Кафедра менеджменту освіти і права (З. Рябова) активно співпрацює з ГО «Школа адаптивного управління соціально-педагогічними системами». Результативною є співпраця кафедри з державними установами: департаментами (управліннями) освіти, Національним агентством державної служби та Державною службою якості освіти. Співпраця кафедри з ДЗ «Тернопільський комунальний методичний центр науково-освітніх інновацій та моніторингу» спрямована на розв'язання завдання розвитку лідерської компетентності керівників закладів загальної середньої освіти в умовах запровадження Концепції «Нова українська школа».

Професійний розвиток педагогів у формальній і неформальній освіті в ЦПО здійснюється на основі широкого використання інноваційних, інтерактивних методів, поєднання теоретичних основ і практичного досвіду в освітньому процесі. Зазначимо, що складники формальної і неформальної післядипломної освіти утворюють цілісну систему в ЦПО, мета якої – забезпечувати професійний розвиток науково-педагогічних, педагогічних, керівних кадрів освіти. У період карантинних обмежень інтеграція можливостей формальної і неформальної післядипломної освіти на основі цифрових технологій надає синергетичний ефект, робить

відкритим доступ до навчання у будь-який час для споживачів освітніх послуг, забезпечує їм широкий вибір змісту освіти.

Синергетична, інтегрована система післядипломної освіти потребує відповідних технологій управління нею. Для здійснення управління професійним розвитком педагогів у ЦПО застосовується технологія, що має такі етапи:

- набір слухачів (вивчення освітніх запитів, надання пропозиції курсів підвищення кваліфікації кафедрами ЦПО, поширення інформації, робота з цільовими групами, прийом та опрацювання замовлень, електронна реєстрація);
- робота з контингентом слухачів (розподіл по групах, визначення кураторів-тьюторів, складання плану-графіка курсів підвищення кваліфікації, організаційний і методичний супровід слухачів як до зарахування до контингенту, так і в процесі навчання, оформлення пакету навчальної документації, видача документів про підвищення кваліфікації слухачам і розміщення інформації про них на сайті університету);
- науково-методичне і навчально-методичне забезпечення освітнього процесу (проведення прикладних наукових досліджень для забезпечення актуального змісту підвищення кваліфікації, розроблення освітньо-професійних програм, програм підвищення кваліфікації, навчальних і робочих навчальних планів, спецкурсів, робочих програм окремих тем, навчальних матеріалів);
- навчання здобувачів освіти (реалізація робочих навчальних планів, програм підвищення кваліфікації, проведення занять за розкладом у системі формальної післядипломної освіти, проведення занять та інших заходів за окремими графіками у системі неформальної післядипломної освіти);
- моніторинг якості освіти (консультування, рецензування і захист випускних робіт, установлення результатів навчання, анкетування слухачів);
- післядія (отримання інформації про застосування слухачами в практиці роботи компетентностей, що розвивалися в процесі підвищення кваліфікації, комунікація зі слухачами після завершення навчання).

У системі управління важливим є поширення інформації. Для організації безперервного інформування потенційних споживачів освітніх послуг формальної і неформальної освіти в ЦПО широко використовуються можливості соціальних мереж і месенджерів. Зокрема, у мережі Facebook на сторінках усіх кафедр і персональних сторінках науково-педагогічних працівників, у відповідних групах, висвітлюється інформація про курси підвищення кваліфікації та заходи формальної і

неформальної післядипломної освіти, розміщуються мотиваційні листи і відеопривітання, Е-дошки, електронні журнали із авторськими розробками (посібники, робочі зошити; презентації) та бази відкритих портфоліо для різних категорій слухачів курсів, надається можливість зворотного зв'язку з ними тощо.

Інформуванням освітян у соціальних мережах і месенджерах охоплено віртуальну аудиторію понад 40 тис. осіб.

Інноваційні технології застосовуються при вивченні думки і запитів слухачів курсів підвищення кваліфікації. Розроблено і впроваджено в освітній процес комплекс методичних та організаційних засобів в онлайн- та офлайн-режимах, здійснюється аналіз упровадження інновацій в освітній процес курсів підвищення кваліфікації для професійного розвитку фахівців.

З метою забезпечення високої якості підвищення кваліфікації на основі індивідуального підходу, урахування освітньо-професійних потреб і побажань слухачів постійно здійснюється моніторинг якості освіти на курсах підвищення кваліфікації в ЦІПО з використанням таких методів, як: інтерв'ювання, анкетування, вивчення записів слухачів у Книзі відгуків та пропозицій, вивчення відгуків слухачів у соціальних мережах.

За даними опитування (вибірка понад 1000 осіб), майже 80% слухачів відмітили відповідність змісту підвищення кваліфікації професійним потребам, його інноваційність і практичну спрямованість, 88% відзначили корисність курсів підвищення кваліфікації. Задоволення освітніх потреб і очікувань у цілому від навчання за програмою підвищення кваліфікації становить 98%. Організацію освітнього процесу на курсах підвищення кваліфікації майже 80% опитаних оцінили як «дуже добре», близько 20% як «добре».

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Формальна і неформальна післядипломна освіта в ЦІПО створює передумови для якісного забезпечення державного замовлення на підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів освіти, а також задоволення їхніх освітніх потреб у процесі безперервного професійного й особистісного розвитку, що є запорукою провідних позицій ЦІПО на ринку освітніх послуг з підвищення кваліфікації.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові пошуки вбачаємо в розробленні технологій трансформації професійного розвитку педагогічних працівників у відкритій післядипломній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Засідання ЄКПО: навантаження на вчителів через карантин та дистанційне навчання, *Профспілка працівників освіти і науки України: оф. сайт*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://pon.org.ua/novyny/8628-zasdannya-yekpo-navantazhennya-na-vchitelv-cherez-karantin-ta-distancyne-navchannya.html>
- [2] Розбудова стійких освітніх систем після пандемії COVID-19: міркування для директивних органів у галузі освіти на національному, місцевому та шкільному рівнях, *Регіональний офіс Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Європі та Центральній Азії*, 2020, 46 с.
- [3] COVID-19. Educational Disruption and Response, *UNESCO. General format*, 2020. (n.d.). [Online]. Available: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
- [4] Crisis-sensitive educational planning, *UNESCO. COVID-19. Education Response. Education Sector issue notes*. Issue notes № 2.4, April, 2020. [Online]. Available: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373272>
- [5] ЮНЕСКО: Рішення для дистанційного навчання, *Українська школа майбутнього*. [Електронний ресурс].
Доступно: https://www.futureschool.online/post/unesco_tools/?fbclid=IwAR3Nm9sh3ZFF3TQ6a_yncPF8LyTUnzMLsPyKoZflo9fYrFy1O7SWfUouPrU
- [6] Відповіді освіти на COVID-19: кроки для забезпечення поступу, *Робочі документи ОЕСР № 224. Pierre Gouëdard, Beatriz Pont, Romane Viennet, ОЕСР. EDU/WKP(2020)12*. 48 с. / пер.: Шпак Ю. О. [Електронний ресурс]. Доступно: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-responses-to-covid-19-implementing-a-way-forward_8e95f977-en
- [7] Відповідь світової спільноти на виклики COVID-19 в освіті. *Аналітична довідка. Лютий-червень 2020 р.* / О. Локшина, О. Глушко, А. Джурило, С. Кравченко, Н. Нікольська, М. Тименко, О. Шпарик; Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2020, 29 с.
- [8] *Державна політика у сфері освіти дорослих в Україні: звіт за результатами дослідження* / М. Андреев, В. Бахрушин, Л. Лук'янова, О. Панич; за заг. ред. О. Панич. DVV International, 2021, 74 с.
- [9] Г. Чепурко, Л. Гладченко, *Аналітичний звіт дослідження подолання в громадах органами місцевого самоврядування викликів у наданні освітніх послуг, що виникли через COVID-19*. [Електронний ресурс]. 2021, 125 с.
Доступно: <https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/823/Report Access to Education ukr.pdf>
- [10] *Екстрене дистанційне навчання в Україні: монографія* / за ред.

В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків, Україна: Вид-во КП «Міська друкарня», 2020, 409 с.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN THE SYSTEM OF FORMAL AND NON-FORMAL POSTGRADUATE EDUCATION DURING QUARANTINE RESTRICTIONS PERIOD

Mykola Kyrychenko,

Habilitated Doctor in Philosophy,
Corresponding Member of the National Academy
of Sciences of Higher Education of Ukraine,
rector of SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0003-1756-9140>
kmumo@i.ua

Tamara Sorochan,

doctor of pedagogical sciences, professor,
director of Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-4704-2385>
anprof@ukr.net

Lyubov Kartashova,

doctor of pedagogical sciences, professor,
Deputy director of distance learning at
Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-1270-4158>
lkartashova@ua.fm

Larysa Olifira,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Deputy Director of
educational work at Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-9534-1451>
olifira.larysa@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the problem of professional development of teachers. The issue is regarded as a component of transformational

processes in education in view of challenges posed by global pandemic. It is noted that the Central Institute of Postgraduate Education (CIPE), being a structural unit of the University of Education Management at the National Academy of Education Sciences of Ukraine, has adapted its activities to the challenges of present time, significantly updated the operating system to ensure proper quality of professional development in conditions of uncertainty caused by quarantine restrictions. The article analyses the experience gained for overcoming the COVID-19 challenges in education in various countries of the world, in view of different models of online learning, specific technical and financial capabilities, national features of educational process organization and pandemic response policies. It is emphasized that advanced training in CIPE is aimed at implementation of state educational policy in the field of professional development of scientific-pedagogical, pedagogical and managerial staff, their training for work in the context of educational reforms, meeting the needs of consumers of educational services, customers of educational services and stakeholders. The conditions for above-mentioned activities are created due to combination of formal and non-formal postgraduate education, implemented in view of COVID-19 risks influence on epidemiological situation in Ukraine. In accordance with this strategic activity direction the key priorities have been defined. There have been described the theoretical bases of conducted research and practical aspects of formal and informal postgraduate education in view of work under quarantine restrictions. It is emphasized that synergetic and integrated system of postgraduate education requires the application of appropriate management technologies. The corresponding step-by-step management technology for professional development of teachers is presented. The basic provisions of the article draw to the conclusion that formal and non-formal postgraduate education create preconditions for high-quality securement of state commission for advanced training of pedagogical, scientific-pedagogical and managerial staff, as well as meeting their educational needs in process of continuous professional and personal development, and it serves as a guarantee of leading positions of CIPE in the market of advanced training educational services.

Key words: professional development of teachers, formal and non-formal postgraduate education, quarantine restrictions, management of formal and informal postgraduate education, priorities for professional development.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ПЕДАГОГОВ В СИСТЕМЕ ФОРМАЛЬНОГО И НЕФОРМАЛЬНОГО ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕРИОД КАРАНТИННЫХ ОГРАНИЧЕНИЙ

Кириченко Николай Алексеевич,

доктор философии, член-корреспондент
Национальной Академии наук высшего образования Украины,
ректор ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0003-1756-9140>
ktumo@i.ua

Сорочан Тамара Михайловна,

доктор педагогических наук, профессор,
директор Центрального института последипломного образования
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-4704-2385>
anprof@ukr.net

Карташова Любовь Андреевна,

доктор педагогических наук, профессор,
заместитель директора Центрального института
последипломного образования по дистанционному обучению
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-1270-4158>
lkartashova@ua.fm

Олифира Лариса Николаевна,

кандидат педагогических наук, доцент,
заместитель директора Центрального института
последипломного образования по учебной работе
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-9534-1451>
olifira.larysa@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена проблеме профессионального развития педагогов. Она рассматривается как составляющая трансформационных процессов в образовании в соответствии с вызовами, обусловленными мировой пандемией. Отмечается, что Центральный институт последипломного образования (ЦИПО) как структурное подразделение ГУВО «Университет менеджмента образования» Национальной академии

педагогических наук Украины адаптировали деятельность к вызовам времени, существенно обновили систему работы для обеспечения надлежащего качества профессионального развития в условиях неопределенности, вызванной карантинными ограничениями. Проанализирован опыт преодоления пандемии COVID-19 в образовании в разных странах мира, отличающийся моделями онлайн-обучения в соответствии с техническими и финансовыми возможностями, национальными особенностями организации образовательного процесса и политикой реагирования на пандемию. Подчеркивается, что повышение квалификации в ЦИПО направлено на реализацию государственной образовательной политики в сфере профессионального развития научно-педагогических, педагогических и руководящих кадров образования, подготовку их к работе в условиях реформирования образования, удовлетворение запросов потребителей образовательных услуг, заказчиков образовательных услуг и стейкхолдеров. Условия создает сочетание формального и неформального последипломного образования с учетом рисков эпидемиологической ситуации в Украине, связанной с COVID-19. В соответствии с этим стратегическим направлением деятельности определены ключевые приоритеты. Раскрыты теоретические основы проведенного исследования и практические аспекты формального и неформального последипломного образования с учетом работы в условиях карантинных ограничений. Отмечается, что синергетическая, интегрированная система последипломного образования нуждается в соответствующих технологиях управления ею. Представлена соответствующая поэтапная разработка управления профессиональным развитием педагогов. Сделаны выводы, что формальное и неформальное последипломное образование создают предпосылки для качественного обеспечения государственного заказа на повышение квалификации педагогических, научно-педагогических и руководящих кадров образования, а также удовлетворение их образовательных потребностей в процессе непрерывного профессионального и личностного развития, что является залогом ведущих позиций рынке образовательных услуг по повышению квалификации.

Ключевые слова: профессиональное развитие педагогов; формальное и неформальное последипломное образование; карантинные ограничения; управление формальным и неформальным последипломным образованием; приоритеты повышения квалификации.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Zasedannia YeKPO: navantazhennia na vchyteliv cherez karantyn ta dystantsiine navchannia, Profspilka pratsivnykiv osvity i nauky Ukrainy: of. sait. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://pon.org.ua/novyny/8628-zasdannya-yekpo-navantazhennya-na-vchyteliv-cherez-karantin-ta-distancyne-navchannya.html>
- [2] Rozbudova stiikykh osvitnikh system pislia pandemii COVID-19: mirkuvannia dlia dyrektyvnykh orhaniv u haluzi osvity na natsionalnomu, mistsevomu ta shkilnomu rivniakh, Rehionalnyi ofis Dytiachoho fondu OON (IuNISEF) u Yevropi ta Tsentralnii Azii, 2020, 46 s.
- [3] COVID-19. Educational Disruption and Response, UNESCO. General format, 2020. (n.d.). [Online]. Available: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
- [4] Crisis-sensitive educational planning, UNESCO. COVID-19. Education Response. Education Sector issue notes. Issue noten № 2.4, April, 2020. [Online]. Available: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373272>
- [5] YuNESKO: Rishennia dlia dystantsiinoho navchannia, Ukrainska shkola maibutnoho. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://www.futureschool.online/post/unesco_tools/?fbclid=IwAR3Nm9sh3ZFF3TQ6a_yncPF8LyTUnzMLsPyKoZflo9fYrFy1O7SWfUouPrU
- [6] Vidpovidi osvity na COVID-19: kroky dlia zabezpechennia postupu, Robochi dokumenty OESR № 224. Pierre Gouédard, Beatriz Pont, Romane Viennet, OESR. EDU/WKP(2020)12. 48 s. / per.: Shpak Yu. O. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-responses-to-covid-19-implementing-a-way-forward_8e95f977-en
- [7] Vidpovid svitovoi spilnoty na vyklyky COVID-19 v osviti. Analitychna dovidka. Liutyi-cherven 2020 r. / O. Lokshyna, O. Hlushko, A. Dzhurylo, S. Kravchenko, N. Nikolska, M. Tymenko, O. Shparyk; In-t pedahohiky NAPN Ukrainy. Kyiv, 2020, 29 s.
- [8] Derzhavna polityka u sferi osvity doroslykh v Ukraini: zvit za rezultatamy doslidzhennia / M. Andrieiev, V. Bakhrushyn, L. Lukianova, O. Panych; za zah. red. O. Panych. DVV International, 2021, 74 s.
- [9] H. Chepurko, L. Hladchenko, Analitychnyi zvit doslidzhennia podolannia v hromadakh orhanamy mistsevoho samovriaduvannia vyklykiv u nadanni osvitnikh posluh, shcho vynykly cherez COVID-19. [Elektronnyi resurs]. 2021, 125 s. Dostupno: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/823/Report_Access_to_Education_ukr.pdf
- [10] Ekstrene dystantsiine navchannia v Ukraini: monohrafiia / za red. V. M. Kukharenka, V. V. Bondarenka. Kharkiv, Ukraina: Vyd-vo KP «Miska drukarnia», 2020, 409 s.

*Стаття надійшла до редакції
04 листопада 2021 року*

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-66-81](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-66-81)
УДК 37.012

Отамась Інна Григорівна,

кандидат історичних наук, завідувач відділу наукової роботи,
доцент кафедри професійної і вищої освіти
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-3098-2274>
OtamasInna@ukr.net

Антонюк Людмила Анатоліївна,

старший викладач кафедри професійної і вищої освіти
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-6484-6185>
ludmillaa007@ukr.net

КОНЦЕПТ SOFT SKILLS ПЕДАГОГІВ У ДИНАМІЦІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Минулий рік був непростим для людства, зокрема для системи освіти. Через COVID-19 було перервано звичайне навчання, закрито загальнонаціональні заклади освіти в більшості країн світу та в Україні. Освітня спільнота доклала зусилля для забезпечення безперервного навчання. Водночас учнівській молоді довелося більше покладатися на власні ресурси, щоб продовжувати освіту дистанційно, використовуючи Інтернет, телебачення. Іншими словами, через перехід на повне онлайн-навчання довелося залучити систему цифровізації для того, щоб підтримувати зв'язок учнівської молоді й освітян, які перебувають у різних містах і на різних континентах. У статті висвітлюється проблема цифровізації професійної (професійно-технічної) освіти (далі – П(ПТ)О) учнів, оволодіння ними сучасними цифровими та програмними навичками. Ці навички сьогодні є вирішальними на робочому місці і вкрай потрібними в процесі використання сучасних інформаційних технологій. Проведено аналіз документів ЮНЕСКО, у яких ідеться про потреби в розвитку soft skills в учнівській молоді закладів П(ПТ)О для плавного переходу їх на нові можливості у період діджиталізації [1]. Проведений, зокрема, аналіз

проектів, у яких брали участь представники з різних держав, засвідчує, що актуальність розвитку soft skills в учнівської молоді П(ПТ)О постійно зростає. Мета цих проектів – розкрити індивідуальний потенціал кожного для плавного переходу на ринок праці. Проаналізовано у «[National standards for essential digital skills](#)» (2019 р.), як вивчати та застосовувати цифрові навички у співпраці з роботодавцями [2]. На часі проблема вдосконалення вказаних вище м'яких навичок у період навчання та використання цифрових технологій майбутніми кваліфікованими робітниками й освітянами П(ПТ)О з метою забезпечити їхню конкурентоздатність на ринку праці.

Ключові слова: діджиталізація; digital skills; професійна освіта; професійно-технічна освіта; онлайн-навчання; soft skills.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Інтенсивна цифровізація, як складова соціально-економічного розвитку багатьох країн, сприяла якісним змінам у сфері виробництва на світовому ринку. Ці зміни створили виклики сучасній освіті. Цифрова трансформація освіти сьогодні розглядається як неминучий фактор перегляду освітнього змісту, педагогічних принципів, методичних підходів і форм для професійного формування digital skills та soft skills у майбутніх працівників.

У дослідженні розкрито проблему взаємозв'язку професійного становлення викладачів та майбутніх кваліфікованих робітників П(ПТ)О з цифровою трансформацією. Аналіз результатів вивчення проблеми дає змогу вважати, що цифровізація П(ПТ)О сприяє професійному становленню майбутніх випускників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифровізація має значний вплив на ринок праці, змінюючи динаміку робочих місць, умови роботи та навички. Перетворення, викликані цифровізацією, створюють як можливості, так і ризики. Так, у стратегії «Employment and Skills Aspects of the Digital Single Market Strategy» (2015 р.) Європейського парламенту зазначається, що працівники все більше потребуватимуть як загальних, так і спеціальних електронних навичок для виконання завдань на роботі для потенційного приросту продуктивності. Проте велика частка працівників не має базових навичок, потрібних для функціонування в цьому новому середовищі. Саме люди з найнижчим рівнем навичок ІКТ найбільше постраждають від змін на ринку праці [3].

Помітний внесок у дослідження проблеми здійснила «Європейська

комісія з питань роботи та соціальних прав», яка у своєму документі «Innovation and digitalisation in Vocational Education and Training» (2020 р.) зазначила, що слід надати кожному право на якісну й інклюзивну освіту, забезпечити навчання упродовж усього життя, а також упровадити інновації та цифровізацію в П(ПТ)О. Комісія запропонувала безпрецедентний обсяг фінансування у 2021–2027 рр. для П(ПТ)О щодо удосконалення навичок стійкості у працівників та майбутніх випускників, а також збереження об'єктів господарювання [4]. У документі «Організації економічної співпраці та розвитку» (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) «Skills and Jobs in the Internet Economy» (2014 р.) наголошується на тому, що цифровізація також створює попит на працівників із сильними міжособистісними та когнітивними навичками [5].

В Україні розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 419 схвалено «Концепцію реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти “Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта” на період до 2027 року», у якій визначено сформувати конкурентоспроможного та мобільного на ринку праці фахівця, особистості, яка здобула освітні та професійні компетентності відповідно до її інтересів, здібностей, можливостей, потреб національної економіки та суспільства у межах реалізації проекту Європейського Союзу «EU4Skills» [6].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є визначення ефективності використання цифрових технологій у системі П(ПТ)О для професійного становлення та формування сучасних digital skills, soft skills.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати дії міжнародних організацій у період впливу COVID-19, що сприяли організації освітнього процесу у системі П(ПТ)О для професійного становлення та формування сучасних digital skills, soft skills.

2. Охарактеризувати основні digital skills, soft skills у системі П(ПТ)О в Україні.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Важливість ІКТ навичок для кожного громадянина, очевидно, зростає, але цифровізація також створює попит на працівників із сильними міжособистісними та когнітивними навичками [5]. Ця еволюція може призвести до зростання розривів у кваліфікації та невідповідності на ринку праці. Важливу роль тут відіграють освіта та професійна підготовка [3]. Попит

на висококваліфікованих працівників, які будуть здатні ухвалювати рішення за різних ситуацій, зростатиме в дуже інформаційно насичених умовах. Дослідження європейських організацій з 2008 р. класифікують потрібні «важкі» та «м'які» навички в електронній комерції, які показано на (рис. 1) [3].

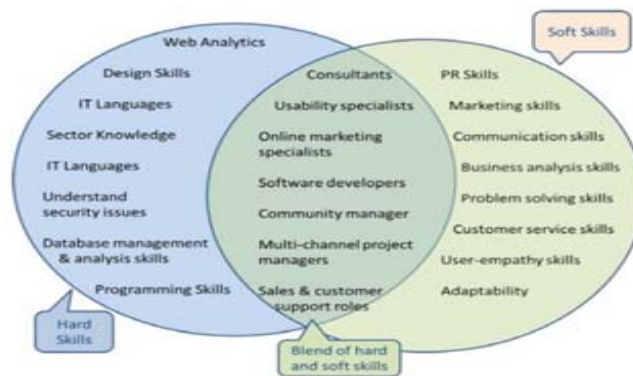

Рис. 1 Перелік навичок, потрібних для електронної комерції

У 2020 р. Рада ЄС визначила ключові компетенції, які поєднують знання і навички, а також визначила вісім ключових компетенцій, потрібних усім для особистої реалізації та розвитку, дають можливість працевлаштування, соціального залучення, сталого, успішного життя в мирних суспільствах, свідомого здоров'я, управління життям та активної громадянської позиції. Ними є: грамотність; багатомовність; математична компетентність і здатність орієнтуватися у науці та техніці; цифрова компетентність; особистісна, соціальна та навчальна компетентність навчатися; громадянство; підприємництво; культурна обізнаність і самовираження [4].

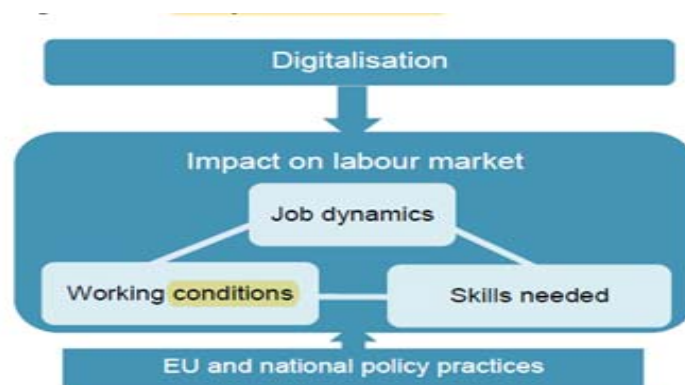

Рис. 2 Вплив цифровізації на створення робочих місць та втрату робочих місць у різних галузях

Питання діджиталізації у системі П(ПТ)О висвітлено також у дослідженнях Європейської комісії (2015 р.) про заходи та можливості, які надає цифровізація на єдиному ринку. Якщо громадяни розвивають потрібні цифрові навички, то це може поліпшити їм доступ до інформації, культури, уряду й інших потреб. Мета цих досліджень полягала в тому, щоб проаналізувати вплив цифровізації на створення робочих місць та втрату робочих місць у різних галузях, які показано на (рис. 2).

Робочою групою дослідників ЄС представлено модель для дослідження впровадження інновацій та цифровізації у П(ПТ)О. Робоча група виявила, що у закладах П(ПТ)О для розвитку потрібно знайти найкращу комбінацію з інновацій та цифровізації, які показано на (рис. 3) [4].

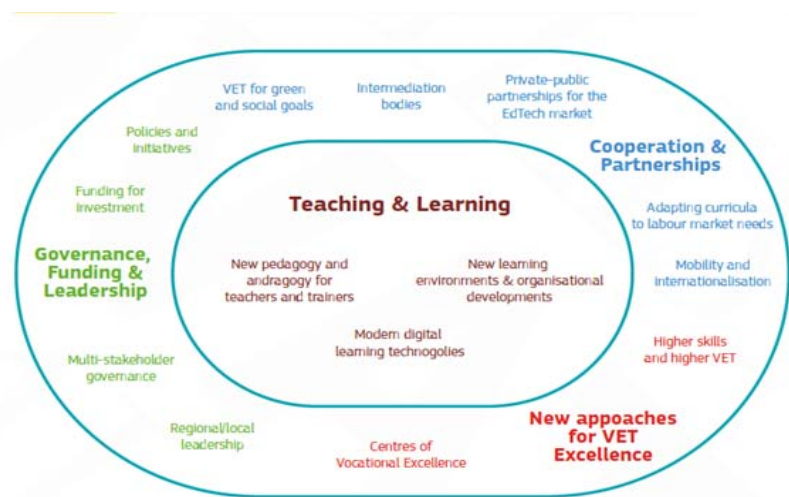

Рис. 3 Модель для вивчення теми інновацій та цифровізації у П(ПТ)О

Тому варто також зазначити, що цифрове навчання пов'язане з особливими видами викладання, які допомагають розвивати навички, більш потрібні на сучасному робочому місці, зокрема, навчання на основі проектів, навчання на практиці, навчання, пов'язане з вирішенням реальних проблем (проблемне навчання).

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У дослідженні використовували такі теоретичні й емпіричні методи: аналіз європейських та вітчизняних освітніх документів; статистичні методи опрацювання інформації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Сьогодні цифровізація є рушійною силою як у бізнесі, так і в особистому

житті. Очікується, що цей процес триватиме. Важливо зазначити, що вплив цифровізації на ринок праці аналізується глобально. У контексті Цифрового порядку денного для Європи Європейська комісія підсумовує відповідні показники цифрової ефективності Європи, зокрема, «Індекс цифрової економіки та суспільства» (Digital Economy and Society Index' (DESI)), які вимірюють цифрові показники та конкурентоспроможність Європи. П'ять вимірів DESI дають чіткий огляд різних аспектів цифровізації:

- *(Connectivity)* підключення: цей параметр належить переважно до розгортання широкопasmового зв'язку інфраструктури.
- *(Human Capital)* людський капітал: цей вимір охоплює потрібні навички, щоб повністю скористатися перевагами цифрового суспільства. Навички можуть варіюватися від дуже простих навичок користувача для щоденного використання функціональних можливостей онлайн до просунутих навичок для підвищення продуктивності й економічного зростання.
- *(Use of Internet)* використання Інтернету: цей вимір належить до різних видів діяльності, якими громадяни займаються онлайн.
- *(Integration of Digital Technology)* інтеграція цифрових технологій: цей вимір вимірює цифровізацію підприємства.
- *(Digital Public Services)* цифрові публічні послуги: останній вимір вказує на ступінь цифровізації державних послуг (наприклад, електронний уряд).

На (рис. 4) показано велику різноманітність цифрової інтеграції між країнами, зазначено також Україну. У 2015 р., відповідно до показників DESI, Україна входить до першої п'ятірки з розвитку цифровізації [3].

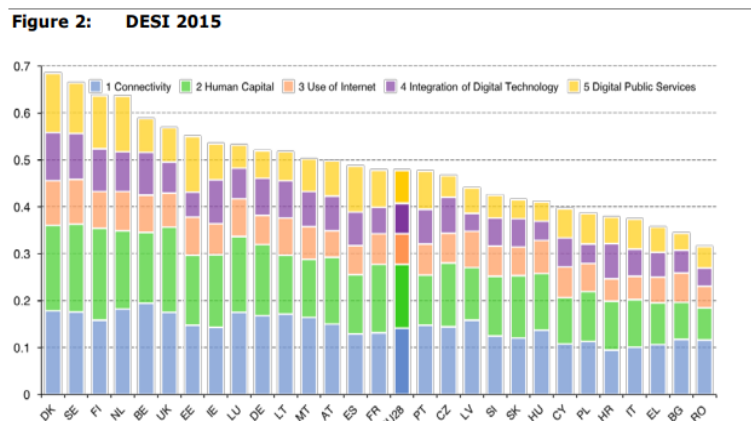

Рис. 4 Результати цифрової інтеграції між країнами, відповідно до показників DESI

У межах проекту № 2017-1-PT01-KA202-035953 підготовлено посібник «Guide for the integration of the soft skills in VET» з висвітленням досліджень про інтеграцію м'яких навичок відповідно до навчальних програм П(ПТ)О [7]. М'які та цифрові навички дають змогу працівникам бути більш гнучкими у задоволенні вимог ринку праці. На динамічному ринку праці працівники навряд чи залишаться в одній професії упродовж усієї своєї кар'єри. Оскільки наявні професії змінюються, створюються нові, то працівники мусять бути достатньо гнучкими, щоб адаптуватися до регулярних змін роботи. Наскрізнi навички полегшують цей перехід на роботі, допомагають людям бути більш працездатними в довгостроковій перспективі.

Цифровізація й автоматизація докорінно змінили навички, потрібні випускникам П(ПТ)О, очікуються також подальші зміни. Наприклад, такі сектори, як автомобільна промисловість, енергетика, комунальні послуги, індустрія споживчих товарів, імовірно, усе частіше впроваджують автоматизацію у свої виробничі процеси з огляду на те, що професії, які мають рутинні завдання, трансформуються, реструктуруються або зникають через підвищення рівня автоматизації. П(ПТ)О потрібно буде більше зосередитися на тих завданнях і професіях, які вимагають вищого рівня автономності, планування, командної роботи, комунікаційних навичок та навичок обслуговування клієнтів, які, менш імовірно, що будуть автоматизованими. Ця потреба в цифрових і м'яких навичках на ринку праці, що зростає, вплине на форми навчання П(ПТ)О, які традиційно зосереджено значною мірою на розвитку технічних навичок, що стосуються певної професії. Дослідники зазначили, що для фахівців із технічних спеціальностей актуальними будуть такі навички: розвиток спроможності навчатися вчитися, наполегливість, стійкість, креативність, самодисципліна, саморефлексія й автономна діяльність. Це деякі приклади м'яких навичок. Існують різні підходи, що надають різні приклади м'яких навичок. Завдяки цьому факту партнери з проекту VET_GPS дослідили шість soft skills за участю представників із закладів П(ПТ)О та бізнесу, які показано на (рис. 5) [7].

Базові soft skills дають людині змогу отримувати доступ до цифрових технологій і працювати з ними. Це навички початкового рівня, потрібні для елементарного використання цифрових пристроїв і програм. Їх можна розглядати як основні навички, потрібні для доступу та початку використання цифрових технологій. Користувачі з базовими цифровими навичками можуть підключатися до Інтернету, створювати облікові записи та профілі, а також отримувати доступ до інформації й ресурсів. Ці користувачі

можуть зрозуміти основні концепції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), налаштувати параметри, керувати файлами. Існує ряд таких базових навичок, які дають людині змогу керувати пристроями та виконувати основні види діяльності: психомоторні, базові, навички лічби та грамоти. Ці «базові навички» постійно змінюються, оскільки з'являються нові пристрої й інтерфейси.

Вирішення проблеми і творчі здібності

Здатність думати і знаходити вирішення складної ситуації та проблеми, використовуючи фантазію або оригінальні ідеї

Готовність до навчання та критичне мислення

Готовність вчитися, пов'язана з доступністю людини до пошуку інвестування у навчання та зміну поведінки.

Критичне мислення, пов'язане зі здатністю аналізувати ситуацію, інформацію, уміння винести обґрунтоване судження про це

Здатність пристосовуватися

Здатність змінюватися та уміти пристосовуватися до нових ситуацій, умов, не завдаючи шкоди нашим переконанням, ідеям та індивідуальності

Здатність пристосовуватися

Здатність змінюватися та уміти пристосовуватися до нових ситуацій, умов, не завдаючи шкоди нашим переконанням, ідеям та індивідуальності

Спілкування

Здатність взаємодіяти з іншими у різних контекстах, обмінюватися інформацією, ідеями, знаннями, досвідом тощо

Командна робота

Співпраця між членами групи людей для досягнення спільної мети

Рис. 5 Опис шести soft skills

Загальні цифрові навички дають змогу використовувати цифрові технології значущим і корисним способом. Для цього потрібен широкий спектр навичок і компетенцій середнього рівня, які внесені та розширені в межах, враховуючи Європейську систему цифрових компетенцій для громадян (Carretero, Vuorikari and Punie, 2017[8]) або стандарти британських базових цифрових навичок (департамент освіти Великої Британії), 2019 [9]). Хоча ці межі відрізняються за тим, як вони описують ці типи навичок, вони поділяють ряд навичок і сфер компетенції:

1. Інформаційна грамотність та грамотність даних – це вміння використовувати інформацію та дані. Наприклад, Європейська рамка цифрових компетенцій визначає кілька аспектів використання інформації, наприклад, усвідомлення особою своїх інформаційних потреб; здатність знаходити й отримувати цифрову інформацію та вміст, оцінювати й судити про релевантність та надійність джерел інформації, а також зберігати, керувати й організовувати цифрову інформацію та вміст.

2. Цифрове спілкування та співпраця – це можливість використовувати цифрові технології для взаємодії й обміну інформацією з іншими. Ці навички цифрового громадянства та цифрової участі варіюються від спроможності брати участь в онлайн-спільнотах і групах до внеску в колективне розуміння відповідальності, яку користувачі цифрових технологій мають один перед одним.

3. Створення цифрового контенту означає вміння та впевненість, потрібні для публікації вмісту, внеску в наявні платформи, створення цифрових середовищ, наголошуючи на спільному створенні та відтворенні наявного вмісту, а також на індивідуальному авторському створенні оригінального вмісту.

Усі ці базові навички є невід’ємними для переходу від некористувача цифрових технологій до користувача. Психомоторні навички, такі, як спритність рук і навички жестів, потрібні для використання клавіатури та роботи з технологіями сенсорного екрана. Базові обчислення та грамотність дають змогу користувачам розуміти і реагувати на візуальні сигнали й уявлення, убудовані в програмне забезпечення та програми, а також вміст, створений іншими користувачами.

Щоб подолати дефіцит цифрових навичок серед *робочої сили*, викладачі П(ПТ)О мають розвивати ці навички серед учнівської молоді, використовуючи нові цифрові технології, доступні на робочому місці. Це означає, що самі викладачі мусять мати сильні цифрові навички та вміти інтегрувати нові технології у навчальний процес.

Отже, автоматизація підвищує важливість *soft skills* на робочому місці, які доповнюють використання цифрових технологій (OECD, 2019 [10]). Вони також стали ключовими навичками для випускників П(ПТ)О (МОП, 2020 [11]). Наприклад, опитування у Сполучених Штатах показало, що роботодавці вважають м’які навички, такі як:

- вирішення проблем;
- робота у команді;
- словесне спілкування;

- лідерство;
- міжособистісні взаємини, одними з найбільш цінних навичок для працівників, які приєднуються до галузі (NACE, 2019 [12]).

У 2014 р. опитування роботодавців «Європейського центру розвитку професійного навчання» показало, що вміння вирішувати проблеми, працювати в команді, комунікативні навички були найважливішими міжнародними навичками на робочому місці в європейських країнах. Згідно зі звітом Всесвітнього економічного форуму «Майбутнє робочих місць – 2020», зазначається, що основними навичками та групами навичок, які роботодавці вважають, що вони зростуть у наступні п'ять років, є: критичне мислення, аналіз, вирішення проблем, а також навички самоуправління, такі як активне навчання, стійкість, стресостійкість і гнучкість [13].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Узагальнення результатів проведеного емпіричного дослідження дало змогу дійти певних висновків. Потреба у випускників П(ПТ)О мати потужні цифрові та програмні навички зростає, оскільки автоматизація та цифровізація стають усе більш поширеними на робочому місці. Проте викладацький склад П(ПТ)О не завжди має навички викладати в цифровому середовищі, а його педагогічна підготовка досить обмежена в багатьох країнах. Тому надзвичайно важливо, щоб викладацький склад П(ПТ)О отримав потрібні навички для оновлення своєї практики, щоб відповідати новим вимогам роботодавців, а також максимально використовувати інноваційні технології та педагогічні стратегії в освітньому процесі.

Низка нових педагогічних підходів і технологій доступна для працівників П(ПТ)О, які сприяють розвитку цифрових та м'яких навичок їхніх учнів під час навчання професійних навичок. Щоб використовувати ці засоби та методи навчання, працівникам П(ПТ)О потрібен доступ до високоякісних можливостей професійного розвитку, а також можливостей для навчання з колегами, щоб вони могли оновити свою практику та підвищити свою впевненість у використанні технологій. Крім того, міцні зв'язки між установами П(ПТ)О та роботодавцями дають змогу викладачам дізнаватися про нові технології, а також про потреби ринку праці.

Крім того, прийняття нових технологій та інноваційних педагогічних підходів у П(ПТ)О, найімовірніше, відбудеться, коли серед зацікавлених сторін П(ПТ)О буде спільне переконання щодо важливості розвитку м'яких

і цифрових навичок та впровадження нових технологій у П(ПТ)О. Тісна співпраця між установами П(ПТ)О та роботодавцями може сприяти інноваціям. Водночас уряди теж відіграють вирішальну роль як посередники інновацій у навчальній практиці, наприклад, інвестуючи в інфраструктуру та технічну підтримку.

Перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток спроможності працівників П(ПТ)О використовувати інноваційні педагогічні підходи можна здійснити у такі способи:

- розвиток цифрових навичок педагогічних працівників П(ПТ)О за допомогою можливостей професійного розвитку: наприклад, можливості навчання на робочому місці для працівників П(ПТ)О дають їм змогу дізнатися про нові технології на робочому місці, що сприяє розвитку їхніх навичок викладання за допомогою цифрових технологій;

- надання підтримки та рекомендацій педагогічним працівникам П(ПТ)О щодо того, як вибрати ефективні інноваційні методи навчання: модулі навчання віч-на-віч та онлайн можуть ефективно підтримувати тих працівників П(ПТ)О, які мають наміри упроваджувати інновації у своїй навчальній практиці. Інноваційну педагогіку також слід внести в початкову освіту та підготовку учнів П(ПТ)О;

- забезпечення педагогічних працівників П(ПТ)О відповідною технічною підтримкою;

- стимулювання інновацій через партнерство між сектором П(ПТ)О, промисловістю та науково-дослідними установами.

Незважаючи на важливість подій у сфері П(ПТ)О в Україні та світі, ретельні дослідження проблеми поки не проводилися. Систематичний аналіз упровадження digital skills, soft skills у сфері П(ПТ)О в Україні та в країнах ЄС потребує подальших досліджень. Тому тема цієї статті є актуальною, сучасною і важливою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] The Digitization of TVET and Skills Systems. *International Labour Organization*, 2020. [Online]. Available: https://www.ilo.org/skills/areas/skills-policies-and-systems/WCMS_752213/lang--en/index.htm
- [2] National standards for essential digital skills. *Department for Education*, 2019. [Online]. Available: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/909932/National_standards_for_essential_digital_skills.pdf
- [3] Employment and Skills Aspects of the Digital Single Market Strategy. *Policy*

- Department'A, 2015. [Online]. Available: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/569967/IPOL_STU\(2015\)569967_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/569967/IPOL_STU(2015)569967_EN.pdf)
- [4] Innovation and digitalisation in Vocational Education and Training. *European Commission*, 2020.
- [5] OECD (2014), 'Skills and Jobs in the Internet Economy', *OECD Digital Economy Papers*, No. 242. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5jxvbrjm9bns-en>
- [6] Кабінет Міністрів України. (2019, Черв. 12). *Розпорядження № 419, «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти "Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта" на період до 2027 року»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>
- [7] Guide for the integration of the soft skills in VET. *Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union*, 2017. [Online]. Available: <https://www.vetgps.eu/download/Integration%20of%20Soft%20Skills%20in%20VET-Guide.pdf>
- [8] S. Carretero, R. Vuorikari and Y. Punie, *DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use*, 2017. <http://dx.doi.org/doi:10.2760/38842>
- [9] UK Department for Education, *National standards for essential digital skills*, 2019. [Online]. Available: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/909932/National_standards_for_essential_digital_skills.pdf
- [10] V. Spiezia and A. Sabadash, «EUROSTAT-OECD definitions of ICT specialists», *OECD Working Papers. Working Party on Measurement and Analysis of the Digital Economy*, 2018. [Online]. Available: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DSTI/ICCP/IIS\(2015\)7/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DSTI/ICCP/IIS(2015)7/FINAL&docLanguage=En)
- [11] ILO, *The Digitization of TVET and Skills Systems*, *International Labour Organization*. Geneva, 2020. [Online]. Available: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_752213.pdf
- [12] NACE, *The Four Competencies Employers Value Most*, *National Association of Colleges and Employers website*, 2019. [Online]. Available: <https://www.nacweb.org/career-readiness/competencies/the-four-career-competencies-employers-value-most/>
- [13] World Economic Forum, *The Future of Jobs Report 2020*, *World Economic Forum*, 2020. [Online]. Available: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020>

THE CONCEPT OF SOFT SKILLS OF EDUCATORS IN THE DYNAMICS OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF VOCATIONAL (VOCATIONAL AND TECHNICAL) EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE DIGITALIZATION CONDITIONS

Inna Otamas,

PhD in History, Head of the Department of Scientific Work,
Docent of the Department of Vocational and Higher Education
of the Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-3098-2274>
OtamasInna@ukr.net

Lyudmyla Antonyuk,

Senior Lecturer of the Department of Vocational
and Higher Education of the Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0001-6484-6185>
ludmillaa007@ukr.net

Abstract. The past year has been challenging for humanity, in particular for the education system around the world. Due to COVID-19 the usual training was interrupted, national educational institutions in most countries of the world as well as in Ukraine were closed. The educational community has made a lot of effort to ensure continuous learning process during this period. At the same time, students also had to rely on their own resources to continue studying distantly using the Internet, television, and radio. In other words, due to the transition to full online learning, it was necessary to involve the digitalization system in order to maintain communication between students and teachers who are located in different towns, cities and continents. The article highlights the problem of digitalization of professional (vocational and technical) education (hereinafter – P(VT)E) of students, their mastery of modern digital and software skills. An analysis of UNESCO documents on the development and implementation of soft skills has been conducted, which reflects the solution of the needs for the development of soft skills among students of P(VT) E institutions for their smooth transition to new opportunities during the digitalization period [1]. Also, projects on the development of soft skills in P(VT)E, in which representatives of different countries participated, were analysed. The purpose of these projects is to reveal the potential of new skills among students for their smooth transition to

the labour market [2]. A review of international standards on digital skills was carried out, namely the "National standards for essential digital skills" 2019. [3]. It is high time to improve the above-mentioned *soft skills* during the studying period and the use of digital technologies by students and teachers who belong to the professional (vocational and technical) education sphere, with the aim of the competitiveness of future workers on the labour market.

Key words: digitalization; digital skills; professional education; vocational and technical education; online learning; soft skills.

КОНЦЕПТ SOFT SKILLS ПЕДАГОГОВ В ДИНАМИКЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА УЧРЕЖДЕНИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО (ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО) ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ДИДЖИТАЛИЗАЦИИ

Отамась Инна Григорьевна,

кандидат исторических наук, заведующая отделом научной работы,
доцент кафедры профессионального и высшего образования
Центрального института последипломного образования
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-3098-2274>
OtamasInna@ukr.net

Антонюк Людмила Анатольевна,

старший преподаватель кафедры
профессионального и высшего образования
Центрального института последипломного образования
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0001-6484-6185>
ludmillaa007@ukr.net

Аннотация. Прошлый год был непростым для человечества, в частности для системы образования. Из-за COVID-19 было прервано привычное обучение, закрыты общенациональные учреждения образования в большинстве стран мира и в Украине. Образовательное сообщество прилагало усилия для обеспечения непрерывного обучения. Однако ученической молодежи пришлось полагаться на личные ресурсы с тем, чтобы продолжать образование дистанционно, используя Интернет, телевидение. Иными словами, из-за перехода на полное онлайн-обучение пришлось привлечь систему цифровизации для поддержки связи

учеников и преподавателей, которые находятся в разных городах и на разных континентах. В статье освещается проблема цифровизации профессионального (профессионально-технического) образования (далее – П(ПТ)О) учеников, овладения ими современными цифровыми программными навыками. Эти навыки сегодня являются решающими на рабочем месте и крайне необходимы в процессе использования современных информационных технологий. Проведен анализ документов ЮНЕСКО, в которых идет речь о необходимости развития мягких навыков (soft skills) у учеников учреждений П(ПТ)О для плавного перехода их на новые возможности в период диджитализации (1). Проведенный, в частности, анализ проектов, в которых принимали участие представители разных стран, свидетельствует о том, что актуальность развития soft skills у ученической молодежи П(ПТ)О постоянно растет. Цель этих проектов – раскрыть индивидуальный потенциал каждого для плавного перехода на рынок труда. Проанализировано в «National standards for essential digital skills» (2019 г.), как изучать и использовать цифровые навыки в сотрудничестве с работодателями (2). Пришло время усовершенствовать мягкие навыки, о которых говорилось ранее, в период обучения и использования цифровых технологий будущими квалифицированными рабочими и преподавателями П(ПТ)О с целью обеспечить их конкурентоспособность на рынке труда.

Ключевые слова: диджитализация; digital skills; профессиональное образование; профессионально-техническое образование; онлайн-обучение; soft skills.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] The Digitization of TVET and Skills Systems. International Labour Organization, 2020. [Online]. Available: https://www.ilo.org/skills/areas/skills-policies-and-systems/WCMS_752213/lang--en/index.htm
- [2] National standards for essential digital skills. Department for Education, 2019. [Online]. Available: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/909932/National_standards_for_essential_digital_skills.pdf
- [3] Employment and Skills Aspects of the Digital Single Market Strategy. Policy Department'A, 2015. [Online]. Available: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/569967/IPOL_STU\(2015\)569967_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/569967/IPOL_STU(2015)569967_EN.pdf)
- [4] Innovation and digitalisation in Vocational Education and Training. European Commission, 2020.
- [5] OECD (2014), 'Skills and Jobs in the Internet Economy', OECD Digital Economy

- Papers, No. 242. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5jxvbrjm9bns-en>
- [6] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2019, Cherv. 12). Rozporiadzhennia № 419, «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity “Suchasna profesiina (profesiino-tekhnichna) osvita” na period do 2027 roku». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>
- [7] Guide for the integration of the soft skills in VET. Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union, 2017. [Online]. Available: <https://www.vetgps.eu/download/Integration%20of%20Soft%20Skills%20in%20VET-Guide.pdf>
- [8] S. Carretero, R. Vuorikari and Y. Punie, DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use, 2017. <http://dx.doi.org/doi:10.2760/38842>
- [9] UK Department for Education, National standards for essential digital skills, 2019. [Online]. Available: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/909932/National_standards_for_essential_digital_skills.pdf
- [10] V. Spiezia and A. Sabadash, «EUROSTAT-OECD definitions of ICT specialists», OECD Working Papers. Working Party on Measurement and Analysis of the Digital Economy, 2018. [Online]. Available: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DSTI/ICCP/IIS\(2015\)7/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DSTI/ICCP/IIS(2015)7/FINAL&docLanguage=En)
- [11] ILO, The Digitization of TVET and Skills Systems, International Labour Organization. Geneva, 2020. [Online]. Available: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_752213.pdf
- [12] NACE, The Four Competencies Employers Value Most, National Association of Colleges and Employers website, 2019. [Online]. Available: <https://www.naceweb.org/career-readiness/competencies/the-four-career-competencies-employers-value-most/>
- [13] World Economic Forum, The Future of Jobs Report 2020, World Economic Forum, 2020. [Online]. Available: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020>

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2021 року*

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-82-102](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-82-102)

УДК 37.08: 378.1-478.4

Отич Олена Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту вищої освіти НАПН України.
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0003-2686-2832>
ndi-direktor@ukr.net

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. Залежність інноваційного розвитку суспільства від якості вищої освіти актуалізує необхідність модернізації цієї системи та досягнення високого рівня її науково-педагогічного потенціалу. Результативність цього процесу залежить від професіоналізму науково-педагогічних працівників та ефективності функціонування інституційних систем їх професійного розвитку. Зазначені системи є динамічними цілісними множинами структурних підрозділів ЗВО, що мають різне підпорядкування, знаходяться між собою у ієрархічних зв'язках та взаємозалежності й взаємодіють з метою забезпечення організаційно-методичного, дидактичного та інформаційного супроводу професійного розвитку науково-педагогічних працівників як у межах ЗВО, так і у зовнішніх науково-освітніх системах. Усвідомлення викладачами вищої школи України принципової важливості професійного розвитку перетворює його сьогодні на мегатренд модернізації вищої освіти. Основні завдання професійного розвитку науково-педагогічних працівників відображені у державних законодавчих актах, галузевих нормативно-правових документах та інституційній організаційно-розпорядчій документації ЗВО: від загального бачення у статутах – до конкретизації у концепціях професійного розвитку науково-педагогічних працівників. Аналіз наукових джерел та сучасної освітньої практики засвідчує, що умовами професійного розвитку науково-педагогічних працівників є постійний рух до більш високих стандартів, підвищення якісного рівня наукової діяльності та покладання її результатів в основу своїх авторських освітніх програм, кадровий відбір науково-педагогічних працівників за

критерієм досягнень, підвищення вимог до володіння ними англійською мовою, сприяння їх членству у міжнародних професійних спілнотах та асоціаціях, орієнтація професійного розвитку науково-педагогічних працівників на певний професійний стандарт (за наявності) і конкретні посадові обов'язки та перспективи їх розширення; застосування накопичувальної системи професійного розвитку науково-педагогічних працівників тощо. Реалізація цих умов сприятиме перетворенню науково-педагогічних працівників на агентів інноваційних суспільних змін, а університетів – на модераторів руху української спільноти до суспільства знань.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники; професійний розвиток; модернізація; вища освіта; тенденції; інституційна система професійного розвитку науково-педагогічних працівників.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Залежність інноваційного розвитку суспільства від якості й доступності вищої освіти актуалізує необхідність модернізації цієї системи та досягнення високого рівня її науково-педагогічного потенціалу. Результативність цього процесу залежить від професіоналізму науково-педагогічних працівників та їх здатності до неперервного професійного розвитку. Усвідомлення освітянами України принципової важливості цього процесу перетворює його сьогодні на мегатренд модернізації вищої освіти. З огляду на це, проблема професійного розвитку науково-педагогічних працівників привертає до себе дедалі більше уваги на законодавчому, нормативно-правовому, науковому, науково-методичному і науково-практичному рівнях. Вона розглядається у загальному контексті розбудови ЄПВО та національної системи вищої освіти, вдосконалення викладання у вищій школі й зміцнення спроможності системи вищої освіти підвищувати якість навчання здобувачів.

Розроблення ефективної стратегії й реального плану дій щодо модернізації національної системи вищої освіти вимагає аналізу й прогнозування тенденцій трансформації інституційних систем професійного розвитку науково-педагогічних працівників як основи формування освітньо-наукового потенціалу вищої школи. Це зумовлює необхідність проведення теоретичного та емпіричного дослідження сучасних тенденцій професійного розвитку науково-педагогічних працівників у контексті модернізації системи вищої освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі модернізації

вищої освіти присвятили свої праці В. Андрущенко, М. Гриньова, І. Драч, В. Кремень, С. Калашнікова, В. Луговий, П. Саух, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, та ін. Різні аспекти професійного розвитку науково-педагогічних працівників стали предметом наукових досліджень Ю. Скиби, Г. Чорнойван, О. Ярошенко, О. Жабенка та інших науковців. В Інституті вищої освіти НАПН України виконано низку прикладних наукових досліджень з проблем виявлення механізмів розвитку науково-педагогічного потенціалу університетів України у контексті розширення інституційної автономії, проектування технології професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів в умовах інтеграції вищої освіти і науки, розвитку інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства, модернізації природничої та інженерної освіти в умовах інноваційно-технологічного розвитку суспільства та ін. [1].

Водночас, до цього часу ще не здійснено порівняльного аналізу вітчизняних і зарубіжних інституційних систем професійного розвитку науково-педагогічних працівників та не виявлено їх вплив на процеси модернізації системи вищої освіти на міжнародному, загальнонаціональному та інституційному рівнях.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Тому *метою* нашої статті є порівняльний аналіз інституційних систем професійного розвитку науково-педагогічних працівників у контексті сучасних тенденцій модернізації системи вищої освіти і розроблення рекомендацій для керівників ЗВО України щодо управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників на інституційному рівні.

Завданнями дослідження визначено:

1. Виявлення сильних і слабких сторін національної системи вищої освіти.
2. Обґрунтування позитивних і негативних тенденцій її розвитку.
3. Аналіз професійного розвитку науково-педагогічних працівників як сучасної тенденції модернізації вищої освіти.
4. Порівняльний аналіз інституційних систем професійного розвитку науково-педагогічних працівників.
5. Розроблення рекомендацій для керівників закладів вищої освіти щодо управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичною основою дослідження обрано системний підхід, який

передбачає розгляд досліджуваного феномену як системи, виокремлення цієї системи з середовища, визначення її складу, структури, функцій, інтегральних характеристик (властивостей), а також системоутворювальних чинників і взаємозв'язків із середовищем.

Системне дослідження професійного розвитку науково-педагогічних працівників у контексті модернізації вищої освіти України передбачає отримання відповідей передусім на питання щодо сутності й структури цієї системи, визначення її складових, виявлення їх відповідних функцій та прогнозування тенденцій їх інноваційних змін. Зокрема, це стосується системного розгляду впливу професійного розвитку науково-педагогічних працівників на трансформаційні процеси у системі вищої освіти.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Основними методами дослідження стали: аналіз філософської і наукової літератури з проблем модернізації освіти, інтеграції національної системи вищої освіти у європейський освітній простір та професійного розвитку науково-педагогічних працівників – для з'ясування ступеня теоретичної розробленості проблеми у сучасній науці; SWOT-аналіз – для виявлення переваг, проблем, перспектив і загроз модернізації вищої освіти в Україні, обґрунтування впливу професійного розвитку науково-педагогічних працівників на цей процес.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Досягнення вітчизняної вищої освіти за часи незалежності України

Аналіз наукової літератури та сучасної освітньої практики засвідчив, що позитивними результатами, досягнутими українською вищою освітою за часи незалежності, стали:

- приведення освітнього законодавства і нормативно-правової бази вищої освіти у відповідність із ключовими документами ЄПВО: прийняття законів «Про вищу освіту» (2014), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015), «Про освіту» (2017); затвердження Національної рамки кваліфікацій (2011) та Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), де модернізація і розвиток освіти визначаються основними завданнями й водночас ресурсом забезпечення випереджального і безперервного характеру вітчизняної освіти та її здатності гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються в Україні й світі [2]; розроблення Плану заходів з реалізації цієї стратегії [3], в якому 37 зі 119 заходів стосуються вищої освіти [4];

- вихід України на 14-те місце у світі (зі 131 країни – 82,7%) [5] у Глобальному інноваційному індексі 2020 р. за показником охоплення населення вищою освітою;
- реальні успішні кроки щодо інтеграції національної системи вищої освіти до ЄПВО: підписання угод про міжнародну співпрацю й поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти, розширення міжнародної академічної мобільності; реалізація системи заходів щодо забезпечення якості відповідно до Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) (запровадження трициклової системи освіти: бакалавр – магістр – доктор філософії, введення Додатку до диплома про вищу освіту європейського зразка (Diploma Supplement), прийняття нового переліку спеціальностей [6], затвердження 142 стандартів вищої освіти, що базуються на компетентісному підході й відповідають міжнародним освітнім стандартам та вимогам Проекту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» [7] тощо);
- зростання уваги до забезпечення якісного рівня вищої освіти, чому сприяє реалізація системи заходів на виконання Глобальної цілі сталого розвитку «Якісна освіта» [8], утворення та трансформація Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, оновлення порядку присудження наукових ступенів і функціонування спеціалізованих вчених рад; упровадження національних університетських рейтингів, серед лідерів яких традиційно знаходяться Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Львівський національний університет імені Івана Франка, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Сумський державний університет, НТУ «Харківський політехнічний університет», Національний університет «Львівська політехніка».

Українські ЗВО все більш активно входять до міжнародних освітніх рейтингів. Так, Україна посідає 44 місце у рейтингу QS Higher Education System Strength Rankings [9], 36 місце у рейтингу U 21 Ranking of National Higher Education Systems [10], 6 українських університетів включено до світового рейтингу QS World University Ranking [11], у 2018 р. 7 університетів увійшли до рейтингу Round University Ranking, 10 (проти 3 у 2014 р.) – до рейтингу Green Metrics World University Ranking, 11 університетів – до рейтингу Scimago Institution Ranking. У 2020 році у рейтингу Times Higher Education World University Ranking посіли місця 9 українських університетів [12], зокрема, Національний університет «Львівська політехніка» увійшов у групу 801–1000.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет та Національний університет «Львівська політехніка» стали членами групи 651–800 міжнародного університетського рейтингу «QS» [13, с. 7].

Тенденції модернізації вищої освіти України

Провідними позитивними тенденціями модернізації сучасної вищої освіти є: стандартизація; управління якістю; діджиталізація; демократизація, автономізація; інтернаціоналізація; посилення уваги до професійного розвитку науково-педагогічних працівників і зростання суб'єктності студентів в усіх процесах, що відбуваються у вищій освіті.

До негативних тенденцій розвитку вищої освіти в Україні слід віднести передусім її масифікацію, поглиблення незбалансованості цієї системи, відставання українських університетів від європейських за цілим рядом показників.

Попри об'єктивне зростання ролі вищої освіти у модернізації світової та вітчизняної економіки, витрати на вищу освіту в Україні та обсяги державного замовлення на підготовку кадрів вищої кваліфікації систематично скорочуються. Так, статистичні дані МОН України [4] засвідчують, що за період з 2010 р. по 2018 р. обсяг державного замовлення зменшився на 159,7 тис., або на 41,8%. Починаючи з 2015 р. кількість студентів ЗВО, які навчаються за кошти державного бюджету, щорічно знижується. Так, у 2015 р. їх питома вага серед усіх студентів складала 52,7%, а в 2018 р. – 46,3% або на 6,4% менше [4]. Наслідком такого підходу є зниження конкурентоспроможності вітчизняної освіти на світовому та європейському ринках освітніх послуг, руйнація авторитету вищої освіти у світовому співтоваристві та в українському суспільстві, її незатребуваність громадянами.

Проблеми модернізації вищої освіти України

Ключовими проблемами, що перешкоджають ефективній модернізації вищої освіти в сучасній Україні, є:

- недосконалість мережі закладів вищої освіти: подрібненість і розпорошеність, ресурсна (кадрова, фінансова, інформаційна, інфраструктурна) деконцентрованість, надмірна дубльованість, профільна неадекватність, дослідницька слабкість [14];
- обмеженість кадрової, організаційної, фінансової та академічної автономії ЗВО, зокрема, щодо атестації кадрів вищої кваліфікації, розпорядження бюджетними і заробленими коштами тощо;

- низький рівень взаємодії освітніх і наукових установ та бізнесу у здійсненні освітньої, наукової та інноваційної діяльності; розрив між системою вищої освіти та ринком праці (невідповідність галузевих стандартів, кваліфікаційних вимог, змісту освіти вимогам роботодавців, недостатня участь зацікавлених сторін у створенні та удосконаленні переліку компетентностей, освітніх програм, неповна забезпеченість базами для виробничої практики студентів тощо) [4]. Це зумовлює такі недоліки підготовки випускників ЗВО як відірваність теоретичних знань від практики, непідготовленість до роботи в реальному бізнесі; нестача практичних професійних навичок тощо;

- невідпрацьованість механізмів моніторингу й оцінювання якості вищої освіти (ВО), визначення їх за допомогою профілю якості ВО, як інституційного (в цілому), так і галузевого (за галузями знань) [4];

- несприятлива демографічна ситуація, освітня міграція студентів, низькі можливості працевлаштування випускників ЗВО. Так, за даними МОН України, показник офіційного працевлаштування випускників одразу ж після закінчення ЗВО знизився з 27,8% у 2010 р. до 12,1% у 2018 р. Це означає, що майже 88% випускників ЗВО вимушені працевлаштовуватися самостійно. З огляду на це лише за період з 2008 по 2017 рр. кількість українців, які виїхали для отримання вищої освіти за кордон, збільшилася у понад три рази – з 24254 до 79253 осіб. Країною, до якої українці найчастіше виїжджають на навчання, стала Польща. За період з 2008 р. по 2017 р. кількість українських студентів у цій країні зросла з 2831 особи до 33370 осіб, або майже в 12 разів, і вони є домінуючою групою в польських університетах [4].

Усунення проблем у модернізації вітчизняної вищої освіти вимагає її законодавчих, структурних, змістових, організаційних, інфраструктурних та інших змін.

Пропозиції щодо змісту та основних напрямів цих змін викладені у проекті Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки, підготовленої робочою групою МОН України [4]. Ці напрями можна об'єднати за такими основними групами:

- модернізація структури вищої освіти;
- модернізація змісту вищої освіти;
- удосконалення форм, методів і технологій викладання у вищій школі;
- модернізація навчально-методичного, матеріально-технічного, фінансового і технологічного забезпечення вищої освіти;
- модернізація управління вищою освітою.

Модернізація структури ВО передбачає удосконалення підходів до національного рейтингового оцінювання ЗВО [14] та диференціації їх на цій основі за типами; розроблення критеріїв провадження освітньої діяльності для кожного з цих типів; надання ЗВО, визнаним державою лідерами національної вищої освіти, організаційної, академічної, кадрової та фінансової автономії для їх розвитку, зокрема шляхом присвоєння статусу небюджетної неприбуткової установи та розширення фінансових можливостей у здійсненні міжнародної співпраці [4].

Модернізація змісту ВО реалізується шляхом диверсифікації змісту, подрібнення й тематичного урізноманітнення освітніх програм з метою забезпечення їх більшої відповідності освітнім потребам споживачів освітніх послуг та формування в них мікрокваліфікацій; підвищення актуальності, практичної спрямованості, доступності й варіативності освітнього контенту; посилення впливу бізнесу та стейкхолдерів на проектування змісту вищої освіти: спільного розроблення й сертифікації освітніх програм, створення їх навчально-методичного та інформаційного забезпечення [4].

Удосконалення форм, методів і технологій викладання у вищій школі полягає в діджиталізації освітнього процесу, перетворенні університетів на відкриті освітні системи, що функціонують на засадах Е-дидактики, впровадження цифрових інструментів та електронних освітніх ресурсів, гнучкого поєднання форм організації навчання в онлайн й офлайн форматах, перенесення акценту з викладання на учіння за індивідуальними освітніми траєкторіями тощо [4].

Модернізація навчально-методичного, матеріально-технічного, фінансового і технологічного забезпечення ВО уможлиблюється за умов забезпечення належної державної підтримки розвитку цих складників інституційних систем вищої освіти; забезпечення вільного доступу ЗВО до вітчизняних і світових інформаційно-технічних джерел: електронних бібліотек, бібліометричних та наукометричних баз даних, баз статистичної інформації, патентних бібліотек тощо; створення комфортних умов проживання студентів у гуртожитках, перетворення їх на університетські кампуси універсального дизайну [4].

Модернізація управління ВО вимагає забезпечення конструктивної управлінської взаємодії МОН, НАПН України, ЗВО та стейкхолдерів; приведення у повну відповідність законів «Про вищу освіту» та «Про наукову та науково-технічну діяльність» стосовно наукових і науково-педагогічних працівників; розвитку ліцензійно-акредитаційної, класифікаційно-

асоціаційної та рейтингової (інституційної і галузевої) підсистем; забезпечення збалансованості ринку освітніх послуг і ринку праці фахівців з вищою освітою на засадах створення механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці [4].

Професійний розвиток науково-педагогічних працівників як провідна тенденція модернізації вищої освіти

Основні завдання модернізації вищої освіти відображені у нормативно-правових документах ЗВО на різних рівнях – від найбільш узагальненого їх бачення у Статутах ЗВО – до конкретизації необхідних дій на інституційному рівні у Стратегіях, Програмах розвитку ЗВО, Концепціях інституційного розвитку та інших нормативно-правових документах. Аналіз змісту цих документів зумовлює висновок, що в кожному з них надається вагомим значення професійному розвитку науково-педагогічних працівників як рушійному механізму інноваційних змін на інституційному рівні.

Так, стратегічними завданнями інституційного розвитку Національного університету «Києво-Могилянська Академія» (НаУКМА) визначено: створення науково-дослідних центрів та лабораторій, розроблення і впровадження системи оцінювання та стимулювання науково-методичної роботи науково-педагогічних працівників (НПП) з метою посилення цих напрямів у їх діяльності та заохочення до професійного розвитку і самореалізації; сприяння професійному розвитку НПП, відновлення діяльності Інституту післядипломної освіти, сприяння формуванню та розвитку наукових шкіл, створення системи управління персоналом на засадах HR-аудиту, підбору висококваліфікованих фахівців, їх навчання, розвитку, оцінювання та розроблення системи заохочень [15]. Ці завдання знаходять свою конкретизацію на рівні Концепції освітньої діяльності НаУКМА [16], а також на рівні Концепції професійного розвитку НПП [17].

Програмними завданням розвитку Національного університету біоресурсів і природокористування (НУБіП) на 2015–2020 рр. «Голосіївська ініціатива – 2020» визначено збільшення кількості НПП, які допущені до викладання дисциплін іноземною мовою, сприяння їх навчання шляхом проведення безкоштовних інтенсивних курсів вивчення іноземної мови для НПП; поліпшення методів мотивації праці для НПП, які викладають дисципліни іноземною мовою (здійснення доплати); удосконалення оцінювання роботи НПП шляхом проведення його за цільовими показниками діяльності факультету / навчально-наукового інституту / структурного підрозділу / НПП за критеріями результативності, ефективності та якості; започаткування використання програмного

продукту «Голограмний професор», «Віртуальна лабораторія», підвищення якості викладання дистанційних курсів шляхом опанування і використання науково-педагогічними працівниками платформ Zoom, Webex, Meet; запровадження стандартів якості (ISO 9001) в систему підготовки аспірантів і докторантів; відпрацювання фінансових, методичних та організаційних механізмів сприяння поданню НПП публікацій до міжнародних видань; формування інноваційної культури, орієнтованої на творчу діяльність організаційно-управлінського та аналітичного рівня; сприяння розкриттю й реалізації інноваційного потенціалу НПП НУБіП [18].

У нормативно-правових документах інституційного рівня європейських країн та країн близького зарубіжжя спостерігається подібний підхід до відображення завдань професійного розвитку науково-педагогічних працівників у контексті модернізації вищої освіти. Так, стратегічними завданнями розвитку Педагогічного університету імені Комісії народної освіти в Кракові, Республіка Польща (PU) є: виконання процедур, визначених Європейською Хартією дослідників та Кодексом поведінки при наборі НПП відповідно до європейських стандартів «Exellence in Research»; створення внутрішньої системи оцінки якості наукових досліджень; пов'язування внутрішнього фінансування досліджень з досягнутими результатами; розроблення й упровадження програм підтримки розвитку НПП, розширення їх компетентностей та професійного навчання; упровадження системи визнання результатів неформальної освіти НПП [19].

У Назарбаєв Університеті, Казахстан (НУ) професійний розвиток науково-педагогічних працівників віднесено до стратегічних завдань інституційного розвитку і викладено в Стратегії НУ на 2018–2030 роки: розвиток і утримання висококваліфікованих викладачів, дослідників та адміністративно-управлінського персоналу, що має вирішальне значення для розвитку НУ; «вирощування» НПП для НУ шляхом удосконалення програм розвитку персоналу НУ, включаючи напрями службового зростання, активну програму розвитку талантів та перепідготовки; запуск Програми професійного розвитку з адаптації нових (іноземних) НПП до особливостей НУ та Казахстану з метою їх швидкої інтеграції у співтовариство НУ та засвоєння його цінностей; зміщення акцентів від найму НПП до їх утримання; відміна системи безстрокового найму й використання строкових договорів з поетапним збільшенням їх тривалості (результат – неухильне підвищення якості професійної діяльності НПП); направлення кращим НПП

ранніх сигналів щодо довготривалого інтересу з боку НУ; більш гнучке адміністрування за термінами договорів; забезпечення обізнаності НПП щодо всіх служб підтримки їхньої діяльності на рівні НУ і, у випадку необхідності, їх покращення; упровадження довготривалих планів кар'єрного зростання для НПП, включаючи можливість отримання контракту безстрокового найму, з метою забезпечення стійкості академічного персоналу й дослідницьких можливостей; встановлення критеріїв кар'єрного зростання НПП з рівною увагою як до дидактичних і службових, так і до дослідницьких заслуг, урахування відмінності між дисциплінами та практиками публікації; виділення додаткового адміністративного персоналу для перенесення на нього значної частини адміністративного навантаження з викладачів з тим, щоб вони зосередилися на викладацькій і дослідницькій роботі; надання деканам шкіл (факультетів) НУ більше автономії у питаннях використання грантів для співробітників на їх розсуд; розширення послуг кар'єрного розвитку для магістрантів і докторантів НУ [20].

Умови професійного розвитку науково-педагогічних працівників, відображені у нормативно-правових документах ЗВО

Головною умовою професійного розвитку науково-педагогічних працівників, спільною для вітчизняних і зарубіжних ЗВО, є, на нашу думку, «постійний рух до більш високих стандартів», на чому наголошується у Статуті НУ [21]. Серед інших умов, викладених у цьому документі, слід назвати: здійснення наукової діяльності абсолютно всіма НПП Університету у співпраці із партнерами з провідних зарубіжних Університетів (причому кожна Школа НУ має свого постійного партнера); відбір на основі досягнень для всіх суб'єктів освітньої діяльності.

У вітчизняних ЗВО важливими умовами професійного розвитку науково-педагогічних працівників вважаються:

- підготовка заявок та реалізації спільних міжнародних наукових програм, зокрема «Горизонт»;
- сприяння пошукові партнерів, збір та оновлення інформації щодо наукових і освітніх проєктів за рахунок міжнародних грантів;
- створення умов для професійного розвитку НПП, зокрема, для вивчення/удосконалення володіння ними англійською мовою;
- сприяння членству НПП у міжнародних професійних спільнотах та асоціаціях (НаУКМА) [15];
- безперервність професійного розвитку і здійснення його впродовж усього періоду професійної діяльності НПП;

- орієнтація професійного розвитку НПП на певний професійний стандарт (за наявності) і конкретні посадові обов'язки та/або перспективи їх розширення (крім зазначеного, беруться до уваги особисті професійні інтереси НПП, набутий досвід, рівень виконання професійних (посадових) обов'язків);
- застосування накопичувальної системи професійного розвитку і підвищення кваліфікації НПП, що передбачає урахування обсягів підвищення кваліфікації чи інших видів професійного удосконалення, які визнаються як підвищення кваліфікації і які здійснювалися викладачами будь-коли впродовж міжтестастійного періоду (НУБіП) [22].

Процедура професійного розвитку науково-педагогічних працівників у нормативно-правових документах ЗВО

Процедура професійного розвитку НПП у вітчизняних і зарубіжних університетах теж має багато спільного і передбачає поєднання формального, неформального та інформального навчання. Вона в цілому відповідає положенням ключових освітніх документів. Так, у НУБіПі, згідно з Положенням про професійний розвиток НПП, траєкторію професійного розвитку та змістовну його частину визначає сам НПП. У разі потреби, він може отримувати консультативну допомогу від колег, завідувача кафедри, на якій працює, або посадової особи, відповідальної за професійний розвиток НПП на відповідному факультеті чи в ННІ. В окремих випадках, завідувач кафедри, де працює НПП, або особа, відповідальна за професійний розвиток НПП кафедри, може надавати йому конкретні рекомендації щодо напрямів та змісту свого професійного розвитку.

Планування професійного розвитку НПП та узгодження графіку відповідних заходів здійснюються на рівні кафедри, факультету чи ННІ неперервної освіти, на який покладається функція управління професійним розвитком НПП. Заходи з професійного розвитку НПП університету можуть здійснюватися як в Україні, так і за кордоном, але участь у програмах професійного розвитку на території держави, що визнана Верховною Радою України державою-агресором чи державою-окупантом, не допускається [22].

Обсяг підвищення кваліфікації НПП установлюється в кредитах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи і для викладачів університету впродовж п'яти років не може бути меншим ніж шість кредитів ЄКТС.

Особливістю процедури професійного розвитку НПП у Педагогічному університеті Штирії, Австрійська Республіка (PHSt), Інституті Лідерства «Pointman», Швейцарська Конфедерація (PLI) та Назарбаєв Університеті,

Казахстан (НУ) є залучення іноземних експертів до різних форм професійного розвитку викладачів на засадах Project Basedlearning, Casestudies, Group Basedlearning та ін.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Узагальнення результатів порівняльного аналізу вітчизняних та зарубіжних систем професійного розвитку науково-педагогічних працівників дозволяє зробити такі висновки:

Посилена увага до професійного удосконалення цієї категорії освітян є однією з провідних сучасних тенденцій модернізації системи вищої освіти України.

Інституційний аспект дослідження системи професійного розвитку науково-педагогічних працівників передбачає її розгляд як стійкого комплексного утворення, що має певну структуру та форми, методи, засоби, принципи, норми і правила функціонування. Отже, інституційна система професійного розвитку науково-педагогічних працівників є динамічною цілісною множиною структурних підрозділів ЗВО, що мають різне підпорядкування, знаходяться між собою у ієрархічних зв'язках та взаємозалежності й взаємодіють з метою забезпечення організаційно-методичного, дидактичного та інформаційного супроводу професійного розвитку викладачів як у межах ЗВО, так і у зовнішніх науково-освітніх системах. Означена множина структурних підрозділів ЗВО є складом інституційної системи професійного розвитку науково-педагогічних працівників, який можна розбивати на підмножини й на елементи, відповідно до чого розрізняють макросклад і мікросклад цієї системи.

Макросклад інституційної системи професійного розвитку науково-педагогічних працівників охоплює 4 основні підсистеми: організаційно-управлінську; освітню; наукову; систему забезпечення (інформаційного, інформаційно-комунікаційного, фінансового, матеріально-технічного) та їх структурні елементи й передбачає виявлення в системі місця, функцій та механізмів взаємодії структурних підрозділів, на які покладено організацію й управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників університетів на адміністративно-управлінському, науково-організаційному, навчально-методичному та інформаційно-комунікативному рівнях.

Порівняльний аналіз інституційних систем професійного розвитку науково-педагогічних працівників у вітчизняних та зарубіжних ЗВО засвідчив, що усі ці системи вибудовуються відповідно до положень стратегічних

європейських освітніх документів та національних законодавчих і нормативно-правових актів. Водночас, цей процес у кожному ЗВО має свою специфіку, зумовлену умовами його функціонування і позиціонування на ринку освітніх послуг (світовому, європейському, національному, регіональному).

Основними тенденціями модернізації інституційних систем професійного розвитку науково-педагогічних працівників у системі вищої освіти України є: посилення інституційної автономії університетів щодо реалізації цього процесу й урахування його результатів; покладання прийняття основних рішень щодо управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників на вчені ради університетів; перетворення викладачів вищої школи на реальних суб'єктів власного професійного розвитку, розширення їх прав та гарантій щодо обрання виду, форми, обсягу, місця, порядку його проведення тощо.

Розбудова інституційних систем професійного розвитку науково-педагогічних працівників в Україні підпорядковується меті нарощування людського потенціалу Української держави й спрямовується на неперервне професійне удосконалення, оволодіння найновішими науковими здобутками та інноваціями і трансформацію їх у зміст та організаційні форми вищої освіти, завдяки чому забезпечується їх відповідність актуальним професійним потребам особистості й перспективним соціальним потребам суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Оскільки у межах однієї наукової публікації неможливо всебічно схарактеризувати сутність інституційних систем професійного розвитку науково-педагогічних працівників та спрогнозувати перспективи їх модернізації в університетах України у контексті упровадження інституційної автономії, то наступні наукові статті ми присвяtimo обґрунтуванню тенденцій, закономірностей і викликів, які постають сьогодні перед інституційними системами професійного розвитку науково-педагогічних працівників у ході розбудови національної системи вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] *Інститут вищої освіти НАПН України: офіц. сайт. Наука.* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://ihed.org.ua/science/>
- [2] Верховна Рада України. (2013, Черв. 25). *Указ Президента України № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні*

- на період до 2021 року». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
- [3] Кабінет Міністрів України. (2013. Верес. 04). *Розпорядження № 686-р. «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246688428>
- [4] Міністерство освіти і науки України. (2020, Київ). *Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки*. [Електронний ресурс]. Доступно: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf
- [5] World Intellectual Property Organization. *Global innovation index*. 2020. [Online]. Available: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/
- [6] Кабінет Міністрів України. (2015. Квіт. 29). *Постанова № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>
- [7] Міністерство освіти і науки України. (2020, Київ.) *Перехідна книга МОН за період з вересня 2019 по червень 2020*. Київ, Україна. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/06/26/book-2020-26-06.pdf>
- [8] Верховна Рада України. (2019. Верес. 30). *Указ Президента № 722/2019 «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
- [9] QS Higher Education System Strength Rankings. *World University Ranking*. 2019. [Online]. Available: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>
- [10] U21. *Ranking of National Higher Education Systems*. 2019. [Online]. Available: <https://universitas21.com/network/u21-open-resources-and-publications/u21-rankings/u21-ranking-national-higher-education>
- [11] QS. *World University Rankings*. 2019. [Online]. Available: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/>
- [12] World University Rankings. *Times Higher Education*. 2019. [Online]. Available: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>
- [13] С. Калашнікова та ін. *Результати загальнонаціонального опитування*

«Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції». Київ, Україна: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. с. 7.

- [14] В. Луговий, «Вища освіта України: проблеми якості», *Освіта і суспільство*, № 10, с. 9, 2020.
- [15] Національний університет «Києво-Могилянська Академія». *Стратегія розвитку НаУКМА на 2015–2025 рр.* [Електронний ресурс]. Доступно: https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/doc_download/583-stratehiia-rozvytku-naukma-na-2015-2025-r-r
- [16] Національний університет «Києво-Могилянська Академія». *Концепція освітньої діяльності НаУКМА. Статут Національного університету «Києво-Могилянська Академія».* [Електронний ресурс]. Доступно: https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/doc_download/1-statut-naukma
- [17] Національний університет «Києво-Могилянська Академія». *Концепція професійного розвитку науково-педагогічних працівників НаУКМА.* [Електронний ресурс]. Доступно: https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/doc_download/749-kontseptsiiia-profesiinoho-rozvytku-naukovo-pedahohichnykh-ta-pedahohichnykh-pratsivnykiv-naukma
- [18] Національний університет біоресурсів і природокористування. *Програма розвитку НУБіП до 2025 р. «Голосіївська ініціатива – 2025».* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://nubip.edu.ua/node/3980>
- [18] Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. *Strategia Rozwoju Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.* [Online]. Available: <https://www.up.krakow.pl/universytet/strategia-rozwoju>
- [20] АОО Назарбаев университет. *Стратегия НУ на 2018–2030 годы.* [Электронный ресурс]. Доступно: https://nu.edu.kz/wp-content/uploads/2020/09/NU-Strategy_2030_RUS.pdf
- [21] АОО Назарбаев университет. *Устав АОО «Назарбаев Университет».* [Электронный ресурс]. Доступно: <https://nu.edu.kz/wp-content/uploads/2020/09/1.-Ustav-AOO-Nazarbaev-Universitet-s-uchetom-izmenenij.pdf>
- [22] Національний університет біоресурсів і природокористування. *Положення про професійний розвиток науково-педагогічних працівників НУБіП.* [Електронний ресурс]. Доступно: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u284/polozhennya_profesiynyi_rozvitok_npp_dlya_saytu_arial.docx

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF IN THE CONTEXT OF MODERN TENDENCIES OF MODERNIZATION OF THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

Olena Otych,

doctor of pedagogical sciences, professor,
chief researcher Institute of
Higher Education of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0003-2686-2832>
ndi-direktor@ukr.net

Abstract. The dependence of innovative development of society on the quality of higher education highlights the need to modernize this system and achieve a high level of its scientific and pedagogical potential. The effectiveness of this process depends on the professionalism of scientific and pedagogical staff and the effectiveness of the institutional systems of their professional development. These systems are dynamic integral sets of structural subdivisions of institution of higher education of different subordination, which are in hierarchical relations and interdependence and interact in order to provide organizational-methodical and didactic support of professional development of scientific and pedagogical staff both within institution of higher education and in external scientific-educational systems. Awareness of Ukrainian teachers of the fundamental importance of professional development turns it into a megatrend of modernization of higher education. The main tasks of professional development of scientific and pedagogical staff are reflected in state legislative acts, branch normative-legal documents and institutional organizational-administrative documentation of institution of higher education – from their general vision in Statutes – to concretization in Concepts of professional development of scientific and pedagogical staff. Analysis of scientific sources and modern educational practice showed that the conditions for professional development of scientific and pedagogical staff are a constant movement to higher standards, improving the quality of scientific activity and putting its results in the basis of their author's educational programs, staff selection of scientific and pedagogical workers on the basis of achievements, increasing the requirements for their knowledge of the English language, promoting their membership in international professional communities and associations, orientation of

professional development of scientific and pedagogical staff on a certain professional standard (if any) and specific job responsibilities and prospects for their expansion; application of the accumulative system of professional development of scientific and pedagogical staff. The implementation of these conditions will contribute to the transformation of scientific and pedagogical staff into agents of innovative social change, and universities – into moderators of the movement of the Ukrainian community to the knowledge society.

Keywords: scientific and pedagogical staff; professional development; modernization; higher education; trends; institutional systems.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Отыч Елена Николаевна,
доктор педагогических наук, профессор,
главный научный сотрудник
Института высшего образования АПН Украины.
Киев, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0003-2686-2832>
ndi-direktor@ukr.net

Анотація. Зависимость инновационного развития общества от качества высшего образования актуализирует необходимость модернизации системы и достижения высокого уровня ее научно-педагогического потенциала. Результативность этого процесса зависит от профессионализма научно педагогических работников и эффективности функционирования институциональных систем их профессионального развития. Указанные системы являются динамическими целостными множествами структурных подразделений ЗВО, имеющих разное подчинение, находятся между собой в иерархических связях и взаимозависимости и взаимодействуют с целью обеспечения организационно-методического, дидактического и информационного сопровождения профессионального развития научно-педагогических работников как в рамках ЗВО, так и в во внешних научно-образовательных системах. Осознание преподавателями высшей школы Украины принципиальной важности профессионального развития превращает его сегодня в мегатренд модернизации высшего образования. Основные задачи профессионального развития научно

педагогических работников отражены в государственных законодательных актах, отраслевых нормативно правовых документах и институциональной организационно распорядительной документации УВО: от общего видения в уставах – до конкретизации в концепциях профессионального развития научно педагогических работников. Анализ научных источников и современной образовательной практики свидетельствует, что условиями профессионального развития научно-педагогических работников является постоянное движение к более высоким стандартам, повышение качественного уровня научной деятельности и возложение ее результатов в основу своих авторских образовательных программ, кадровый отбор научно-педагогических работников по критерию достижений повышение требований к владению ими английским языком, содействие их членству в международных профессиональных сообществах и ассоциациях, ориентация профессионального развития научно-педагогических работников на определенный профессиональный стандарт (при наличии) и конкретные должностные обязанности и перспективы их расширения; применение накопительной системы профессионального развития научно-педагогических работников и т.д. Реализация этих условий будет способствовать превращению научно-педагогических работников в агентов инновационных общественных изменений, а университетов – в модераторов движения украинского сообщества в общество знаний.

Ключевые слова: научно-педагогические работники; профессиональное развитие; модернизация; высшее образование; тенденции; институциональная система.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy: ofits. sait. Nauka. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://ihed.org.ua/science/>
- [2] Verkhovna Rada Ukrainy. (2013, Cherv. 25). Ukaz Prezidenta Ukrainy № 344/2013 «Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
- [3] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2013. Veres. 04). Rozporiadzhennia № 686-r. «Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Natsionalnoi stratehii rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246688428>

- [4] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020, Kyiv). Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf
- [5] World Intellectual Property Organization. Global innovation index. 2020. [Online]. Available: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/
- [6] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2015. Kvit. 29). Postanova № 266 «Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>
- [7] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020, Kyiv.) Perekhidna knyha MON za period z veresnia 2019 po cherven 2020. Kyiv, Ukraina. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/06/26/book-2020-26-06.pdf>
- [8] Verkhovna Rada Ukrainy. (2019. Veres. 30). Ukaz Prezydenta № 722/2019 «Pro tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
- [9] QS Higher Education System Strength Rankings. World University Ranking. 2019. [Online]. Available: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>
- [10] U21. Ranking of National Higher Education Systems. 2019. [Online]. Available: <https://universitas21.com/network/u21-open-resources-and-publications/u21-rankings/u21-ranking-national-higher-education>
- [11] QS. World University Rankings. 2019. [Online]. Available: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/>
- [12] World University Rankings. Times Higher Education. 2019. [Online]. Available: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>
- [13] S. Kalashnikova ta in. Rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia «Perspektyvy ta potreby rozvytku universytetiv Ukrainy u protsesi reformuvannia vyshchoi osvity u konteksti yevropeiskoi intehratsii». Kyiv, Ukraina: In-t vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, 2019. s. 7.
- [14] V. Luhovyi, «Vyshcha osvita Ukrainy: problemy yakosti», Osvita i suspilstvo, № 10, s. 9, 2020.
- [15] Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska Akademiia». Stratehiia rozvytku NaUKMA na 2015–2025 rr. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/doc_download/583-stratehiia-rozvytku-naukma-na-2015-2025-r-r
- [16] Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska Akademiia». Kontseptsiiia

- osvitnoi diialnosti NaUKMA. Statut Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska Akademiia». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/doc_download/1-statut-naukma
- [17] Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska Akademiia». Kontseptsiiia profesiinoho rozvytku naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv NaUKMA. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/doc_download/749-kontseptsiiia-profesiinoho-rozvytku-naukovo-pedahohichnykh-ta-pedahohichnykh-pratsivnykiv-naukma
- [18] Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia. Prohrama rozvytku NUBiP do 2025 r. «Holosivska initsiatyva – 2025». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://nubip.edu.ua/node/3980>
- [18] Univwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Strategia Rozwoju Univwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. [Online].
Avaliable: <https://www.up.krakow.pl/universytet/strategia-rozwoju>
- [20] AOO Nazarbaev universitet. Strategiya NU na 2018–2030 gody. [Elektronnyj resurs].
Dostupno: https://nu.edu.kz/wp-content/uploads/2020/09/NU-Strategy_2030_RUS.pdf
- [21] AOO Nazarbaev universitet. Ustav AOO «Nazarbaev Universitet». [Elektronnyj resurs].
Dostupno: <https://nu.edu.kz/wp-content/uploads/2020/09/1.-Ustav-AOO-Nazarbaev-Universitet-s-uchetom-izmenenij.pdf>
- [22] Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia. Polozhennia pro profesiyniy rozvytok naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv NUBiP. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u284/polozhennya_pro_fesiyniy_rozvitok_npp_dlya_saytu_arial.docx

*Стаття надійшла до редакції
13 листопада 2021 року*

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-103-122](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-103-122)

УДК 376.33 : 377

Сергеева Лариса Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри професійної і вищої освіти
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-7177-3014>
lase2508@gmail.com

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОЗБУДОВИ ДОСТУПНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

Анотація. У статті представлено результати наукового дослідження, яке виконувалось відповідно наказу Міністерства освіти і науки України від 25.05.2016 р. № 565 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня на базі ДЗПТО "Одеський центр професійно-технічної освіти"» та відповідно до тематичного плану досліджень кафедри професійної і вищої освіти Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України з теми: «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (державний реєстраційний номер № РК 0120U104637). Здійснено аналіз та опис досягнутих результатів експериментальної роботи з розбудови безбар'єрного освітнього середовища й апробації змісту та форм навчально-методичного супроводу з урахуванням потреб учнів з порушеннями слуху визначених професії, а саме: «Монтажник санітарно-технічних систем та устаткування» та «Лицювальник-плиточник». Наведено результати досліджень, прокоментовано висновки. Виходячи з проєкту Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки, автор аналізує причини виникнення проблеми, серед яких, провідне місце належить недостатньому врахуванню інклюзивності під час організації освітнього процесу у закладах професійній (професійно-технічній) освіти. За результатами проведення педагогічного експерименту на базі

ДЗПТО «Одеський центр професійно-технічної освіти» було встановлено, що упровадження інклюзивної моделі професійної освіти і навчання з урахуванням її різноманітних міждисциплінарних та соціальних аспектів потребує відповідних змін не тільки в освітній, а й у багатьох інших сферах, таких як соціальна політика, політика у сфері охорони здоров'я, зайнятості, міграції і навіть у сфері містобудування та благоустрою територій тощо. Авторська позиція полягає в необхідності забезпечити архітектурну безбар'єрність освітнього середовища, запровадження спеціальних педагогічних технологій, адаптивних технічних засобів навчання із врахуванням нозологій учнів із порушеннями слуху, створення сприятливих умов для їх адаптації та упровадження якісної соціально-психологічної та медично-фізичної реабілітації тощо.

Ключові слова: заклад професійної (професійно-технічної) освіти інклюзивного спрямування; особливі освітні потреби; професійна освіта і навчання; безбар'єрне освітнє середовище; здобувачі освіти із порушеннями слуху.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Сучасна українська система професійної (професійно-технічної) освіти (далі – СП(ПТ)О) перебуває у стані змін, зумовлених низкою викликів, з якими раніше їй не доводилось стикатися: глобалізацією, що спонукає до жорсткої конкуренції за ресурси; інформатизацією суспільства, що спричиняє швидкі темпи діяльності та розвитку; демографічними змінами, що вимагають швидкої адаптації до діяльності в нових демографічних та соціальних реаліях. Ці зміни виражаються, зокрема, у розробленні Державних професійних стандартів на основі компетенцій, розробленні програм щодо децентралізації управління професійною освітою, оновленні матеріально-технічного ресурсу закладів професійної (професійно-технічної) освіти (далі – ЗП(ПТ)О), налагодженні співпраці з роботодавцями [4].

У зв'язку з ратифікацією Україною одного із найважливіших міжнародних документів у сфері прав людини – Конвенції ООН про права інвалідів – перед державою і, зокрема, ПТО постає нове завдання: забезпечити якісну та доступну професійну освіту для осіб з особливими потребами.

У проєкті Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки

здійснено аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом. Серед основних причин виникнення зазначених проблем належить недостатнє врахування інклюзивності під час організації освітнього процесу у закладах професійній (професійно-технічній) освіти [5].

Визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів передбачає застосування сучасних підходів та інструментів, що запроваджуються у сфері П(ПТ)О враховуючи рекомендації українських та міжнародних експертів та досвід країн Європейського Союзу.

Оптимальний варіант дає змогу забезпечити впровадження інклюзивного підходу та забезпечення рівних прав, а також доступу до послуг і можливостей, інформації для різних категорій здобувачів освіти, насамперед для осіб з інвалідністю. Назріла нагода запровадити субвенцію на модернізацію соціальної інфраструктури (гуртожитків, спортмайданчиків) та забезпечення універсального інклюзивного та гендерно-чутливого дизайну у ЗП(ПТ)О та створити/оновити підручники/посібники, зокрема електронні, з ключових предметів, дисциплін, компетентностей (у тому числі для здобувачів із особливими освітніми потребами) за оновленими стандартами освіти, увести у практику проведення інклюзивних та гендерно-чутливих профорієнтаційних заходів [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми інклюзії висвітлено в працях українських науковців Т. Вакуліч, С. Єфімова, О. Ільїної, В. Засенко, А. Колупаєвої, Н. Малиновська, О. Мартинової, С. Миронової, О. Миськів, О. Мовчан, О. Полякової, Н. Руденко, Т. Самсонової, Н. Софій, О. Столяренко, В. Синьової, Н. Слободянюк, П. Таланчука, Є. Тарасенко, Н. Шаповала, А. Шевцова та ін., соціальні, психологічні, педагогічні та юридичні аспекти проблеми – у працях зарубіжних дослідників Ф. Амстронга, Б. Барбера, М. Девіса, Дж. Беллоу, Н. Борисова, К. Дженкса, Х. Кербо, С. Корлетта, М. Крозьє, Ф. Кросбі, Д. Купера, Т. Ньюмена, П. Романова, Г. Сільвера, П. Сільвер, В. Шмідта, К. Тейлора, А. Ходкінсона, О. Ярської-Смирницької, науковців університетів Конкордія (Канада) і Монаш (Австралія) Т. Лорман, Д. Деспелер та Д. Харві.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у здійсненні аналізу результатів виконання програми педагогічного експерименту всеукраїнського рівня за темою

«Технологія забезпечення доступності освітнього простору професійно-технічного навчального закладу для учнів з порушенням слуху» (Наказ МОН України «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня на базі Державного навчального закладу «Одеський центр професійно-технічної освіти» № 565 від 25.05.2016 р.)

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: обґрунтувати організаційно-педагогічні умови застосування технології забезпечення доступності освітнього простору для учнів з порушеннями слуху в умовах ЗП(ПТ)О; визначити умови, за яких відбуватиметься формування якісних знань здобувачів освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

У сучасному динамічному світі успіх як окремих громадян, так і держави в цілому залежить, серед іншого, від можливостей отримання якісної освіти, що передбачає активну участь людей у житті суспільства. Рівень освіти є важливим чинником входження людини на ринок праці, формування конкурентоспроможності та певного соціально-економічного статусу.

У Конвенції про права людей з інвалідністю, яка ратифікована Україною, а отже, обов'язкова до виконання на її території, в ст. 24 «Освіта», зазначається, що «держави-учасниці мають забезпечити інклюзивну освіту на всіх рівнях».

Традиційні моделі професійної освіти і навчання вже не можуть задовольнити потреби сучасного суспільства, що постійно змінюється. Упровадження інклюзивної моделі навчання з урахуванням її різноманітних міждисциплінарних та соціальних аспектів потребує відповідних змін не тільки в освітній, а й у багатьох інших сферах, таких як соціальна політика, політика у сфері охорони здоров'я, зайнятості, міграції і навіть у сфері містобудування та благоустрою територій.

Найфундаментальнішим утіленням прав людини на міжнародному рівні стала Загальна декларація ООН про права людини, прийнята 10 грудня 1948 року. Вона проголосила рівність прав всіх людей без винятку. Що стосується освіти, то в статті 26 Декларації наголошується таке: «Кожна людина має право на освіту. ... Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною... Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і

дружбі між усіма народами, расовими і релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй щодо підтримання миру».

Саламанська Декларація 1994 р. містить заклик до урядів всіх країн затвердити на законодавчому рівні принцип інклюзивної освіти.

У статті 9 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю наголошується, що «доступність» передбачає забезпечення однакового доступу до місць громадського користування і громадських послуг для всіх членів суспільства, зокрема й людей з інвалідністю. Цей принцип Конвенції є керівним і стосується усіх аспектів її впровадження.

Існує важлива відмінність між доступом до інформації та доступом до процесу професійного навчання. Здобувач освіти, який має доступ до інформації, може володіти стратегіями навчання, тоді як учень, котрий має доступ до навчання, знає, як використовувати ці стратегії. І це стає шляхом до самостійності та подальшого успіху в житті.

Тому значення технологій забезпечення доступності освітнього простору для здобувачів освіти з порушеннями слуху полягає у забезпеченні ефективності процесу навчання, що передбачає широкий спектр відмінностей в учнів: різні рівні розвитку, різні інтереси та потреби; базується на загальній навчальній програмі, яка викладається з певною гнучкістю – на рівні, прийнятному для учня, а й з певними викликами; забезпечує прогрес і успішність для кожного учня в рамках загальних стандартів – замість того, щоб створювати окремі стандарти та спеціальні навчальні програми. Такий підхід передбачає максимально високі очікування від усіх здобувачів освіти.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: емпіричні: праксиметричні (вивчення та аналіз досвіду управління); діагностичні: анкетування, бесіда, тестування (дослідження сучасного стану управління якістю підготовки конкурентоздатних фахівців у закладі освіти (ЗО), готовність колективів та педагогічних працівників до інноваційності у сфері освітніх послуг, визначення рівня сформованості особистісних якостей здобувачів освіти).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Важливість забезпечення доступності освіти для дітей з порушеннями слуху в умовах ЗП(ПТ)О зумовили вибір теми експериментального дослідження «Технологія забезпечення доступності

освітнього простору професійно-технічного навчального закладу для учнів з порушеннями слуху», яке реалізується на базі ДНЗ «Одеський центр професійно-технічної освіти» упродовж 2016–2020 рр., затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 25.05.2016 р. № 565 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня на базі Державного навчального закладу «Одеський центр професійно-технічної освіти» на 2016–2020 рр.».

Актуальність теми експерименту визначалась тим аспектом, що одним із гострих сучасних соціальних викликів є стан здоров'я дітей та молоді. Інклюзивна освіта є частиною концепції соціального залучення (соціальної інклюзії), що з'явилася як результат переходу більшості суспільств до демократичних цінностей, поваги до основних прав та свобод людей. Починаючи з 2006 р. у ДЗПТО «Одеський центр професійно-технічної освіти» формуються інклюзивні групи для навчання дітей з особливими освітніми потребами (див. табл.).

Таблиця

Кількість вступників із особливими освітніми потребами (по роках)

Рік	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020
Кількість	20	18	21	18	17	23	25	28	31	36

На сьогодні спостерігається певна тенденція набору осіб із особливими освітніми потребами, так у 2010/2011 навчальному році було прийнято на навчання 20 здобувачів освіти із особливими освітніми потребами (з порушеннями слуху), тоді як у 2019/2020 – вже 36 (рис. 1).

Рис. 1 Аналіз контингенту здобувачів освіти із особливими освітніми потребами (з порушеннями слуху)

Молодь з порушеннями слуху складають різноманітну групу осіб (глухі від народження, оглухлі, зі знизеним слухом тощо), працюючи з якою важливо використовувати різні методи, прийоми й організаційні форми виховання і навчання; враховувати особливості всіх учнів і стежити за тим, аби вони отримували інформацію в повному обсязі.

Творчою групою експерименту встановлено, що подальший розвиток інклюзивної освіти в Україні, зокрема у сфері П(ПТ)О передбачає комплексне вирішення питань, пов'язаних з удосконаленням нормативно-правового, організаційно-методичного, кадрового, фінансово-економічного механізмів.

Розбудова та розвиток інклюзивного освітнього середовища в ЗП(ПТ)О вимагає удосконалення організаційно-методичного механізму, а саме: створення умов для повноцінного навчання дітей та дорослих з особливими освітніми потребами у ЗП(ПТ)О (будова безбар'єрного середовища закладів освіти, забезпечення спеціальних пристосувань у закладах освіти, надання індивідуальної підтримки в ході здобуття професійної освіти, адаптація програм і підручників для ефективного навчання); забезпечення підтримки педагогів шляхом їх співпраці з відповідними фахівцями (дефектологами, психологами, реабілітологами та ін.) та сурдоперекладачами; розробка порядку надання індивідуальної підтримки дитині з особливими освітніми потребами у ході інклюзивного навчання з урахуванням її потреб; індивідуального асистування під час освітнього процесу, отримання та обробки інформації для засвоєння навчальної програми; використання ЗП(ПТ)О навчально-методичних матеріалів «Індекс інклюзії» для проведення регулярного самооцінювання із залученням усіх учасників освітнього процесу та громадськості з подальшим розробленням планів розвитку закладів професійної освіти.

Одним із основних принципів успішності діяльності ЗП(ПТ)О інклюзивного спрямування є «формула»: всі здобувачі освіти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не дивлячись на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними. ЗП(ПТ)О інклюзивного спрямування мають визнавати та враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів професійного навчання, а також забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів і програм, запровадження організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами [6].

Учасниками експериментальної роботи визначені професії, для яких

буде відбуватись апробація навчально-методичного супроводу з урахуванням потреб учнів з порушеннями слуху, а саме: «Монтажник санітарно-технічних систем та устаткування» та «Лицювальник-плиточник».

Здобувачі освіти з порушеннями слуху відповідають вимогам до індивідуально-психологічних особливостей з цих професій. Характерні особистісні якості, інтереси і схильності, властиві учням із порушеннями слуху: охайність, організованість, чіткість, зібраність, оригінальність, спритність, почуття гармонії і смаку, креативність, уважність, терплячість, витриманість. Особи з порушенням слуху фізично сильні і витривалі (багато хто займається спортом і досягає успіхів). У зв'язку з порушенням слуху вони мають відмінності: ретельніше і краще, ніж чуючи, проробляють деталі, так як вся увага зосереджена на виконанні завдання (роботи).

Саме розроблення нових освітніх технологій, здатних модифікувати традиційні форми представлення інформації для підвищення якості навчання дітей; впровадження позитивного ставлення до ідеї інклюзії, до дітей з особливими освітніми потребами та до можливостей їхнього розвитку і навчання у суспільстві.

Отже, ефективність організації інклюзивного навчання також багато в чому залежить від правильно організованої корекційно-розвивальної роботи (комплекси психолого-педагогічних впливів, наприклад, активного залучення соціального оточення до участі в корекційній програмі), від підбору висококваліфікованих кадрів, задіяних в освітньому процесі. Саме тому необхідно забезпечувати спеціальну підготовку і перепідготовку педагогічних працівників, асистентів педагогів, майстрів виробничого навчання для роботи з дітьми та дорослими з особливими освітніми потребами у навчанні, проводити системну організаційно-методичну, консультативно-роз'яснювальну роботу серед працівників ЗП(ПТ)О, громадськості, батьків з метою формування позитивного ставлення до інклюзивної освіти.

У ході експерименту було визначено, що реалізації інклюзивної моделі освіти потребує розв'язання низки завдань, серед яких: організувати освітній процес, який би задовольняв професійно-освітні потреби учнів із порушеннями слуху; розробити систему надання спеціальних освітніх і фахових послуг; створити позитивний клімат в учнівському середовищі тощо.

Результати опитування педагогічних працівників, батьків/опікунів

та учнів (дітей з порушеннями слуху) дають можливість зробити певні висновки:

1) позитивним є організація і проведення тренінгових занять, семінарів, круглих столів з проблем інклюзії для підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладу професійної освіти; налагодження співпраці зі школами-інтернатами (забезпечення принципу наступності), регулярно відбуваються зустрічі по обміну досвідом з педагогічними працівниками ЗП(ПТ)О України.

2) розроблення тестових завдань вихідного кваліфікаційного контролю знань, умінь, навичок для осіб із порушеннями слуху;

3) удосконалення дидактичних матеріалів (робочі зошити, опорні конспекти, презентації, методичні розробки, таблиці, графіки, змістові малюнки, інструкційно-технологічні картки тощо);

4) використання сервісів G Suite для навчання учнів із особливими освітніми потребами, що підвищує якість освітнього процесу і взаємодію учнів та викладачів, впровадження елементів дистанційного навчання і реалізації інклюзивної освіти для учнів із порушеннями слуху.

Водночас, дослідження думки педагогічних працівників щодо труднощів, які виникають у процесі здійснення професійної діяльності з учнями з особливими освітніми потребами (рис. 2), дозволило виокремити такі проблемні питання:

Рис. 2 Результати опитування педагогічних працівників

1) недосконалість нормативних документів у галузі професійної освіти (Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам із особливими освітніми потребами, затверджений Постановою КМУ від 14.02.2017 року № 88, не передбачає надання субвенції закладам професійної (професійно-технічної) освіти, які надають інклюзивну освіту, а також повну загальну середню освіту. Унаслідок цього ЗП(ПТ)О не в повній мірі можуть забезпечити додаткові корекційно-розвивальні заняття та закуповувати товари, роботи і послуги для забезпечення доступності освітнього простору для учнів із особливими освітніми потребами) (91,1% респондентів);

2) недоукомплектованість відповідними фахівцями психолого-медико-педагогічного консилиуму та недостатньо налагоджена система їх діяльності в освітньому закладі (86,1%);

3) необхідність співпраці педагогічних працівників з батьками/опікунами, представниками керівних органів та роботодавцями (31,6%).

Успішній реалізації моделі сприяє ефективна співпраця педагогічних працівників, відповідних фахівців, батьків та учнів. Враховуючи це учасниками експерименту було розроблено освітню програму «Педагогічний супровід учнів із порушеннями слуху в умовах закладу професійної освіти інклюзивного спрямування».

Одним з напрямів роботи, який було успішно впроваджено упродовж останніх років, є використання сервісів G Suite, а саме Classroom. Можливості даного ресурсу, на нашу думку, невичерпні. Це і спільна робота учнів над проектами, і колективне виконання малюнків, графіків чи таблиць, що сприяє можливості розкриттю потенціалу кожного учня, розвитку творчості та ініціативності учнів; індивідуальне опрацювання представленої інформації, багаторазове онлайн тестування з пройденої теми, консультування з викладачем при виконанні домашнього завдання та інші види взаємодії учнів між собою, учнів з викладачем та індивідуально: учень-викладач. Цей різновид діяльності та взаємодії розширює можливості всіх учнів, а особливо цінним є для учнів із порушеннями слуху [3]. Адже їх невеликий лексичний запас є чималою перепорою в навчанні: важко зрозуміти завдання, не одразу усвідомлюється обговорений чи навіть прописаний алгоритм дії, а його демонстрування – запорука можливості відчути себе успішним для учнів з різними освітніми можливостями.

Учні з порушеннями слуху використовують смартфони не тільки на уроках професійно-теоретичного циклу, а й на виробничому навчанні. Майстер виробничого навчання викладає завдання, наочний матеріал, а учні переглядаючи їх, можуть задати питання чи уточнення та отримати відповідь у реальному часі, що полегшує роботу за відсутності перекладача жестової мови у штатному розписі закладу професійної освіти.

17 травня 2018 року, дружина Президента України М. Порошенко відвідала ДНЗ «Одеський центр професійно-технічної освіти». Разом із Головою обласної державної адміністрації М. Степановим зустрілися з учнями інклюзивних груп, відвідали заняття з виробничого навчання з використанням сервісу Classroom через сучасні гаджети (смартфони Meizu – подарунок Голови обласної державної адміністрації).

У ході експериментальної роботи було визначено чотири основних аспекти доступності освітнього простору, які доповнюють один одного: універсальний дизайн та розумне пристосування; гарантоване виконання базових стандартів та відповідна якість освіти; прагнення до вдосконалювання та індивідуалізації навчання, досягнення поставлених цілей на різних етапах навчання; здатність задовольняти попит і очікування споживачів освітніх послуг і зацікавлених учасників освітнього ринку. Вся проведена робота спряма на досягнення мети по розбудові безбар'єрного освітнього середовища, оскільки саме безбар'єрне середовище є основною передумовою інтеграції учнів із порушеннями слуху у суспільство, їх доступу до повноцінної професійної освіти, працевлаштування, усунення соціально-побутових форм ізоляції [1].

Перешкоди з якими зіштовхуються учні з обмеженими можливостями класифікуються як явні та приховані. До явних відносяться:

- *фізичні* (архітектурні бар'єри, недоступний транспорт);
- *інформаційні* (коли формат подачі інформації може робити її недоступною, наприклад, коли для учнів з порушеннями слуху наявний тільки звуковий сигнал без наочного).

Приховані перешкоди можуть носити *інституційний* характер (законодавчо виписано про неможливість здійснення якоїсь дії із-за заборони або не передбачення законодавством) та *поведінковий* (коли через відношення суспільства або органів місцевого самоврядування неможливо вирішити питання).

Саме недотримання архітектурної доступності, заважає сьогодні учням із порушеннями слуху відчувати повноправними членами

суспільства, що обмежує їх при отримання послуг тощо.

Оскільки проблема бар'єрності освітнього середовища ще далека від вирішення, учням із порушеннями слуху може знадобитися допомога тьютора-супроводжувача. Головною метою соціального тьюторського супроводу є допомога учню з особливими потребами у розв'язанні індивідуальних, соціально-побутових, економічних, інформаційних та транспортних проблем в процесі інклюзивного навчання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, у ЗП(ПТ)О інклюзивного спрямування слід забезпечити: архітектурну безбар'єрність освітнього середовища; доступність форм навчання та освітніх послуг; запровадження спеціальних технологій, адаптивних технічних засобів навчання; поєднання традиційних та інноваційних підходів до здобуття професійної освіти; індивідуалізацію та адаптацію навчальних планів і програм, навчально-методичних матеріалів, підручників (посібників) із врахуванням нозологій здобувачів освіти із порушеннями слуху; створення сприятливих умов для їх адаптації, самовизначення та самореалізації; упровадження якісної соціально-психологічної та медично-фізичної реабілітації тощо.

У ході експериментальної роботи з'ясовано, що інноваційною технологією забезпечення доступності освітнього простору для учнів із порушеннями слуху є створення навчально-практичних центрів професійної підготовки. У жовтні 2017 р. розпочали роботу Навчально-практичний будівельний центр з вивчення сучасних будівельних технологій компанії «Кнауф» та Навчально-практичний будівельний майданчик із вивчення сучасних будівельних технологій компанії «Тріора», які доповнили освітній простір Міжрегіонального навчально-практичного центру професійної підготовки монтажників санітарно-технічних систем і устаткування та Регіонального навчально-практичного будівельного центру з вивчення сучасних будівельних технологій компанії «Хенкель Баутехнік (Україна)». Особлива увага приділялася успішності та працевлаштуванню учнів із порушенням слуху з предметів професійно-теоретичної підготовки в групах за професіями «Монтажник санітарно-технічних систем і устаткування» та «Лицювальник-плиточник» (рис. 3). Результати дослідження не засвідчили негативної динаміки у знаннях учнів у процесі спільного навчання. Рівень успішності, як правило, має стійкий характер.

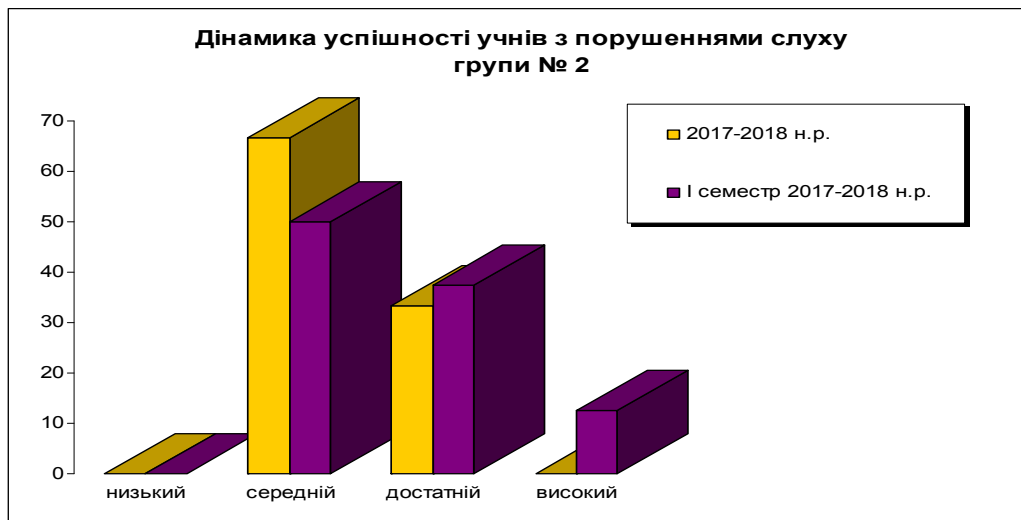

Рис. 3 Порівняльний аналіз успішності учнів з порушеннями слуху (1 та 2 семестр 2017–2018 р.).

Результати дослідження, засвідчили позитивну динаміку у знаннях учнів у процесі спільного навчання. Учні з порушеннями слуху показали в цілому достатній рівень підготовки з основних предметів. При цьому слід відмітити, що позитивна динаміка успішності (в межах 5–7%) була характерною і для інших учнів. Достатній рівень професійних компетенцій сприяє працевлаштуванню, учні з порушеннями слуху з групи № 2, (завершили термін навчання у 1 семестрі 2018–2019 н.р.), 100% працевлаштовані. Якість освітнього процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожного учня, його індивідуальні особливості. Більшість учнів із порушеннями слуху можуть навчатися у ЗП(ПТ)О за умови реалізації моделі інклюзивної освіти. Для здобувачів із порушенням слуху були придбані індивідуальні шумопоглинаючі навушники, що знижують рівень шуму. У місцях постійного перебування таких учнів (кабінетах, майстернях, лабораторіях, спортивній залі, гуртожитку тощо) знаходяться спеціальні розмовники, які містять основні слова та вирази, необхідні для спілкування [2].

У ході експерименту було встановлено, що реалізації інклюзивної моделі освіти потребує розв'язання низки завдань, а саме: організація освітнього процесу, який би задовольняв освітні потреби учнів із порушеннями слуху; розроблення системи надання спеціальних освітніх і фахових послуг для учнів із порушеннями слуху; створення позитивного клімату в учнівському

середовищі. Успішність реалізації моделі інклюзивної освіти є ефективна співпраця педагогічних працівників, відповідних фахівців, батьків та учнів на принципах командного підходу, задоволення індивідуальних потреб учнів з порушеннями слуху, співпраці з батьками, створення сприятливої атмосфери в учнівському середовищі (див. рис. 4).

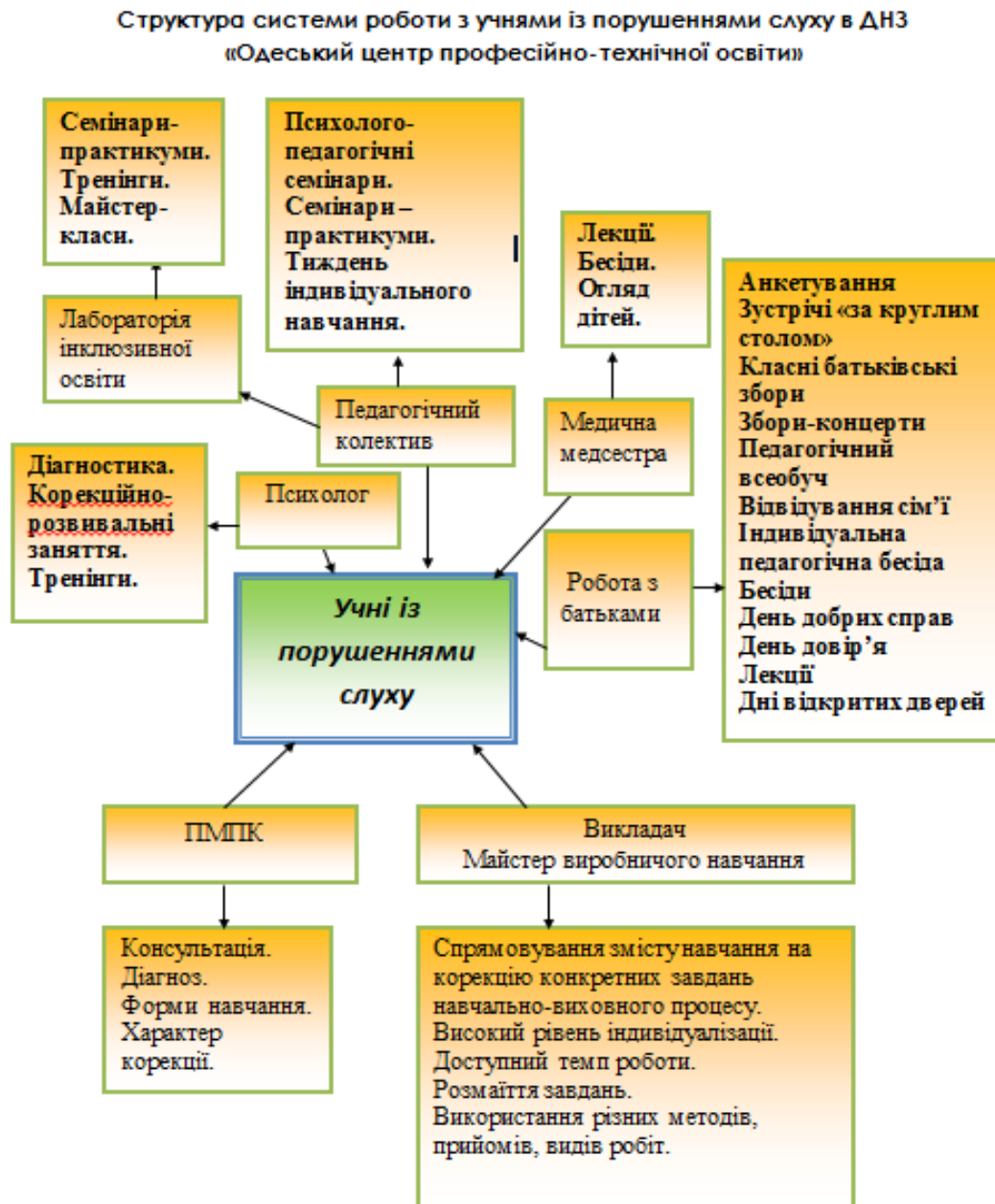

Рис. 4 Структурна модель організації роботи з учнями з порушеннями слуху (розроблено за підсумками експерименту)

Особливу увагу приділено вирішенню питань стосовно учнів із порушеннями слуху, рішення приймаються колективно; учні несуть колективну відповідальність за результати, батьки є рівноправними членами такої команди, усі члени колективу мають рівний статус і вважаються однаково важливими у команді, знання та вміння представників різних дисциплін інтегруються під час розробки та реалізації навчального плану роботи з учнями, всі залучаються до активного життя в суспільстві. Поза увагою не залишились питання фахового зростання педагогічних працівників і асистентів педагогів. Завдання впровадження програми інтенсивного педагогічного навчання полягало: по-перше: в тому, щоб систематизувати знання педагогів щодо інклюзивної форми професійного навчання; особливих освітніх потреб учнів із порушеннями слуху; практичного забезпечення соціального й освітнього напрямів педагогічного супроводу таких учнів; по-друге: сформувати вміння розвивати інклюзивну культуру в групі (закладі професійної освіти, громаді); виявляти та аналізувати особливі освітні потреби учнів із порушеннями слуху та на цій основі критично вибудовувати організацію та реалізовувати педагогічну діяльність для забезпечення соціоосвітньої інтегрованості цих учнів, співпрацю із фахівцями зі спеціальної освіти.

Для цього щомісяця проводились навчально-методичні практикуми, що спрямовувались на забезпечення функціональної підтримки педагогів, готовність до міждисциплінарної взаємодії у педагогічній діяльності, надання рекомендацій щодо задоволення особливих освітніх потреб учнів із порушеннями слуху.

Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі полягають у Комплекс заходів, що апробовано за результатами педагогічного експерименту, сприяв організаційно-фаховому забезпеченню процесу інклюзивного навчання учнів із порушеннями слуху (обізнаність щодо організації інклюзивного навчання у ЗП(ПТ)О; особливих освітніх потреб здобувачів освіти із порушеннями слуху; підтримку педагогів щодо організації супроводу таких учнів); прилаштування освітнього середовища до особливих потреб здобувачів освіти; реалізацію педагогічного супроводу під час професійної освіти і навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] С. О. Александрова, Г. Гребенькова, «Доступність професійної освіти

для учнів з порушеннями слуху», *Професійно-технічна освіта*, № 3(76), с. 23–28, 2017.

- [2] О. І. Волошина. «До професії без перешкод: від теорії до практики», *Профтехосвіта*, № 2(98), с. 7–9, 2017.
- [3] Г. В. Гребенькова, «Формування професійних компетентностей здобувачів професійної освіти», *Післядипломна освіта в Україні*, № 1, 108 с., с. 87–91, 2018.
- [4] Забезпечення доступності освітнього простору закладу професійної (професійно-технічної) освіти для учнів із порушенням слуху; Л. М. Сергеевої, Ред. Одеса, Україна: Вид-во «ВКБ», 2019, 430 с.
- [5] Проект Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки. *Сайт МОН України*. [Електронний ресурс]. Доступно: bit.ly/33eb1VC
- [6] Л. М. Сергеева, С. І. Синенко, Забезпечення доступності освітнього простору закладу професійної (професійно-технічної) освіти для учнів із особливими потребами, *матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (09 жовт. 2018 р., м. Суми) Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі*: Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018, 472 с., с. 415–420.

MAIN ASPECTS OF ACCESSIBILITY DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SPACE OF THE INSTITUTION OF VOCATIONAL EDUCATION (ACCORDING TO THE RESULTS OF THE PEDAGOGICAL EXPERIMENT)

Larysa Sergeieva,

Doctor of pedagogical sciences, professor,
Head of Department vocational
and higher education department
of the Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine

 <https://orcid.org/0000-0002-7177-3014>
lase2508@gmail.com

Abstract. The article presents the results of scientific research, which was carried out in accordance with the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 25, 2016 No 565 «On conducting an experiment of the all-Ukrainian level on the basis of Odessa Center for Vocational Education and Training» and in accordance with the thematic research plan of the Department of Vocational and Higher Education of the

Central Institute of Postgraduate Education SIHE "University of Education Management" NAPS of Ukraine on the topic: "Transformation of professional development of teachers and research teachers in an open university of postgraduate education" (state registration number K RK 0120U104637). The analysis and description of the achieved results of experimental work on the development of a barrier-free educational environment and approbation of the content and forms of educational and methodological support, taking into account the needs of students with hearing impairments of certain professions, namely: «Installer of sanitary systems and equipment» and «Coater-tiler». Based on the draft Concept of the State target social program for the development of vocational (technical) education for 2022–2027, the author analyzes the causes of the problem, among which, the leading place belongs to the lack of inclusion in the educational process in vocational (technical) education. According to the results of a pedagogical experiment on the basis of SIVTE "Odessa Center for Vocational Education" it was found that the introduction of an inclusive model of vocational education and training, taking into account its various interdisciplinary and social aspects requires appropriate changes not only in education but also in many other areas. such as social policy, policy in the field of health, employment, migration and even in the field of urban planning and landscaping, etc. The research results are presented, the conclusions are commented. The author's position underlines the need to ensure the architectural barrier-free educational environment, the introduction of special pedagogical technologies, adaptive technical teaching aids, taking into account the nosologies of students with hearing impairments, creation of favorable conditions for their adaptation and implementation of high-quality socio-psychological and medical-physical rehabilitation.

Key words: institution of professional (vocational) education of an inclusive nature; special educational needs; vocational education and training; barrier-free educational environment; students with hearing impairments.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ПОСТРОЕНИЯ ДОСТУПНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ЗАВЕДЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТА)

Сергеева Лариса Николаевна,

доктор педагогических наук, профессор,
заведующая кафедрой профессионального
и высшего образования

Центрального института последипломного образования
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-7177-3014>
lase2508@gmail.com

Аннотация. В статье представлены результаты научного исследования, которое выполнялось согласно приказу Министерства образования и науки Украины от 25.05.2016 г. № 565 «О проведении эксперимента всеукраинского уровня на базе ДЗПТО «Одесский центр профессионально-технического образования»» и в соответствии с тематическим планом исследований кафедры профессиональной и высшего образования Центрального института последипломного образования ГЗПО «Университет менеджмента образования» НАПН Украины на тему: «Трансформация профессионального развития педагогических и научно-педагогических работников в условиях открытого университета последипломного образования» (государственный регистрационный номер № РК 0120U104637). Осуществлен анализ и описание достигнутых результатов экспериментальной работы по развитию безбарьерной образовательной среды и апробации содержания и форм учебно-методического сопровождения с учетом потребностей учащихся с нарушениями слуха определенных профессии, а именно: «Монтажник санитарно-технических систем и оборудования» и «Облицовщик-плиточник». Исходя из проекта Концепции Государственной целевой социальной программы развития профессионального (профессионально-технического) образования на 2022–2027 годы, автор анализирует причины возникновения проблемы, среди которых ведущее место принадлежит недостаточному учету инклюзивности при организации образовательного процесса в учреждениях профессиональном

(професійно-технічному) освітньому процесу. По результатам проведення педагогічного експерименту на базі ДЗПТО «Одеський центр професійно-технічного освітнього процесу» було встановлено, що впровадження інклюзивної моделі професійного освітнього процесу і навчання з урахуванням різних міждисциплінарних і соціальних аспектів потребує відповідних змін не тільки в освітній, але і в багатьох інших сферах, таких як соціальна політика, політика в сфері охорони здоров'я, зайнятості, міграції і навіть в сфері градостроїтельства і благоустрою територій. Приведені результати досліджень, прокоментовані висновки. Авторська позиція заключається в необхідності забезпечити архітектурну безбар'єрність освітнього середовища, введення спеціальних педагогічних технологій, адаптивних технічних засобів навчання з урахуванням нозологій учасників з порушеннями слуху, створення сприятливих умов для їх адаптації і впровадження якісної соціально-психологічної і медично-фізичної реабілітації.

Ключевые слова: заведення професійного (професійно-технічного) освітнього процесу інклюзивного типу; особі освітні потреби; професійне освітнє і навчання; безбар'єрна освітня середовище; учасники з порушеннями слуху.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] S. O. Aleksandrova, H. Hrebenkova, «Dostupnist profesiinoi osvity dlia uchniv z porushenniamy slukhu», Profesiino-tekhnicna osvita, № 3(76), s. 23–28, 2017.
- [2] O. I. Voloshyna. «Do profesii bez pereshkod: vid teorii do praktyky», Proftekhosvita, № 2(98), s. 7–9, 2017.
- [3] H. V. Hrebenkova, «Formuvannia profesiinykh kompetentnosti zdobuvachiv profesiinoi osvity», Pisliadyplomna osvita v Ukraini, № 1, 108 s., s. 87–91, 2018.
- [4] Zabezpechennia dostupnosti osvitnoho prostoru zakladu profesiinoi (profesiino-tekhnicnoi) osvity dlia uchniv iz porushenniam slukhu; L. M. Serheievoi, Red. Odesa, Ukraina: Vyd-vo «VKB», 2019, 430 s.
- [5] Proiekt Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku profesiinoi (profesiino-tekhnicnoi) osvity na 2022–2027 roky. Sait MON

- Україну. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: bit.ly/33eb1VC
- [6] L. M. Serheieva, S. I. Synenko, Zabezpechennia dostupnosti osvitnoho prostoru zakladu profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity dlia uchniv iz osoblyvymy potrebamy, materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (09 zhovt. 2018 r., m. Sumy) Korektsiino-reabilitatsiina diialnist: stratehii rozvytku u natsionalnomu ta svitovomu vymiri: Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2018, 472 s., s. 415–420.

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2021 року*

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-123-135](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-123-135)

УДК 37.034 : 371.13

Соболенко Ольга Іванівна,

завідувач циклової комісії соціальної роботи,
викладач вищої кваліфікаційної категорії
КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий
коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради».
Умань, Україна.

sobolenko_olga@ugpk.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті висвітлено поняття «мораль», «моральність», «етика», «педагогічна етика». Незважаючи на плюралізм, розмежування та еkleктизм сучасних педагогічних концепцій, у ВОЗ економічно розвинутих країн велика увага приділяється розвитку морально-етичних відносин між учасниками навчально-виховного процесу (викладач – студент, викладач – викладач, викладач – адміністрація закладу), права власності, запобігання та попередження расової, національної, етнічної, релігійної, вікової та гендерної дискримінації. Викладачі готуються на принципах рівноправності всіх народів та забезпечення діалогу їхніх культур, уміння долати конфліктні ситуації, формування толерантного ставлення до расових, етнічних та культурних відмінностей. Розвиток професійної етики викладача є міждисциплінарним процесом, який пронизує зміст усіх дисциплін навчального плану, методи і стратегії навчання та морально-етичні відносини між усіма учасниками освітнього процесу. Результати аналізу праць учених країн СНД, які досліджували проблему професійно-педагогічної етики, дозволяють стверджувати, що сучасна освіта стає сферою обслуговування, направляючи свої ресурси не на розвиток моральності особистості, а на розвиток формування успішного спеціаліста. У освіті не завжди звертають увагу на те, що виховання чеснот студентів має стимулювати те, що його добробут має збігатися з благополуччям інших, з ким він пов'язаний і взаємодіє. Моральна свідомість сучасної молоді при моделюванні світу орієнтується не на цінності буття, індивідуального людського існування, екзистенційні цінності, а на природні (матеріальні) блага, які є одним із критеріїв життєвого успіху. Натуральні блага можна і потрібно «конверувати» на

етичну цінність. Таке «конвертація» стає можливою, коли суб'єкт готовий не тільки отримувати добро для себе, а й надавати його іншим. Вирішення цієї проблеми залежить від особистості викладача, який формує моральну свідомість студентів.

Ключові слова: мораль; моральність; етика; педагогічна етика; морально-етичні відносини.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. В епоху соціальних потрясінь відбулася зміна ціннісних орієнтацій і переоцінка моральних ідеалів. Це означає, що на практиці засвоюються нові форми життєвої поведінки та взаємин. І від того, які цінності стануть домінуючими, залежить не тільки майбутнє самої людини, а й суспільства в цілому. Сучасний педагог, моральна свідомість якого є дзеркалом суспільної моралі, повинен вміти не тільки оцінити зміни, що відбуваються в суспільстві, а й навчити людей моралі – запропонувати ідеальну модель людських стосунків. Викладач може стати професіоналом лише тоді, коли оволодіє найтоншим інструментом людських стосунків – наукою про мораль.

Етика – філософська наука, що вивчає природу, сутність, походження, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви в різних сферах діяльності [1]. Етика як наукова дисципліна також повинна мати специфічний об'єкт і предмет вивчення. Сучасні вчені вважають, що об'єктом етики є мораль [2, с. 5], а предметом – сфера морального вибору людини, вивчення засобів, за допомогою яких він здійснюється [3, с. 15].

Значний внесок у розуміння сутності етики і моралі вніс представник класичної філософії І. Кант. Таким чином, Кант був першим, хто розмежував галузі вивчення етики та психології; визнавав автономію людини як суб'єкта моралі, носія волі, що встановлює загальний закон; проголосив особистість істотою, що має в собі мету (людину неприпустимо вважати засобом реалізації будь-яких завдань, навіть тих, що стосуються загального блага); обґрунтував загальнолюдський характер моралі [4].

На думку сучасних вчених, які займаються дослідженнями в галузі філософії та етики (Р. Апресян, В. Бакштановський, Ю. Согомонов, В. Видишенко, А. Гусейнов, А. Разін, М. Тофтун та ін.) нині зростає важливість прикладної та професійної етики в регулюванні різних видів трудової діяльності, що пов'язано з процесами демократизації суспільства, а також прагненням постійно вдосконалювати професійні стандарти соціально-економічних відносин, які постійно змінюються.

Крім того, етика вирішує ряд соціальних проблем, специфіка яких часто визначається тим, що всі сфери співжиття, опосередковані свідомістю, включаючи політику, економіку, залежать від рішень і вибору людей, ступеня їх доброчесності [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення професійної етики в регулюванні різних видів праці було предметом дослідження багатьох вчених у галузі філософії та етики (Т. Аболіна **Ошибка! Источник ссылки не найден.** Ошибка! Источник ссылки не найден., Р. Апресян, Л. Архангельський, В. Бакштановський і Ю. Согомонов, В. Видищенко, А. Разін, Р. Хорн та ін.). Концепції та теорії, що розкривають основні філософсько-педагогічні проблеми етики, викладені в працях В. Андрущенко, Є. Гришина, І. Зязюна, С. Клепка, Т. Мішаткіної, В. Писаренко, В. Чернокозової. У працях Н. Молодиченко, Л. Москальової, І. Пальшкової, О. Пономаренко, Н. Сопневої, Л. Хоружої висвітлюються проблеми формування та виховання етичної культури, моральної саморегуляції, моральних якостей майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки. Формування морально-етичного ідеалу особистості, її морально-релігійне виховання знайшли відображення у вітчизняній педагогічній думці таких вчених, як: Н. Год, В. Дьоміна, В. Жуковський, Н. Калита, В. Карагодін, С. Карпенчук, І. Мицишин, О. Потапенко, О. Самойленко, Т. Тхоржевська, Ю. Щербяк.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – формування етики у майбутніх вчителів в процесі професійної підготовки.

Завдання статті передбачають: а) визначення понять «мораль», «моральність», «етика», «педагогічна етика»; б) розглянути проблему етики в сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях; в) формування етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Аналізуючи наукові джерела ми дійшли висновку, що терміни «мораль», «моральність» визначають певну сферу суспільного і особистісного життя, сферу культури.

Мораль – це система норм і принципів поведінки людей по відношенню один до одного і до суспільства. Моральність – це відповідність поведінки людини моральним нормам [6, с. 540].

Моральність – правила, що регулюють поведінку; духовні та щирі

якості, які необхідні людині в суспільстві, а також виконання цих правил поведінки. Мораль – правила моральності, а також сама моральність [7].

Моральність – це об'єктивний аспект вчинків людини, те, ким вона є насправді. Моральність [8]: збігається з традиціями суспільства на даному етапі його розвитку, є соціальною природою людини; об'єднані з політичною свідомістю народу; не пов'язані з волею особи; це подолання людиною свого звичного характеру, підпорядкування особистості інтересам суспільства.

Іншими словами – мораль визначається як сукупність норм, правил поведінки людей, що реалізуються в їхніх діях, а також універсальна форма поведінки людини в суспільстві [9].

Історично етика включає в себе дві вищезазначені частини, відображені в сучасних визначеннях, які фіксують її подвійний статус як «наука про мораль» і «практична філософія». Такі визначення носять «адитивний» характер, тобто є явно несумісні ознаки, які є по суті різними дисциплінами, і лише в силу давньої традиції – об'єднані загальною назвою етики. «Наука про мораль» і «практична філософія» не є різними підрозділами, функціями чи аспектами однієї і тієї ж «етики»; межа між ними визначається критеріями оцінки, за якими проводиться розмежування двох форм свідомості – відповідно пізнавальної та ціннісної.

Більш глибоке тлумачення взаємозв'язку між етикою і мораллю наведено в іншій англійській енциклопедії, де «етика є більш широким поняттям», ніж мораль, і «включає багато з того, чого немає в моралі» [10].

Раціональний сенс цього твердження полягає в тому, що той факт, що історично шляхи етики та моралі з часом розходилися: «етика» (якщо залишити осторонь її вищезгадані додаткові функції, пояснення та описи морального явища) зазвичай означає наука про мораль і практичну філософію, світогляд, тобто захист і проповідь певних позитивних людських цінностей, що позначаються словами «добро», «любов», «щастя» тощо; поняття моралі звужено і конкретизується, так що не все «добре» і «потрібне» має статус морально доброго і необхідного.

Завданням етики традиційно було не лише розкрити й показати сутність тих чи інших моральних понять, а й, насамперед, навчити людей моралі, тобто запропонувати таку ідеальну модель людських відносин, яка б допомогла забезпечити оптимальні моральні умови для досягнення духовного комфорту кожної особистості.

Метою етики є раціональне обґрунтування моралі та виявлення її природи, сутності, місця і значення в розвитку людини і суспільства. Вона

осмислює, узагальнює, систематизує історичні форми моралі, аналізує етичні доктрини, які прагнуть пояснити природу, закономірності розвитку, функції моралі, а також аналізує механізми моральної орієнтації та регулювання, виражені в системі цінностей, норм, принципів, поняття моральної свідомості [11], використання поняття «професійна етика» є виправданим, оскільки підкреслює важливість особливо ретельного розвитку цінностей і норм професії [12].

Говорячи про специфіку професійної етики, А. Гусейнов зазначає, що вона «конкретизує загальні моральні вимоги до унікальності професії і стосується переважно норм, правил поведінки» [13, с. 389].

Педагогічна етика – складова частина етики, яка відображає особливості функціонування моралі (моральності) у педагогічному процесі; наука про різні сторони моральної діяльності педагога. Предметом педагогічної етики є закони моралі у свідомості, поведінці, поглядах і діяльності вчителя [14, с. 396].

Особливо важливий внесок у розробку проблем педагогічної етики зробив Я. Коменський (1592–1670). Його хвилювало, насамперед, те, що не кожен викладач на необхідному рівні гуманності виявив ставлення до дитини. Багато з тих, хто, навчаючи, вміє красиво і художньо говорити з кафедри про добро, справедливість, гідність, здаються учням ангелами небесними, а поза аудиторією, у повсякденному житті нетерплячі, грубі, заздрісні, їхнє слово відходить від справи [15, с. 124].

Педагогічна етика, на думку Я. Коменського, здатна усунути вкрай негативне явище в педагогічному колективі, коли помилка, невдача одного викладача викликає радість, глузування інших. Навпаки, коли всі співпереживають невдачам колег і радіють успіхам кожного, утворюється справжня педагогічна спільнота. Любов до праці, до дітей, спільна мета повертає педагогів в один бік, як намагнічену стрілу: в щасті – до радості, в нещасті – до печалі [15, с. 179]. На думку Я. Коменського, лише на цій основі формується власне єдність у взаєминах між викладачами, між педагогом і учнями. Тоді вони стають однодумцями.

Формування навчально-етичної діяльності майбутнього вчителя Н. Сопнева визначає як сутність, структуру навчально-етичної діяльності студентів. У дослідженні вчений отримав подальше уточнення визначення: «навчальна діяльність», «етична взаємодія», «готовність до навчально-етичної діяльності» [16].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи

наукового дослідження: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми у філософській, соціально-педагогічній та науково-методичній літературі вітчизняних та зарубіжних учених.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

У результаті аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що останнім часом у науково-педагогічних дослідженнях у сфері освіти значна увага приділяється проблемам: формування та виховання етичної культури, моральної саморегуляції, моральних якостей особистості. майбутні вчителі в процесі професійної підготовки; виховання та формування морально-етичних цінностей дітей та молоді, моральне виховання в закладах освіти, формування морально-етичного ідеалу особистості; морально-релігійне виховання особистості в історії педагогіки, формування професійно-етичних якостей майбутніх фахівців тощо.

Аналізуючи розвиток професійно-педагогічної етики у майбутніх вчителів спецдисциплін було визначено, що в педагогічних дослідженнях існує неоднозначне тлумачення поняття професійно-педагогічної етики, значення як професійної, так і педагогічної складових.

Педагог не може стояти поза суспільними інтересами. Важливим елементом чуттєвого рівня структури моральної свідомості особистості викладача є моральні мотиви. «Для реалізації вимог моралі, – пише В. Малахов, – потрібні реальні рушійні сили, які б поєднували ці вимоги зі світом конкретних людських дій і вчинків. Такі рушійні сили – внутрішні, суб'єктивно значущі спонукання до дій – розглядаються як мотиви останнього. Мотив виражає зацікавленість суб'єкта до певної дії і є відповіддю на питання, чому, власне, він це зробив» [17, с. 110–111].

Етика вчителя вищої школи має свої особливості. Вища освіта сьогодні є соціальним інститутом, соціально-державною системою, покликаною однаковою мірою відповідати запитам і очікуванням держави, суспільства та особистості. Важливою особливістю вищої освіти є те, що вона сприяє формуванню соціально зрілої особистості. Такій людині характерна соціальна компетентність: наявність комплексу знань про соціальний світ та його місце в ньому; соціальний інтелект: здатність аналізувати, прогнозувати та регулювати свої соціальні дії; здатність нести моральну відповідальність за життєві та професійні рішення; толерантність як результат діалектичного та плюралістичного світогляду; прагнення до саморозвитку та само актуалізації [18].

Якість навчальної діяльності у вищих освітніх закладах у багатьох

випадках визначається характером міжособистісних стосунків, і особливо характером моральної взаємодії викладача і студента, що включає сукупність різноманітних зв'язків, стосунків, емоційних проявів тощо.

Педагогіка вищої школи характеризується тим, що студент – на відміну від старшокласників – доросла людина з повністю або майже повністю сформованими поглядами, інтересами, переконаннями, як правило, з певним життєвим досвідом, яка добровільно і свідомо обрав певну професійну сферу, в якій він збирається працювати після закінчення навчання. Навчання у ВОЗ суттєво відрізняється від навчальної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах і багато в чому розраховане на високий рівень сумлінності та самостійності студента, побудованого на його інтересі до навчання та намаганні стати кваліфікованим фахівцем. Студент вивчає і знайомиться не тільки з відомими освітніми постулатами, а й з передовими досягненнями у відповідній галузі знань. ВОЗ відрізняється від школи не лише змістом навчання і виховання, модифікацією цих форм, а й тим, що її основне завдання – формування особистості фахівця – визначає особливості взаємодії викладача та студента. Сам факт залучення викладача та студента до спільної професії суттєво сприяє «зняттю» вікового бар'єру, який заважає плідній спільній діяльності [19].

Становлення і розвиток педагогічної етики як галузі наукового знання є метою і завданнями духовно-морального становлення і розвитку особистості, а також професійною і соціальною роллю педагога. Особливість педагогічної моралі полягає в тому, що це сукупність конкретних норм і правил, що визначають моральні якості вчителя, його ставлення до професійних обов'язків і характер взаємин з учнями. Моральна діяльність педагога є найважливішою складовою його професійної діяльності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Таким чином, етика – це наука, яка досліджує та вивчає мораль у всіх сферах функціонування та вимірах. Використовуючи відповідну систему моральних категорій, вона інтерпретує, обґрунтовує мораль, її норми і правила, часто стимулюючи її розвиток.

На основі аналізу філософської літератури, психолого-педагогічних досліджень як класиків зарубіжної, так і української педагогічної думки, ми робимо висновок, що етика – це філософсько-педагогічна складова духовної культури людини, яка включає норми поведінки, сукупність

моральних правил людини. певного класу, професії, суспільства і реалізує такі основні функції: гносеологічну (пізнавальну), регулятивну, виховну, ціннісно-орієнтовану. Етика як наука виникла і продовжувала розвиватися всередині філософії і розглядалася як моральна або практична філософія. У структурі етики виділяють такі блоки: емпірична (описова) етика; теорія моралі; нормативна етика; прикладна етика (екологічна етика, біоетика, ситуативна етика, професійна етика, етикет); історія моралі та етичних вчень; етика ділового спілкування.

Педагогічна етика як професійна для педагога вивчає особливості педагогічної моралі, специфіку реалізації її загальних засад, розкриває її функції, специфіку, зміст принципів та етичних категорій. Предметом педагогічної етики є закономірності прояву моралі у свідомості, поведінці, поглядах і діяльності вчителя. Крім того, педагогічна етика вивчає природу моральної діяльності вчителя та моральні стосунки в професійному середовищі, розробляє основи педагогічного етикету, що являє собою сукупність конкретних правил спілкування, манери, дрес-коду людей, професійно зайнятих викладанням.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого дослідження потребують проблемні питання розвитку етичних цінностей студентів в освітньому просторі, розвитку етичних знань у системі післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] М. Г. Тофтул, *Етика: підручник для вузів*. [Електронний ресурс]. – 2-ге вид., випр., допов. Київ, Україна: Академія, 2011, 440 с. Доступно: <https://academia-pc.com.ua/product/259>
- [2] В. А. Блюмкин, *Этика и жизнь*. Москва, Россия: Политиздат, 1987, 111 с.
- [3] А. В. Разин, *Этика: учебник для вузов*. – 3-е изд., перераб. Москва, Россия: Академ. проект, 2006, 624 с.
- [4] И. Кант, *Сочинения: в 6 т.* Москва, Россия: Мысль, 1965, Т. 4, ч. 1, 544 с.
- [5] А. А. Гусейнов, *Этика и мораль в современном мире», Этическая мысль: современные исследования*. Москва, Россия: Прогресс-Традиция, 2009, с. 5–18.
- [6] *Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел*. Київ, Ірпінь, Україна: Перун, 2002, 1440 с.
- [7] Ожегов С. И. *Словарь русского языка: около 53000 слов*. – Изд. 5-е стереотип. Москва, Россия: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963,

900 с.

- [8] Л. М. Митина, Н. С. Ефимова, *Интеллектуальная гибкость учителя: психологическое содержание, диагностика, коррекция: учеб. пособие.* Москва, Россия: МПСИ Флинта, 2003, 144 с.
- [9] *Этика деловых отношений: учеб. пособие для вузов / М. М. Крекова, В. В. Соколянский; П. А. Златина, Ред.* Москва, Россия: ИНФРА-М, 2004, 438 с.
- [10] J. Annas, «Ethics and Morality», *Encyclopedia of Ethics*; L. C. Becker and Ch. V. Becker, Ed. Ву, Vol. I, N.Y. L., 2001.
- [11] М. Г. Тофтул, *Етика: навч. посіб.* Київ, Україна: Академвидав, 2006, 416 с.
- [12] В. И. Бакштановский, Ю. В. Согомонов, «Профессиональная этика», *Ведомости*; В. И. Бакштановского, Н. Н. Карнаухова, Ред. Тюмень: НИИПЭ, Вып. 14: Этнос среднего класса, с. 154, 1999.
- [13] А. А. Гусейнов, А. А. Гусейнова, *Этика: энциклопед. словарь*; Р. Г. Апресяна, Ред. Москва, Россия: Гардарики, 2001, 671 с.
- [14] Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров, *Словарь по педагогике.* Москва; Ростов н/Д, Россия: Изд. центр «Март», 2005, 448 с.
- [15] Я. А. Коменский, *Избранные педагогические сочинения: в 2 т.* Москва, Россия: Педагогика, 1982, Т. 1, 656 с.
- [16] Н. Б. Сопнева, «Педагогічні умовні формування навчальної етичної діяльності майбутнього вчителя», дис. канд. наук: 13.00.04; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2003, 196 с.
- [17] В. А. Малахов, *Етика: курс лекцій: навч. посібник.* – 4-те вид. Київ, Україна: Либідь, 2002, 384 с.
- [18] Г. М. Коджаспирова, *Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах.* Москва, Россия: Айрис-пресс, 2008, 256 с.
- [19] І. В. Зайченко А. А. Каленський, Т. Ф. Мельничук, *Етика викладача вищої школи: навч. посіб.*; І. В. Зайченка, Ред. Київ, Україна: Компринт, 2013, 320 с.

FORMATION OF ETHICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Olga Sobolenko,

head of the cycle commission of social work
teacher of the highest qualification category
KZ "Uman humanitarian and pedagogical professional
college named after Taras Shevchenko
of the Cherkasy Regional Council".
Uman, Ukraine.

sobolenko_olga@ugpk.edu.ua

Abstract. The article covers the concepts of "morality", "morality", "ethics", "pedagogical ethics". Despite the pluralism, delimitation and eclecticism of modern pedagogical concepts, the WHO of economically developed countries pays much attention to the development of moral and ethical relations between participants in the educational process (teacher – student, teacher – teacher, teacher – administration), property rights, prevention and prevention of racial, national, ethnic, religious, age and gender discrimination. Teachers are trained on the principles of equality of all peoples and ensuring the dialogue of their cultures, the ability to overcome conflict situations, the formation of a tolerant attitude to racial, ethnic and cultural differences. The development of professional ethics of a teacher is an interdisciplinary process that permeates the content of all disciplines of the curriculum, methods and strategies of teaching and moral and ethical relations between all participants in the educational process. The results of the analysis of works of scientists of the CIS countries, who studied the problem of professional and pedagogical ethics, allow us to state that modern education becomes a field of service, directing its resources not to the development of morality, but to the formation of a successful specialist. Education does not always pay attention to the fact that the education of students' virtues should stimulate the fact that their well-being should coincide with the well-being of others with whom they are connected and interact. The moral consciousness of modern youth in modeling the world focuses not on the values of for himself, but also to give it to others. The solution to this problem depends on the existence, individual human existence, existential values, but on natural (material) goods, which are one of the criteria of life success. Natural goods can and should be "converted" to ethical value. Such "conversion" becomes possible when the subject is ready not only to receive good personality of the teacher, which forms the moral consciousness of students.

Keywords: morality; morality; ethics; pedagogical ethics; moral and ethical relations.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Соболенко Ольга Ивановна,

заведующая цикловой комиссией социальной работы
преподаватель высшей квалификационной категории
КЗ «Уманский гуманитарно-педагогический
профессиональный колледж им. Т. Г. Шевченко
Черкасского областного совета».
Умань, Украина.

sobolenko_olga@ugpk.edu.ua

Аннотация. В статье отражены понятия «мораль», «нравственность», «этика», «педагогическая этика». Несмотря на плюрализм, разграничение и эклектизм современных педагогических концепций, в ВОЗ экономически развитых стран большое внимание уделяется развитию нравственно-нравственных отношений между участниками учебно-воспитательного процесса (преподаватель – студент, преподаватель – преподаватель, преподаватель – администрация заведения), права собственности, предотвращение и предупреждение расовой, национальной, этнической, религиозной, возрастной и гендерной дискриминации. Преподаватели готовятся на принципах равноправия всех народов и обеспечения диалога их культур, умения преодолевать конфликтные ситуации, формирование толерантного отношения к расовым, этническим и культурным различиям. Развитие профессиональной этики преподавателя является междисциплинарным процессом, пронизывающим содержание всех дисциплин учебного плана, методы и стратегии обучения и морально-нравственные отношения между всеми участниками образовательного процесса. Результаты анализа работ ученых стран СНГ, исследовавших проблему профессионально-педагогической этики, позволяют утверждать, что современное образование становится сферой обслуживания, направляя свои ресурсы не на развитие нравственности личности, а на развитие успешного специалиста. В образовании не всегда обращают внимание на то, что воспитание добродетелей студентов должно стимулировать то, что его благосостояние должно совпадать с благополучием других, с кем оно связано и взаимодействует. Нравственное сознание современной молодежи при моделировании

мира ориентируется не на ценности бытия, индивидуального человеческого существования, экзистенциальные ценности, а на природные (материальные) блага, являющиеся одним из критериев жизненного успеха. Естественные блага можно и нужно «конвертировать» в нравственную ценность. Такая конвертация становится возможной, когда субъект готов не только получать добро для себя, но и предоставлять его другим. Решение этой проблемы зависит от личности преподавателя, формирующего моральное сознание студентов.

Ключевые слова: мораль; нравственность; этика; педагогическая этика; морально-нравственные отношения

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] M. G. Toftul, *Etika: pidruchnik dlya vuziv*. [Elektronnij resurs]. – 2-ge vid., vipr., dopov. Kiiv, Ukraïna: Akademiya, 2011, 440 s. Dostupno: <https://academia-pc.com.ua/product/259>
- [2] V. A. Blyumkin, *Etika i zhizn'*. Moskva, Rossiya: Politizdat, 1987, 111 s.
- [3] A. B. Razin, *Etika: uchebnik dlya vuzov*. – 3-e izd., pererab. Moskva, Rossiya: Akadem. proekt, 2006, 624 s.
- [4] I. Kant, *Sochineniya: v 6 t*. Moskva, Rossiya: Mysl', 1965, T. 4, ch. 1, 544 s.
- [5] A. A. Gusejnov, *Etika i moral' v sovremennom mire», Eticheskaya mysl': sovremennye issledovaniya*. Moskva, Rossiya: Progress-Tradiciya, 2009, s. 5–18.
- [6] *Velykiy tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / V. T. Busel, uklad. i holov. red.* Kyiv, Irpin, Ukraina: Perun, 2002, 1440 s.
- [7] Ozhegov S. I. *Slovar' russkogo yazyka: okolo 53000 slov*. – Izd. 5-e stereotip. Moskva, Rossiya: Gos. izd-vo inostr. i nac. slovarej, 1963, 900 s.
- [8] L. M. Mitina, N. S. Efimova, *Intellectual'naya gibkost' uchitelya: psihologicheskoe sodержanie, diagnostika, korrekciya: ucheb. posobie*. Moskva, Rossiya: MPSI Flinta, 2003, 144 s.
- [9] *Etika delovyh otnoshenij: ucheb. posobie dlya vuzov / M. M. Krekova, V. V. Sokolyanskij; P. A. Zlatina, Red.* Moskva, Rossiya: INFRA-M, 2004, 438 s.
- [10] J. Annas, «Ethics and Morality», *Encyclopedia of Ethics*; L. C. Becker and Ch. B. Becker, Ed. By, Vol. I, N.Y. L., 2001.
- [11] M. H. Toftul, *Etyka: navch. posib.* Kyiv, Ukraina: Akademvydav, 2006, 416 s.
- [12] V. I. Bakshtanovskij, YU. V. Sogomonov, «Professional'naya etika»,

- Vedomosti; V. I. Bakshtanovskogo, N. N. Karnauhova, Red. Tyumen': NIPE, Vyp. 14: Etos srednego klassa, s. 154, 1999.
- [13] A. A. Gusejnov, A. A. Gusejnova, Etika: encikloped. slovar'; R. G. Apresyana, Red. Moskva, Rossiya: Gardariki, 2001, 671 s.
- [14] G. M. Kodzhaspirova, A. YU. Kodzhaspirov, Slovar' po pedagogike. Moskva; Rostov n/D, Rossiya: Izd. centr «Mart», 2005, 448 s.
- [15] YA. A. Komenskij, Izbrannye pedagogicheskie sochineniya: v 2 t. Moskva, Rossiya: Pedagogika, 1982, T. 1, 656 s.
- [16] N. B. Sopnieva, «Pedagogichni umovni formuvannia navchalnoi etychnoi diialnosti maibutnoho vchytelia», dys. kand. nauk: 13.00.04; Kharkivskiy derzh. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv, 2003, 196 s.
- [17] V. A. Malakhov, Etyka: kurs lektsii: navch. posibnyk. – 4-te vyd. Kyiv, Ukraina: Lybid, 2002, 384 s.
- [18] G. M. Kodzhaspirova, Pedagogika v skhemah, tablicah i opornykh konspektah. Moskva, Rossiya: Ajris-press, 2008, 256 s.
- [19] I. V. Zaichenko A. A. Kalenskiy, T. F. Melnychuk, Etyka vykladacha vyshchoi shkoly: navch. posib.; I. V. Zaichenka, Red. Kyiv, Ukraina: Kompyrnt, 2013, 320 s.

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2021 року*

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-136-158](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-136-158)

УДК [37.026:34] : 377

Спиридонова Євгенія Олександрівна,
аспірант кафедри менеджменту освіти та права
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
викладач ВСП «Дніпровський фаховий коледж інженерії
та педагогіки ДВНЗ «Український державний
хіміко-технологічний університет».
Дніпро, Україна.
jenya.spiridonova@gmail.com

ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ КОЛЕДЖУ

Анотація. У статті обґрунтовано пріоритети, цілі та принципи сучасної освіти з позицій досягнення відповідності структури та якості професійної підготовки поточним та перспективним виробничим потребам, запитам ринку праці. Зазначено, що умовою практичної реалізації моделі освіти є забезпечення органічного зв'язку науки та освіти. Сформульовано принципи сучасної освіти відповідно до рівня її реалізації. Обґрунтовано, що діяльність сучасного фахівця потребує дотримання правових норм поведінки. Це необхідно для виконання виробничих функцій, суб'єктам необхідні відповідні знання та навички правового регулювання, передбачені сформованою правовою компетентністю. Доведено, що освіта як соціальний інститут вирішує завдання підготовки здобувачів освіти з правовим мисленням, вимагає нових підходів до навчання, застосування передового педагогічного досвіду та визначає використання нетрадиційних форм, методів та засобів навчання та виховання, а разом з ними нових форм активності об'єктів освітнього процесу, які несуть у собі риси як навчання, так і праці. Інтерактивні методи сприяють формуванню компетентності, вчать демократичності, комунікативності, критично мислити та приймати власні продумані рішення. Обґрунтовано дидактичні принципи управління навчальною діяльністю. Особливості експлуатації інформаційно-комунікаційних освітніх систем та мереж, заснованого на максимальному використанні інформаційних технологій, виявляються через ряд дидактичних принципів. Зазначено, що під правовою культурою бакалаврів технічних спеціальностей розуміється володіння

особистістю сукупністю знань і норм чинного законодавства та вміння їх доцільно використовувати у професійно-правовому просторі; це зовнішній прояв правової поведінки професіонала.

Ключові слова: можливості інформаційних і комунікаційних технологій; дидактичні принципи; правові компетентності; сучасна освіта; когнітивний підхід.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Одним із основних механізмів, що забезпечують модернізацію освіти, є її інформатизація, яку можна розглядати як цілеспрямовано організований процес забезпечення сфери освіти методологією, технологією та практикою створення й оптимального використання науково-педагогічних, навчально-методичних розробок, орієнтованих на реалізацію можливостей інформаційних і комунікаційних технологій, що застосовуються у комфортних та здоров'язберезувальних умовах. У зв'язку з цим неабиякого значення набуває проблема низького рівня дидактичної компетентності працівників, негативна установка щодо значущості, корисності та дієвості компонента у підготовці сучасного працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання дидактики звернулися дослідники різних галузей: О. Пометун, О. Овчарук, А. Хуторський, Т. Богданова, Л. Васильєва, О. Значенко, І. Смирнова, О. Снігур та багато інших українських та зарубіжних науковців. Інформаційну компетентність фахівців досліджували Н. Морзе, Т. Волкова, М. Жалдак, М. Головань, А. Харківська та інші. Проблеми формування правової компетентності особистості досліджували Н. Ашвенюк, Т. Десятов, С. Гурін, Я. Кічук, О. Панова, І. Серяєва, Т. Сорочан, О. Черемісіна, А. Хуторський та інші; теоретичну основу реалізації компетентісного підходу розробляли Н. Бібік, І. Зимняя, В. Лозова, В. Козирева, О. Овчарук, Н. Радіонова, В. Свистун, А. Хуторський, Т. Шамова та інші; критеріальний підхід вивчали І. Зязюн, В. Луговий, В. Кондрух, Л. Кустов, Н. Ничкало, М. Струнін.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є теоретичний аналіз дидактичних принципів управління формуванням правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу та динаміки її розвитку в сучасному суспільстві.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: проаналізувати дидактичні принципи та підходи, дослідити динаміку

розвитку правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Основним напрямом трансформацій освіти виступає інтеграція з практичною діяльністю та наукою, а також розвиток творчої особистості бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу. Реформування освіти на даному етапі відбувається з урахуванням особливостей територіальних ринків праці, соціально-демографічної специфіки структури трудового потенціалу, поточної кон'юнктури робочих місць, динаміки зайнятості в різних секторах економіки в кожному конкретному регіоні, тенденцій інвестиційної активності суб'єктів ринку, осучаснення технологій виробництва, характеру впливу ринкових відносин на територіальний перерозподіл та професійну мобільність кадрів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми, класифікація принципів формування правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Право – це певні правила поведінки. Система правового регулювання забезпечує регулювання соціальної поведінки та діяльності людей. У результаті правового впливу на суспільні процеси виникає необхідність розвитку та конкретизації положень законів, які мають надто загальний характер. Це викликає необхідність існування підзаконних нормативних правових актів, що служать сполучною ланкою між приписами, вираженими в законах та безпосередньо поведінкою людей. Чинне законодавство України не містить термін «підзаконні нормативні правові акти». Проте аналіз їхніх положень дає підстави стверджувати, що такий термін має право на існування. Він застосовний для позначення нормативно-правових актів, які не належать до законів. Підзаконні акти можуть бути визначені як нормативні правові акти, видані органами виконавчої влади відповідно до виконання законів і які мають вторинну порівняно із законами юридичну силу. Нормативне правове регулювання – це цілеспрямований вплив, що впорядковує суспільні відносини за допомогою норм права.

Даний вплив здійснюється на основі певних принципів, до яких

можна зокрема віднести принцип свободи, формальної рівності, справедливості, єдності та диференціації правового регулювання,

Система управління формуванням правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей є об'єктом нормативно-правового регулювання, що має складну ієрархічну структуру, особливістю якої є відношення до різних галузей законодавства. Зауважимо, що для регулювання окремих питань процесів управління формуванням правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей прийнято низку нормативно-правових актів, проте такі акти не в повній мірі забезпечують всю сутність професійної підготовки.

Значення освіти в житті людини зростає, і тому вона не може обмежуватися лише періодом навчання. Нагальна потреба в постійному підвищенні рівня знань привела до появи такого цікавого феномену в суспільному житті, як безперервна освіта. Цей процес супроводиться пошуком нових форм і методів навчання, що сприяють правильному формуванню наукового світогляду, більш глибокому розумінню економічних, соціальних змін, що відбуваються. Стрімкий розвиток системи освіти зумовлює потребу теоретико-практичного осмислення правових основ професійної діяльності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу відповідно до норм права і захисту інтересів особистості.

Серед юридичних дисциплін «Правознавство» має особливе навчально-виховне значення, оскільки не вивчає право в історичному ракурсі та хронологічній послідовності, а займає центрове місце серед інших юридичних наук, вивчаючи загальні закономірності державотворення і права. Навчальна дисципліна «Правознавство» використовує досягнення галузевих юридичних наук та забезпечує взаємодію різних наук у дослідженні права.

Професійна компетентність бакалаврів технічних спеціальностей – це інтегроване особистісне утворення, що містить професійні знання у сфері виробництва, практичні вміння й навички у вирішенні виробничих завдань, особистісні якості, що дозволяють на високому рівні виконувати професійну діяльність. Діяльність сучасного фахівця потребує дотримання правових норм поведінки. Це необхідно для виконання виробничих функцій, суб'єктам необхідні відповідні знання і навички правового регулювання, передбачені сформованою правовою компетентністю [7].

Упродовж останніх років експлуатація інноваційних освітніх систем та мереж стала суцільною потребою життя суспільства й одним із засобів освіти, а вільний доступ до джерел інформації та можливості обміну нею є життєвою необхідністю сучасного фахівця. Велика кількість інформації – ідей, теорій,

технологій – швидко змінюється, перетворюється, застаріває. У зв'язку з цим обсяг знань, набутих протягом навчання, стає неактуальним уже через 3–5 років професійної діяльності. Тому майбутні фахівці повинні бути налаштовані на постійне оновлення своїх знань, професійних умінь і навичок, збагачення досвіду пізнавальної та практичної діяльності [2].

У світлі сучасних освітніх тенденцій суттєвих змін зазнає процес і зміст навчання, удосконалюються методи викладання матеріалу, які ґрунтуються на взаємодії всіх суб'єктів освіти, що сприятиме соціалізації бакалаврів технічних спеціальностей та дозволить успішніше оволодівати суспільним досвідом. Саме в умовах реформування набуває актуальності проблема вибору методів управління освітніми процесами. Ефективне впровадження новітніх технологій у професійно-технічну освіту також потребує удосконалення процесів управління освіти.

Управління навчальною діяльністю здобувачів освіти спрямоване на засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвиток і всебічну вихованість особистості, передбачає у викладанні технічних дисципліни реалізацію загальних дидактичних принципів як неодмінну умову результативності процесу навчання. Освіта як соціальний інститут вирішує завдання підготовки фахівців з правовим мисленням, вимагає нових підходів до навчання, застосування передового педагогічного досвіду та визначає використання нетрадиційних форм, методів та засобів навчання та виховання, а разом з ними нових форм активності об'єктів освітнього процесу, які несуть у собі риси як навчання, так і праці. Найбільш ефективна форма активності побудована на моделі інтерактивного навчання, яке передбачає, що об'єкт навчання в освітньому процесі виступає як і його суб'єкт. Інтерактивні методи сприяють формуванню компетентності, вчать демократичності, комунікативності, критично мислити та приймати власні продумані рішення [3].

Особливе значення у процесі професійної підготовки відіграють дидактичні основи професійної освіти. Тому дидактичними засадами формування професійних якостей фахівця є формування психолого-педагогічної компетентності студентів; формування у здобувачів вищої освіти загальних та фахових компетентностей, необхідних для організації навчання, спрямованого на розвиток особистості здобувачів освіти та їх творчої самореалізації у майбутній професійній діяльності; набуття досвіду застосування дидактичних знань й умінь на практиці; забезпечення особистісно зорієнтованого, діяльнісного підходу в освітньому процесі [2].

Когнітивний (чи традиційний) підхід спрямований на розвиток теоретичного мислення і не може забезпечити високого рівня мотивації до вивчення матеріалу дисципліни та ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. У професійній підготовці такий підхід ефективний тільки для здобувачів освіти з високою мотивацією до майбутньої професійної діяльності.

Розглянемо можливості формування правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу, які надає дотримання кожного із принципів.

Перший – принцип цільового призначення інформаційного матеріалу – вказує, що зміст банку інформації будується виходячи з дидактичної мети. Якщо потрібно досягнення пізнавальних цілей, банк інформації формується за гносеологічною ознакою. Якщо необхідно досягнення цілей діяльності, застосовується операційний підхід у побудові банку інформації, внаслідок чого створюються змістовні модулі операційного типу.

Принцип поєднання комплексних, інтегрованих та окремих дидактичних цілей реалізується для визначення структури змістовних модулів вивчення навчальних дисциплін. Комплексна дидактична ціль є вершиною піраміди цілей та реалізується всією сукупністю змістовних модулів. Вона поєднує інтегровані дидактичні цілі, реалізацію кожної з яких забезпечує конкретний модуль. Модулі, які відповідають інтегрованим дидактичним цілям, становлять комплексну мету, що об'єднуються модульною програмою. Кожна інтегрована дидактична мета складається з окремих цілей, яким у модулі відповідає один елемент навчання.

Принцип повноти навчального матеріалу у модулі конкретизує модульний підхід і розкривається такими правилами:

- 1) викладаються основні поняття навчального матеріалу, його суть;
- 2) даються пояснення до цього матеріалу;
- 3) зазначаються можливості додаткового поглиблення матеріалу або його розширеного вивчення шляхом використання комп'ютера, інших методів навчання або рекомендуються конкретні джерела інформації;
- 4) даються практичні завдання та пояснення до їх вирішення;
- 5) ставляться теоретичні завдання та відповіді на них.

Принцип відносної самостійності елементів також реалізує модульний підхід до вивчення навчальних дисциплін, спрямований на виділення із змісту навчання відокремлених елементів. Він тісно пов'язаний з принципом побудови змістовних модулів, що потребує поєднання комплексних, інтегрованих та окремих дидактичних цілей. Ступінь самостійності елементів

залежить від ступеня самостійності окремих дидактичних цілей, які становлять одну інтегровану дидактичну ціль.

Принцип оптимальної передачі інформаційного та методичного матеріалу вимагає подання матеріалів модуля навчальної дисципліни в такій формі, щоб забезпечити найбільш ефективно їх засвоєння в конкретні умови [9]. Крім зазначених принципів, можна виділити наступні важливі принципи формування правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу, як: стиснення навчальної інформації в змістовному модулі; генералізації знань; взаємопов'язаності, логізації знань. Принцип стиснення навчальної інформації у змістовному модулі важливий для формування правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу.

До провідних понять навчальних дисциплін фахівцям необхідно повертатися для того, щоб процес їх формування відбувався етапами, проходячи у своєму розвитку кілька рівнів. Ця поетапність формування основних понять навчальної дисципліни є необхідним умовою для реалізації таких дидактичних принципів, як доступність і системність. Необхідно, щоб сприйняття нового не зводилося до жодного акту, а було процесом, в якому здобувачі освіти розглядали б кожне нове явище або предмет з різних сторін встановлювали різноманіття зв'язків даного об'єкта з іншими, як схожими з ними, так і відмінними від них.

Технологічний принцип генералізації знань виявляється у створенні тезауруса – понятійного ядра, у якому мають бути представлені основні поняттєві одиниці. Їх слід систематизувати за елементами наукового знання навчальної дисципліни та подавати за різними розділами курсу у вигляді переліку понять. База навчальної дисципліни, подана у такому вигляді, засвоюється здобувачами освіти як система знань. Такі списки сприяють об'єктивізації методологічного знання, роблять його предметом свідомого засвоєння. Тезаурус містить набір (список) понять, термінів із заданими смисловими відносинами між ними. Елементи, між якими встановлюються семантичні відповідності, є дескрипторами, які мають форму слів або словосполучення. Головна мета практичної підготовки бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу – це, перш за все, професійна адаптація до вимог сьогодення, професій та роботодавця, що підвищує його конкурентоспроможність та затребуваність молодого фахівця на ринку праці [3].

Специфіка будь-якої професійної діяльності потребує наявності регулюючих правових норм щодо протікання і результату виробничого

технологічного процесу та його учасників між собою, з державою, відносин з іншими сферами виробництва. Молодий фахівець повинен мати важливі особисті якості: уміння працювати самостійно і в команді, мати здатність до міжособистісних комунікацій, володіти системним та порівняльним аналізом. Ці якості формуються щодо спеціальних, загально-технічних та загальнонаукових дисциплін.

Для активізації роботи здобувачів освіти існує низка ефективних методів та способів роботи в процесі ведення занять. Викладачі повинні мати можливість скласти точне уявлення чому і як навчати здобувачів освіти, виходячи з реальних запитів до їх кваліфікації та компетентності.

Пристаючи до вивчення навчальної дисципліни, здобувачам освіти необхідно насамперед чітко усвідомити собі практичну значущість опанування основ правових знань. Засвоєння специфічної фахової термінології, певного правового мінімуму – неодмінна передумова майбутньої професійної діяльності здобувача освіти в умовах сучасного економічного життя країни. Ґрунтовніше опанування матеріалом передбачає вивчення рекомендованої літератури. При цьому кожному здобувачеві освіти необхідно звернути увагу не тільки на підручники та навчальні посібники, але й на нормативно-правові акти та додаткові наукові джерела. Завданням навчальної дисципліни є надання здобувачам освіти систематичних знань з юридичних наук (правознавство), виховання у них шанобливого ставлення до Конституції, законів та підзаконних правових актів України. Здобувачі освіти повинні володіти певною системою загальнотеоретичних уявлень про право та здобути правовий мінімум знань з теорії держави і права, конституційного, цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального права України. Під час професійної підготовки бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу необхідним є забезпечення міцного та свідомого оволодіння знаннями про основні державно-правові явища, цивільні права та обов'язки, законодавство та його порушення та як наслідок підвищення правової культури здобувачів освіти [1].

При відборі та конструюванні змістовного аспекту процесу формування правосвідомості необхідно враховувати конкретний вид та рівень професійної діяльності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу. Науково-теоретичний рівень правосвідомості є результатом діяльності ідеологів, політичних діячів, науковців. Їхні погляди втілюються у теоріях, наукових термінах, принципах, науково-теоретичних доказах, зрештою, у правовій науці.

За таких обставин, формування правової компетентності здобувачів вищої освіти є важливою передумовою розвитку громадянської правосвідомості та удосконалення політичних процесів в Україні.

Орієнтація освіти спрямовується на такі цілі, як навченість, самовизначення, на самостійну актуалізацію, соціалізацію й розвиток індивідуальності майбутніх фахівців. Основним результатом професійної підготовки фахівців на сучасному етапі стає загальна і професійна компетентність майбутнього фахівця, розглянута як сукупність наукових та професійних знань і вмінь, креативних здібностей, самостійності, адекватної самооцінки, гуманістичних ціннісних орієнтацій, емоційно-вольової регуляції та поведінкових проявів особистості. Будучи активним чинником людини в її діяльності та поведінці, професійна компетентність фахівця характеризується мобілізаційною готовністю до її реалізації у будь-якій ситуації.

Впровадження комп'ютерно-орієнтованої системи навчання під час вивчення дисциплін «Правознавство», «Правові засади українського суспільства», «Соціальна та корпоративна безпека», «Логіка» для бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу із застосуванням модульної організації освітнього процесу має забезпечити інтенсифікацію освітнього процесу, врахування індивідуальних якостей особистості здобувача освіти, формування активності особистості в навчанні та більш високого рівня інтелектуального розвитку, формування пізнавальних інтересів і потреб, ріст професіоналізму майбутніх фахівців.

Основними напрямками цифровізації освіти є запровадження цифрових платформ з підтримкою інтерактивного й мультимедійного контенту для загального доступу закладів освіти та здобувачів освіти; організація широкосмугового доступу до інтернету учнів і студентів у закладах освіти всіх рівнів; розвиток дистанційної форми освіти з використанням когнітивних та мультимедійних технологій. На теперішній час Міністерство цифрової трансформації презентувало проєкт освітньої платформи з цифрових навичок та компетентностей, який заплановано створити. Це безкоштовна онлайн-платформа, якою кожен може скористатися, та яка об'єднуватиме авторські та партнерські курси з цифрової грамотності.

Ефективне використання засобів сучасних інноваційних технологій неможливе також без переосмислення основ процесу навчання. Зміни, перш за все, стосуються характеру взаємодії «здобувач освіти – викладач». Викладач із організатора навчальної роботи перетворюється на

своєрідного помічника здобувача освіти, а така зміна безпосередньо впливає на відбір та організацію змісту навчання, на визначення методів навчання, оскільки здобувач освіти працює самостійно, отримуючи певні тематичні консультації від викладача.

Слід зазначити, що термін «діджиталізація» увійшов в українську мову лише кілька років тому, є транслітерацією англійського (*digitalization*) та, згідно з визначенням словника, означає зміни в усіх сферах суспільного життя, пов'язанні з використанням цифрових технологій. Слово являє собою спрощену форму більш точного терміну «цифрова трансформація» та є проявом глобальної цифрової революції.

Згідно з визначенням «Словника тактичної реальності» Конрада Беккера, «цифрові права людини – це розширення і застосування універсальних прав людини до потреб суспільства, заснованих на інформації. Базисні цифрові права людини включають право доступу до електронної мережі, право вільно спілкуватися і висловлювати думки в мережі, право на недоторканність приватної сфери».

Діджиталізація (цифрові технології) приходять на заміну старим засобам електронної комунікації – телефону, факсу, телеграфу. Нові цифрові технології дозволяють створювати і поширювати величезні обсяги інформації майже необмеженому колу осіб – швидко, якісно, без будь-яких істотних витрат.

Наразі діджиталізація означає зміну не тільки в тому, як ми комунікуємо, а й що ми комунікуємо. Насамперед це суспільні та технологічні зміни, які пов'язані із проникненням цифрової технології в усі аспекти взаємодії з людиною. Суть цих трансформацій полягає в пошуку нових підходів та управлінських концепцій для вирішення сучасних проблем суспільства.

У рамках навчальних курсів дисциплін для формування правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу неможливо викласти весь запас знань людства, накопичених у цій галузі. Обов'язково стоїть завдання компресії, стиснення інформації, лаконічності та достатності, тобто її мінімізації (включення в зміст курсу тільки необхідної та достатньої інформації для реалізації конкретної мети навчання). Однак однією з умов стиснення залишається дотримання її помірності, необхідного збереження цілісності даної системи знань, яка представлена в концентрованому вигляді, що також узгоджується із модульним підходом вивчення навчальних дисциплін.

При цьому актуальності набуває впровадження наскрізних методів

формування правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей, що забезпечить ефективне сприйняття інформації та активну взаємодію між викладачем і здобувачами освіти як рівноправними, рівнозначними суб'єктами.

Спеціальна підготовка викладачів забезпечить формування та розвиток правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей, активізує їх процеси саморозвитку та самовдосконалення. Створення у коледжі атмосфери співробітництва, партнерства здобувачів освіти та викладачів посилить навички толерантного спілкування, продуктивної взаємодії і конструктивної критики.

З метою активного включення здобувачів освіти у вирішення соціально-професійних, практичних правових задач юридичні дисципліни бакалаврам технічних спеціальностей повинні викладатись не у вигляді зразків знань, а на основі поглибленого вивчення галузі права, що регулює правовідносини певного виду професійної спеціалізації.

Саме впровадження для викладачів системи заходів «Авторська студія Аматорів права» спрямовано на усвідомлення викладачами сутності правової компетентності, механізмів впровадження отриманих знань в освітньо-навчальні процеси та методів подачі матеріалу; оволодіння ними системою професійних умінь; активізацію їх мотивації професійного саморозвитку, правової поведінки.

Для того, щоб правильно й об'єктивно оцінити знання і уміння здобувачів освіти з дисциплін «Правознавство», «Правові засади українського суспільства», «Соціальна та корпоративна безпека», «Логіка» необхідно з'ясувати складові компоненти курсу викладання навчальних дисциплін. На наш погляд, вони можуть бути такими: якість теоретичних знань, міцність засвоєних знань; мотивація навчальної діяльності; рівень творчого й самостійного вирішення поставлених завдань.

Рівень знань здобувачів освіти, як теоретичних, так і практичних, тісно пов'язаний з їхньою міцністю. Визначити міцність знань здобувача освіти можна за допомогою розшифрування тих понять, якими здобувач освіти користується під час відповіді. Якщо він користується поняттями, які механічно завчені, а розкрити їх не може, то це свідчить про те, що міцності знань у здобувача освіти немає. Відповідно рівень знань не може бути високим, якщо в процесі виконання практичного завдання здобувач освіти не може застосувати раніше набуті навички й вміння, а керується лише рекомендаціями, які подані до цього виду роботи; це свідчить про те, що попередні завдання не залишили в його пам'яті ніяких знань.

Програма впровадження застосування інноваційних технологій на заняттях передбачає:

- адаптацію інноваційних технологій до особливостей того колективу, для якого вона призначена;
- розподіл ролей у навчальному колективі й навчання здобувачів освіти роботі з методичною документацією, прийомів заповнення документації;
- пробне програвання ділової гри;
- проведення ділової гри.

Під час реалізації програми формувального етапу дослідження було застосовано елементи мультимедіа, що дозволяє оживити лекцію, семінарське заняття – зв'язати його з дійсністю. Інноваційна технологія «кейс-стаді», яка полягає у використанні опису реальних ситуацій. Технологія «кейс-стаді» розвиває систему певних умінь, які сприяють формуванню правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу: аналітичні вміння (класифікувати та виділяти суттєву та несуттєву інформацію, аналізувати, представляти її, виявляти відсутність інформації і відновлювати її); практичні вміння (використання на практиці академічних теорій, методів і принципів); творчі вміння (навички творчої діяльності, які формуються в генерації альтернативних рішень); комунікативні вміння (вести дискусію, переконувати оточуючих, використовувати наочний матеріал, кооперуватися в групі, захищати власну точку зору, переконувати опонентів, складати короткий, переконливий звіт); соціальні вміння (оцінка поведінки людей, вміння слухати, підтримувати чужу думку в дискусії чи аргументувати свою тощо).

Щорічно, починаючи з 2019 року, в «Авторській студії Аматорів права» на базі Відокремленого структурного підрозділу «Дніпровський коледж інженерії та педагогіки» Державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет» проводяться тематичні заходи «Кава з викладачем», «Чай з правником», круглі столи «Я-працівник митниці», «Я-суддя», «Я-омбуцмен», «Я-цивіліст» «Я-міжнародник», семінари на тему «Гарантії прав в трудовому законодавстві», «Правові засади українського суспільства», «Страхове право», «Основи міжнародних правовідносин». Метою цього проекту є підвищення мотивації здобувачів освіти до вивчення правових дисциплін у коледжі, популяризація ролі правознавства у рамках вивчення прикладних дисциплін у технічному коледжі. Здобувачам освіти надається можливість у творчій манері не лише показати своє знання політичних та

соціальних процесів в Україні, а й висловити свою думку про те, чому важливо знати правові дисципліни, в яких сферах життя це стане в нагоді в майбутньому. У даному випадку на заняттях викладач використовує як методи, що широко застосовуються у викладанні (метод проектів, рольові гри), так і інноваційні засоби навчання (відеофільми, електронні ділові ігри). Таким чином, для професійно-орієнтованої підготовки здобувача освіти сьогодні важливо розширення завдань та змісту соціального спілкування за рахунок міждисциплінарних зв'язків правових дисциплін з іншими дисциплінами. Інноваційна освіта на вищому ступені передбачає максимальну практичну орієнтованість викладених дисциплін. Рівень бакалаврату передбачає, що здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти має на меті вивчити універсально-загальні закономірності наукового знання, його внутрішньодисциплінарні та міждисциплінарні взаємодії, засвоїти основи методології конкретного наукового пізнання. Процес вивчення дисципліни «Правознавство» спрямований на формування загальнокультурних, загально професійних та професійних компетентностей бакалаврів:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу,
- знати інструменти оперативного аналітичного опрацювання, засоби виявлення знань, інструменти, призначені для виконання запитів та побудови звітів;
- вміти застосовувати методи, інструменти переведення необробленої інформації в осмислену, зручну форму, володіти досвідом застосування, методами та інструментами бізнес-аналізу, готовністю діяти в нестандартних ситуаціях, нести соціальну та етичну відповідальність за прийняті рішення;
- знати основні принципи та методи управління організацією;
- методи проектування та моделювання бізнес-процесів організації, володіння досвідом та здатністю застосовувати методи теорії прийняття рішень для вироблення організаційно-управлінських та проектних рішень;
- методи теорії систем та системного аналізу;
- методи теорії ухвалення рішень;
- методи моделювання правових ситуацій, готовність до саморозвитку, самореалізації, використання творчого потенціалу;
- знати зміст основних понять технології винахідництва, наукової творчості;
- вміти застосовувати технології винахідництва, наукової творчості при впровадженні та вдосконаленні систем бізнес-інтелекту;

- володіти методами та прийомами пошуку та відбору нових рішень та подання результатів.

Для бакалаврів технічних спеціальностей на базі Відокремленого структурного підрозділу «Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки» Державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет» розроблено авторські інноваційні методи, застосовується інтерактивна взаємодія, online та offline, технології кейсів, мозковий штурм, пов'язані з інноваційними формами контролю – тестуванням, есеєм, інтерв'ю, методами самооцінки, взаємоконтролю, експертних оцінок. Майже 60% навчального часу та самостійної роботи присвячені засвоєнню законів та застосуванню методології конкретного наукового дослідження, починаючи з алгоритмів та етапів, закінчуючи методами структурно-функціонального аналізу. У цілому нині дисципліна присвячена реалізації проектного підходу до пізнання, здобувачами освіти засвоюється методологія визначення об'єкта, предмета, цілей, завдань конкретного наукового дослідження, висування гіпотези; відпрацьовуються методи екстраполяції, верифікації, валідації, апробації проміжних результатів експерименту, навички узагальнення, систематизації, класифікації, генералізації теоретичних положень та висновків.

Методологія конкретного наукового дослідження починається з практичного заняття у формі ділової гри, відбувається вибір напряму та теми наукового дослідження, визначення цілей дослідження, аналіз нормативно-регламентуючої документації, складається програма конкретно-наукового дослідження. Метод структурно-функціонального підходу застосовується на занятті «Поняття права». Методи аналізу-синтезу, єдність історичного та логічного, узагальнення, систематизації, класифікації, інтерпретації, дескрипції відпрацьовуються на занятті «Теорії походження права».

Досвід практичного вирішення означеної проблеми засвідчив чільне місце проектування в практиці методичного супроводу освітян. Адже саме проект на заняттях у закладах вищої освіти виступає способом організації інтегративної діяльності, узгодження поглядів, ідей, методів та засобів досягнення загальної мети суб'єктами освітнього процесу. Разом з тим, метод проектів є одним з дієвих засобів включення в активну соціальну дію, в процесі якої на практиці застосовуються теоретичні знання, долаються педагогічні стереотипи, відбувається розвиток педагогічної особистості, зокрема, й за принципом «рівний-рівному», забезпечується

розвиток особистості в мобільному, творчо орієнтованому середовищі.

Засобами реалізації навчальних завдань з використанням Інтернет-технологій на ранніх етапах навчання можуть виконуватись проекти, створені здобувачами освіти особисто, темами яких можуть бути різноманітні моделі і вироби. При використанні Інтернет-технологій в процесі виконання практичних робіт необхідно враховувати аспекти методичного, практичного та організаційного змісту використовуючи інноваційних технології, а саме: ефективно здійснювати пошук веб-ресурсів; уміння здійснювати відбір і використання довідкових навчальних веб-ресурсів, за тематикою навчальних завдань; використання веб-ресурсів; підтримка такого технічного рівня, який дозволяє ефективно використовувати сучасні веб-ресурси в освітньому процесі; відповідність навчальних веб-ресурсів. Блог стає віртуальним простором для апробації нових понять. Гіперпосилання у блогах надають читачам ширший контекст конкретного повідомлення в Інтернеті, зв'язуючи новини, зображення і іншу інформацію. Крім того, у блогах інформація часто оновлюється.

Здійснюючи професійну підготовку з метою формування правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу, на лекційних заняттях створювали проблемні ситуації, які пропонувалися на розв'язання здобувачам освіти протягом 10–15 хвилин. Майбутні фахівці ґрунтуючись на наявному досвіді, прагнули вирішити поставлене проблемне питання. Серед низки висунутих пропозицій шляхом їх колективного аналізу обирали найбільш оптимальний варіант з представленням незаперечних фактів його правильності. Такий спосіб організації освітнього процесу сприяє формуванню дослідницьких вмінь, що виступають складовими правової компетентності. Адже під час цього напруженого процесу активізується функціонування психічних процесів як пізнавальних, так і емоційно-вольових, завдяки яким здобувачі освіти аналізували, узагальнювали, проектували тощо. Така організація освітнього процесу поліпшувала адаптацію здобувача освіти до умов виконання майбутньої професійної діяльності, орієнтованої на впровадження інноваційних підходів.

Специфіка науково-практичної діяльності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу, що виявлялася у її змісті і структурі визначала послідовність засобів і форм уведення до навчального плану, навчальних робочих програм дисциплін, зумовлювала наступність під час навчання у закладі освіти, починаючи з першого і завершуючи випускним курсом, наступність у міжпредметних зв'язках різних дисциплін,

наступність під час використання в освітньому процесі різних видів занять. Певним чином на ефективність організації науково-дослідницької діяльності та формування правової компетентності впливає наступність здобуття фахової освіти бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу у різних типах закладів освіти. Доцільно зазначити, що зміст матеріалу дисциплін мав узгодженість та наступність за складністю, науковістю й логікою вивчення дисциплін. Така послідовність зумовлювала формування системи дослідницьких вмінь, творче мислення, сприяла мотивації дослідницької діяльності суб'єктів процесу.

Орієнтована організація науково-практичної роботи бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу на процес професійної підготовки сприяла розширенню у них наукового світогляду; зумовила розвиток дослідницьких вмінь та творчих здібностей до засвоєння матеріалу навчальних та фахових дисциплін, ініціативи, спроможності доцільно використовувати теоретичні знання у майбутній професійній діяльності, активне опанування методикою наукового пошуку, формування навичок самостійної роботи.

За умов здійснення операційного етапу необхідно було визначити склад тимчасових проблемних груп для впровадження співробітництва у реалізацію науково-практичної діяльності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу. Створена тимчасова проблемна група під керівництвом викладача на основі активного співробітництва розробила програму дослідження, використовуючи теоретичні знання з дисциплін, зокрема, «Правознавство», «Правові засади українського суспільства», відповідно набували вмінь раціонального опрацювання наукових джерел, планування, проектування, організації дослідницької діяльності, прогнозування її результатів.

Особливість цього етапу визначалася створенням ситуацій, за умов яких бакалаври технічних спеціальностей в умовах коледжу виявляли здатність до застосування прийомів співробітництва в процесі здійснення дослідницької діяльності; інформаційно-комунікаційних методів отримання інформації; використання розумових прийомів і операції, розвивати вербальні і невербальні засоби спілкування.

Ефективність операційного етапу забезпечувалась доцільним використанням викладачами активних методів співробітництва суб'єктів: особистісно-орієнтовані технології. Ось лише деякі фрагменти особистісно-орієнтованого навчання на занятті практичного права. При вивченні теми «Навіщо людині права» попередньо викладач надає групам здобувачів освіти

можливість розробити права людини. Пропонується фантастичне завдання: «Ваша планета загинула внаслідок природних катаклізмів. На космічних аеробусах жителі переселилися на іншу планету, де можливе життя. Розробіть права, які необхідні для нормального співжиття людей один з одним...». Кожна група здобувачів освіти придумала назву уявної країни, девіз, права на великих листках ватману або у зошитах у вигляді конституції. Після захисту прав наступним етапом була робота зі спрощеним варіантом Загальної Декларації прав людини. Здобувачі освіти повинні були порівняти тексти зі списком прав, які розробили раніше, визначити, які є у списку, а які відсутні.

У процесі формування правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу застосовуються методи організації освітньої діяльності.

Метод організації пізнавальної діяльності спрямований на розв'язання загальноосвітньої задачі навчання. Передбачає використання викладачем прийомів словесного, наочного, словесно-друкованого способів навчання.

Основні прийоми: образна розповідь, педагогічне оповідання, опис, характеристика, коротке повідомлення, визначення, пояснення, конкретизація, розмірковуючий виклад, пояснення з використанням логічної схеми.

Основні засоби: слово вчителя, образотворча або графічна наочність, навчальні, документальні чи художні тексти. За допомогою основних прийомів і засобів цього методу забезпечується сприйняття й усвідомлення здобувачами освіти нового матеріалу на відтворювальному й частково – перетворювальному рівні, що проявляється в процесі виконання ними пізнавальних завдань відповідного типу: «Назвіть...», «Розкажіть...», «Опишіть...», «Дайте визначення...», «Поясніть...».

Основу цього методу складає більшою мірою робота пам'яті й уяви, аніж мислення.

Метод організації практичної діяльності здобувачів освіти спрямований на реалізацію розвивального навчання – оволодіння школярами способами навчальної, розумової й предметної діяльності.

Основні прийоми: організація вправ здобувачів освіти у діях, практичний – з класифікацією методів за джерелом знань або репродуктивний – з класифікації методів за ступенем пізнавальної самостійності здобувачів освіти.

Основні засоби: система практичних знань – поетапність, поступовість, поступальність.

Метод організації творчо-пошукової діяльності спрямований на реалізацію розвивального завдання навчання.

Основні прийоми: проблемний виклад, евристична бесіда, самостійне розв'язання навчальних проблем.

Основні засоби: різні типи питань творчого характеру; суперечності, установлення подібності й розбіжностей, на пошук і встановлення причинно-наслідкових зв'язків, завдання на здійснення дії вибору, конкретизацію історичних понять і зв'язків.

Форми: мозковий штурм, історична задача, ланцюгова реакція, ігри: «Точка зору», «Компетентність», «Знайди помилку», «Так – ні», «Мандрівка на машині часу».

Метод організації ціннісно-сислової діяльності здобувачів освіти дає змогу реалізовувати виховні завдання навчання, забезпечуючи орієнтацію здобувачів освіти у світі людських цінностей і морально-етичних мислень.

Основні прийоми: побудова ситуації вибору та конструювання рольової ситуації.

Основні засоби: оцінюванні завдання, які виконуються в умовах або ситуації вибору, або рольової ситуації.

Форми: «публічні лекції», «захисти проектів», «розмови з усім світом», «сократівські бесіди», «філософські столи» та інші.

Майбутні фахівці розвивали такі вміння науково-практичної діяльності: класифікація, виокремлення головного, застосування аналогій, індуктивні і дедуктивні висновки, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, застосування професійних знань, навичок і вмінь в новій ситуації; систематизація матеріалу за допомогою інноваційних технологій; порівняння, структурування, аналіз і синтез, абстрагування і узагальнення, висунення гіпотези й інші розумові операції; прогнозування результату наукової діяльності.

Таким чином, це сприяло реалізації цілісної системи організації наукової діяльності здобувачів освіти та здійсненню поетапного розвитку потенціалу майбутніх бакалаврів технічних спеціальностей до подальшої роботи, розвитку пізнавальної самостійності, активності, евристичних, дослідницьких умінь, дивергентного мислення, розуміння значення такої діяльності у їх професійній підготовці.

Отже, вирішального значення під час цього етапу мала координаційна робота педагогічного колективу щодо організації науково-практичної діяльності здобувачів освіти: своєчасне систематичне

інформування з новинами наукового життя (інформаційні листи через різні засоби комунікації про конкурси, олімпіади, конференції, проекти, наукові школи, веб-семінари, диспути, тренінги тощо). Ефективність такої роботи забезпечувалась узгодженістю організації заходів з відділами роботи з обдарованою молоддю, науковими відділами, радою молодих вчених та іншими організаціям України технічного профілю з метою збагачення досвіду науково-практичної діяльності і здобувачів освіти, і викладачів. Навчально-проектувальний етап управління формуванням правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу у процесі професійної підготовки передбачав реалізацію організаційно-педагогічної умови з професійної спрямованості змісту фахової підготовки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Управління формування правової компетентності неможливе без розвитку правової свідомості і правової культури бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу. Адже правова свідомість – це система поглядів, переконань, настанов особистості в галузі права, її внутрішня позиція, яка передбачає правову поведінку в майбутній професійній діяльності. Щодо правової культури бакалаврів технічних спеціальностей, то під цим поняттям розуміємо володіння особистістю сукупністю знань і норм чинного законодавства та вміння їх доцільно використовувати у професійно-правовому просторі; це зовнішній прояв правової поведінки професіонала.

Перспективи подальших досліджень. До подальших напрямів дослідження відносимо аналіз можливостей формування правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах Smart-освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] М. Ю. Галатюк, «Діяльнісний аспект розвитку правової компетентності», *Нова педагогічна думка*, № 4 (68), с. 64–68, 2011.
- [2] К. А. Гляненко, «Дидактичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців професійної освіти (охорона праці)», *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 197, с. 76–80, 2021.
- [3] Г. В. Камишнікова, «До питання формування правової

- компетентності студентів у вищій школі», *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*, № 51, с. 167–170, 2015.
- [4] Я. Логвінова, «Обґрунтування сутності компетентнісного підходу в освіті у працях українських і зарубіжних учених», *Порівняльно-педагогічні студії*, № 3/4, с. 48–55, 2011.
- [5] Л. Овсієнко, «Компетентнісний підхід до навчання: теоретичний аналіз», *Педагогічний процес: теорія і практика*, Вип. 2, с. 82–87, 2017.
- [6] І. Огороднійчук, «Сутність і структура поняття «правова компетентність» майбутніх інженерів», *Педагогічний дискурс*, Вип. 17, с. 117–122, 2014.
- [7] С. Паламар, «Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти», *Освітологічний дискурс*, № 1/2, с. 267–278, 2018.
- [8] Н. В. Ржевська, «Критерії та показники сформованості правової компетентності майбутніх бакалаврів із підприємництва, торгівлі та біржової діяльності», *Педагогічні науки: зб. наук. праць*, Т. 3, Вип. LXXIV, с. 96–99, 2016.
- [9] М. А. Соснова, «Застосування інформаційних технологій в організації навчально-виховного процесу», *Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку, на Всеукр. наук.-практ. конф. 26 листоп. 2015 р., м. Дніпропетровськ, ДОІППО*. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016, с. 165–167.

DIDACTIC PRINCIPLES OF MANAGEMENT OF FORMATION OF LEGAL COMPETENCE OF BACHELORS OF TECHNICAL SPECIALTIES IN THE CONDITIONS OF COLLEGE

Yevheniia Spirydonova,

graduate student of the Department of Education
and Law Management of the Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of education management»,
teacher of VSP "Dnieper professional College of Engineering and Pedagogy
SHEI "Ukrainian State University of Chemical Technology".
Dnipro, Ukraine.

jenya.spiridonova@gmail.com

Abstract. The article substantiates the priorities, goals and principles of modern education from the standpoint of achieving compliance with the structure and quality of training to current and future production needs and demands of the labor market. It is noted that the condition for the

practical implementation of the model of education is to ensure the organic connection between science and education. The principles of modern education are formulated in accordance with the level of its implementation. It is substantiated that the activity of a modern specialist requires compliance with legal norms of conduct. This is necessary for the performance of production functions, the subjects need the relevant knowledge and skills of legal regulation, provided by the established legal competence. It is proved that education as a social institution solves the problem of training specialists with legal thinking, requires new approaches to learning, application of advanced pedagogical experience and determines the use of non-traditional forms, methods and means of teaching and education, and with them new forms of educational objects, which carry the features of both training and work. Interactive methods promote the formation of competence, teach democracy, communication, think critically and make their own informed decisions. Didactic principles of educational activity management are substantiated. Features of operation of infocommunication educational systems and networks, based on the maximum use of information technologies, are revealed through a number of didactic principles. It is noted that the legal culture of bachelors of technical specialties means the possession of a set of knowledge and norms of current legislation and the ability to use them appropriately in the professional and legal space; it is an external manifestation of the legal behavior of a professional.

Key words: possibilities of information and communication technologies; didactic principles; legal competences; modern education; cognitive approach.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ УПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЕМ ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БАКАЛАВРОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ КОЛЛЕДЖА

Спиридонова Евгения Александровна,
аспирант кафедры менеджмента образования и права
Центрального інститута последипломного образования
ГУВО «Университет менеджмента образования»,
преподаватель ВСП «Днепровский профессиональный
колледж инженерии и педагогики
ГВУЗ «Украинский государственный
химико-технологический университет».
Днепр, Украина.
jenya.spiridonova@gmail.com

Аннотация. В статье обоснованы приоритеты, цели и принципы современного образования с позиций достижения соответствия структуры и качества профессиональной подготовки текущим и перспективным производственным потребностям и запросам рынка труда. Условием практической реализации модели образования является обеспечение органической связи науки и образования. Сформулированы принципы современного образования в соответствии с уровнем его реализации. Обосновано, что деятельность современного специалиста требует соблюдения правовых норм поведения. Это необходимо для выполнения производственных функций, субъектам необходимы соответствующие знания и навыки правового регулирования, предусмотренные сформированной правовой компетентностью.

Доказано, что образование как социальный институт решает задачи подготовки специалистов по правовому мышлению, требует новых подходов к обучению, применению передового педагогического опыта и определяет использование нетрадиционных форм, методов и средств обучения и воспитания, а вместе с ними новых форм активности объектов образовательного процесса, несущие в себе черты как обучения, так и труда. Интерактивные методы способствуют формированию компетентности, учат демократичности, коммуникативности, критически мыслить и принимать продуманные решения. Обоснованы дидактические принципы управления учебной деятельностью. Особенности эксплуатации инфокоммуникационных образовательных систем и сетей, основанного на максимальном использовании информационных технологий, проявляются в ряде дидактических принципов.

Под правовой компетентностью бакалавров технических специальностей понимается владение совокупностью знаний и норм действующего законодательства и умение их целесообразно использовать в профессионально-правовом пространстве; это внешнее проявление правового поведения профессионала.

Ключевые слова: возможности информационных и коммуникационных технологий; дидактические принципы; правовые компетентности; современное образование; когнитивный подход.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] M. Yu. Halatiuk, «Diialnisnyi aspekt rozvytku pravovoi kompetentnosti», Nova pedahohichna dumka, № 4(68), s. 64–68, 2011.
- [2] K. A. Hlianenko, «Dydaktychni zasady formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv profesiinoi osvity (okhorona pratsi)», Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky, Vyp. 197, s. 76–80, 2021.
- [3] H. V. Kamyshnikova, «Do pytannia formuvannia pravovoi kompetentnosti studentiv u vyshchii shkoli», Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia, № 51, s. 167–170, 2015.
- [4] Ya. Lohvinova, «Obgruntuvannia sutnosti kompetentnisnoho pidkhodu v osviti u pratsiakh ukrainskykh i zarubizhnykh uchenykh», Porivnialno-pedahohichni studii, № 3/4, s. 48–55, 2011.
- [5] L. Ovsiienko, «Kompetentnisnyi pidkhid do navchannia: teoretychnyi analiz», Pedahohichni protses: teoriia i praktyka, Vyp. 2, s. 82–87, 2017.
- [6] I. Ohorodniichuk, «Sutnist i struktura poniattia «pravova kompetentnist» maibutnikh inzheneriv», Pedahohichniy dyskurs, Vyp. 17, s. 117–122, 2014.
- [7] S. Palamar, «Kompetentnisnyi pidkhid yak metodolohichniy oriientyr modernizatsii suchasnoi osvity», Osvitolohichniy dyskurs, № 1/2, s. 267–278, 2018.
- [8] N. V. Rzhavska, «Kryterii ta pokaznyky sformovanosti pravovoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv iz pidpriemnytstva, torhivli ta birzhovoi diialnosti», Pedahohichni nauky: zb. nauk. prats, T. 3, Vyp. LXXIV, s. 96–99, 2016.
- [9] M. A. Sosnova, «Zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii v orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu», Filosofiia, teoriia ta praktyka vyperedzhaiuchoi osvity dlia staloho rozvytku, na Vseukr. nauk.-prakt. konf. 26 lystop. 2015 r., m. Dnipropetrovsk, DOIPPO. Dnipropetrovsk: Roial Prynt, 2016, s. 165–167.

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2021 року*

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-159-171](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-159-171)

УДК [37.014 : 376] : 061 (477 : 71)

Чепка Ольга Володимирівна,

кандидат педагогічних наук,

викладач циклової комісії спеціальної педагогіки і психології

КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради».

Умань, Україна.

chepka_olga@uqpk.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА КАНАДІ

Анотація. У статті висвітлено поняття «політика», «інклюзивна освітня політика», «інклюзивне навчання», «інклюзія», «інклюзивна школа». Україна та Канада пішли схожим шляхом із сучасними тенденціями допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Історія становлення громадського суспільства в двох країнах свідчить про приблизно однакове ставлення до людей з розумовими та фізичними вадами: від постійної агресії та неприйняття людей з певними вадами до можливості піклування, а згодом і необхідності навчання таких людей. Основні відмінності в підходах до освіти спостерігаються в Україні з 1917 року, коли освіта в Україні розвивалася ізольовано за Радянського Союзу. З одного боку, були свої переваги, оскільки школа спеціальної освіти була досить потужною в Радянському Союзі, а праці радянських вчених, які стали основою для організації навчального процесу в Радянській Україні, заслуговують певної загальної уваги. Але незважаючи на те, що освіта була досить якісною, спостерігалися сильні сегрегаційні тенденції. Ізоляція від життя світової спільноти майже на тридцять років затримала розвиток інноваційних підходів в освіті в Україні, зокрема інклюзивної. Перші судові процеси, невдоволення громадськості станом освіти в Канаді, а відтак і початок позитивних змін, припадають на 70-ті роки ХХ століття. В Україні ці перетворення стали можливими лише з приходом незалежності. Як наслідок, суб'єкти змін різні, і на відміну від канадської практики, до них приєднуються міжнародні донори. Шляхи трансформації освітньої політики та самої системи освіти, хоча вони мають можливість вчитися на всьому прогресивному досвіді, є унікальними в Україні. Аналіз понад двадцяти статутних документів українських та канадських громадських

організацій, які опікуються людьми з інвалідністю та/або особливими потребами, свідчить про провідну роль НГО (неурядові організації досі мають абревіатуру НУО) у формуванні інклюзивної освітньої політики двох країн. НГО найбільше зацікавлені в політиці інклюзивної освіти, часто існування їх як в Україні, так і в Канаді пояснюється наданням цільовій групі необхідних освітніх послуг шляхом відстоювання права на освіту за місцем проживання на всіх рівнях від місцевого до державного. Загалом діяльність громадських організацій України та Канади спрямована на зміну політики, соціального середовища на користь інклюзивних цінностей. Відмінною особливістю діяльності громадських організацій є те, що всі дії для досягнення цієї мети є демократичними, є постійний зворотний зв'язок з тими, хто є цільовою групою, кому делеговані повноваження щодо впровадження тих чи інших змін, а також забезпечення постійної комунікації і контакт людей з інвалідністю та їхніх батьків з державними органами. Також складовою інформування, яка по суті вписується в концепцію відстоювання прав цільової групи – користувачів інклюзивної освіти, є консультування органів виконавчої влади на етапі розробки нормативно-правових актів, а також контроль за дотриманням чинних нормативно-правових актів з питань освіти людей з інвалідністю та особливими освітніми потребами.

Ключові слова: політика; інклюзивна освітня політика; інклюзивне навчання; інклюзія; інклюзивна школа.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Проблема відсторонення значної кількості людей від безпосередньої участі в економічному, соціальному, політичному та культурному житті суспільства є однією з найгостріших проблем сучасного світу. Тому суспільство, в якому люди діють не злагоджено, не можна назвати ефективним і безпечним. Коли йдеться про включення людей з особливими освітніми потребами у всі сфери життя то враховуються фізичні чи інтелектуальні особливості індивідів, а також національні, культурні, гендерні, релігійні та будь-які інші ознаки, що відрізняють цих людей від основного соціального кола. Інклюзивна освіта розглядається як гуманний, безпечний та економічно ефективний спосіб залучення людей з особливими потребами в усі сфери життя. Сьогодні питання соціальної інтеграції розглядається лише в контексті освіти, оскільки соціалізація людини з інвалідністю абсолютно неможлива без задоволення її освітніх потреб.

Шлях від сегрегації до інтеграції людей з обмеженими можливостями

пов'язаний із трансформацією розуміння сутності проблеми людей з психофізичними вадами, а також зі зміною поглядів суспільства на процес надання їм допомоги.

Зміна підходів до допомоги цій категорії людей ґрунтується на незадоволеності самих людей з інвалідністю та їхніх батьків і опікунів якістю доступних послуг та інфраструктури. Розвиток інноваційних напрямків допомоги інвалідам нерозривно пов'язаний з розвитком демократії, а отже, і сильним впливом громадянського суспільства на процес трансформації системи освіти. Вирішальна роль у формуванні інклюзивної освітньої політики у світовій практиці належить громадським організаціям, покликаним відстоювати інтереси певної цільової групи. Якщо ми звернемося до питання перших успішних кроків інклюзії людей з особливими потребами в Україні, то побачимо, що головна роль у індивідуальних досягненнях інклюзивних змін та у покращенні загального клімату у сфері інклюзії належить саме громадським організаціям.

Формування інклюзивної освітньої політики має багато складових, а саме включає підготовку та перепідготовку вчителів, виховну роботу в суспільстві, посилення громадянської складової шляхом підготовки представників громадських організацій до більш ефективної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні проблеми розвитку інклюзивної освіти широко висвітлені українськими вченими: загальні тенденції розвитку інклюзивної освіти (А. Колупаєва, В. Синьов, В. Боднар, О. Гордійчук, М. Захарчук, К. Островська, І. Луценко, М. Сварник, Л. Байда); шляхи трансформації загальноосвітньої школи в інклюзивну (С. Єфімова, Ю. Найда, Ю. Рибак); прийоми роботи вчителів в інклюзивному класі (О. Таранченко, С. Литовченко, Е. Данілавічюте); методологічні контексти педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку (Г. Васянович); теоретичні засади діяльності громадських організацій (І. Богданова, І. Харламов, Б. Ліхачов, Д. Чарнов, К. Ратш, М. Касьяненко, Р. Краплич, І. Губіліт, І. Новачук, Г. Селевко, Д. Пушкарьов, Т. Віноградова, Н. Хананашвілі, А. Нещадін, П. Діксон, П. Зав'ялов, Г. Кліменко, Л. Климанська, О. Софій). У працях канадських науковців (Т. Лорман (T. Loreman), Д. Лупарт (J. Lupart), К. Крауфорд (C. Crawford), Н. Барбер (N. Barber), Р. Конлі (R. Conley), Л. Айдол (L. Idol), А. Джексон (A. Jackson), П. Бернارد (P. Bernard), А. Бродерік (A. Broderik), В. Сміт (W. Smith), І. Бредлі (E. Bradley), Р. Кімера (R. Cimera), С. Купер (C. Cooper), Д. Дейл (D. Dale), М. Френд (M. Friend), Х. Гарднер (H. Gardner), А. Харріс (A. Harris), Д. Хуппі (D. Horrey) та ін.) аналізується реформа канадської системи освіти, теоретичні підходи до розвитку її інклюзивного компонента, методи та прийоми диференційованого навчання в інклюзивному класі.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – виявити особливості формування інклюзивної освітньої політики в Канаді та Україні.

Завдання статті передбачають: а) визначення понять «політика», «інклюзивна освітня політика», «інклюзивне навчання», «інклюзія», «інклюзивна школа»; б) порівняльний аналіз розвитку інклюзивної освіти в Україні й Канаді; в) особливості роботи громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні та Канаді.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Аналізуючи педагогічну, соціально-педагогічну, психологічну та науково-методичну літературу вітчизняних та зарубіжних вчених, встановлено, що:

1) сам термін «політика» надзвичайно об'ємний щодо свого тлумачення, немає чіткого уявлення про походження терміна, за однією з версій, «політика – це майстерність самоврядної політики (міста), а потім – «мистецтво управління» державою і суспільством – цілеспрямована діяльність у сфері відносин між різними соціальними групами, державами і народами, пов'язана з боротьбою за здобуття або утримання державної влади як інструмент регулювання та формування цих відносин. У більш вузькому розумінні політика – певна частина, програма або напрям такої діяльності, сукупність засобів (інструментів) і методів (прийомів) реалізації певних інтересів з метою досягнення певних (суб'єктом політичного процесу) цілей у певному соціальному середовищі. Політикою ще називають процес прийняття рішень, а також поведінку в державних інституціях. У демократичних суспільствах політику можна спостерігати у взаємодії між певними групами людей у корпоративних, академічних, релігійних установах [7];

2) інклюзивна освітня політика – це політика, спрямована на включення кожної людини до загальноосвітнього середовища за її власним бажанням та надання можливості вільно користуватися всіма іншими благами суспільного життя. Це стосується і взаємовідносин осіб із різних соціальних груп з метою використання державних інституцій для реалізації своїх інтересів та потреб шляхом низки дій, спрямованих на досягнення цілей освітніх організацій та/або системи освіти [6, с. 22–42];

3) дефініція «інклюзивне навчання» передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [4, с. 3];

4) ЮНЕСКО розглядає інклюзію як «динамічний підхід до позитивного реагування на різноманіття учнів і до індивідуальних відмінностей не як до проблеми, а як можливості збагатити навчання» [1, с. 12];

5) інклюзивна школа є головною платформою для суспільства, орієнтованою на задоволення потреб своїх громадян, в якому переважає повага до відмінностей та гідності всіх людей [10, с. 18–25].

У міжнародно-правових документах, державному законодавстві та нормативних актах багатьох країн широко використовується термін «діти з особливими потребами». Особливість передбачає відмінність, несхожість, можливо, унікальність, індивідуальність, неповторність [2, с. 41]. Відповідно, до дітей з особливими потребами відносять дітей-інвалідів, дітей з незначними проблемами здоров'я, соціальними проблемами, обдарованих дітей [5, с. 29].

Історичний шлях України та Канади суттєво відрізняється, тому можна говорити про різний рівень розвитку інклюзивної освіти в Україні та Канаді, а також про відмінності тенденцій розвитку. Сьогодні в Канаді для кожної дитини відкриті двері для навчання вдома, передбачається диференційований підхід до навчання, принцип універсального дизайну навчальної програми та широке використання індивідуальних навчальних програм для дітей навіть із найважчими порушеннями розвитку. Широко використовуються методи стандартизованого оцінювання, оцінювання на основі балів та навчальних планів та інші стратегії оцінювання.

Як показує практика канадської системи освіти, реалізація принципів інклюзивності потребує змін не лише в структурі та функціонуванні шкіл, а й у ставленні багатьох вчителів спеціальної та загальної освіти, які, можливо, раніше бачили свою роль у навчанні лише «певної категорії» дітей. [9, с. 21–23]. Слід зазначити, що позитивне ставлення має вирішальне значення для успіху інклюзії. Передумовами успішного впровадження інклюзії, які доведені в працях канадських дослідників, досвід яких також починає застосовуватися в рамках української системи освіти є: логічне обґрунтування; обсяг діяльності; швидкість; ресурси; відданість справі; кваліфікований персонал; батьки; керівництво школи; зв'язок із іншими ініціативами [6, с. 155–168].

У канадській шкільній системі розробка навчальної програми є обов'язком команди, яка включає вчителів, батьків і, якщо можливо, учня. Першочерговим завданням колективу є не лише забезпечення адекватного оцінювання учнів з особливими освітніми потребами, а й формування для нього навчальної програми (навчального плану), сприяння її виконанню та моніторинг цього процесу [8, с. 54–70].

Канадська система освіти є більш гнучкою та децентралізованою, ніж українська. Це означає, що розробка індивідуального навчального плану є більш гнучкою, а за таких умов ефективніше реалізується диференційований підхід.

Україна має досить міцну законодавчу базу. З останніх документів найпрогресивнішим є «Порядок впровадження інклюзивного навчання», який передбачає необхідні умови для залучення всіх дітей, незалежно від їх особливостей, до загальноосвітньої школи за місцем проживання. Цей документ дає право на складання індивідуального навчального плану, але надзвичайно високий рівень централізації системи освіти України, а також обов'язкове впровадження інваріантної складової державного стандарту освіти разом із частим призначенням відповідних програм допоміжної школи психолого-медико-педагогічними консультаціями на практиці істотно ускладнює застосування індивідуального навчального плану як інструменту залучення дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітніх навчальних закладів.

Важливим також є питання асистування в інклюзивному класі. У Канаді помічник вчителя завжди присутній і надає більше технічної підтримки дитині. В Україні поки що школи знайшли допоміжні ставки, переважно в рамках існуючих штатних розписів, для забезпечення умов навчання дітей з особливими освітніми потребами, які були прийняті до шкіл у попередні роки, в рамках так званої спонтанної інклюзії, яка була досить значною. З вересня 2012 року в штатному розписі офіційно введено ставку помічника вчителя, яка передбачається одна на два класи з інклюзивною формою навчання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми у педагогічній, соціально-педагогічній, психологічній та науково-методичній літературі вітчизняних та зарубіжних вчених, типологічний та компаративний аналізи.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Історія становлення громадського суспільства в двох країнах свідчить про приблизно однакове ставлення до людей з розумовими та фізичними вадами: від постійної агресії та неприйняття людей з певними вадами до можливості піклування, а згодом і необхідності навчання таких людей.

Громадські організації людей з обмеженими можливостями стали головною рушійною силою змін в освітній політиці в напрямку інклюзії, вони мають кілька типових рис.

По-перше, вони безпосередньо об'єднують людей з обмеженими можливостями чи їхніх близьких. Таким чином, вони керуються життєво важливими інтересами людей з обмеженими можливостями та близькими цим людям цінностями та пріоритетами, що дає можливість представляти ці інтереси перед іншими інститутами суспільства.

По-друге, громадські організації людей з інвалідністю – це можливість для людей з обмеженими можливостями самовираження, тож вони можуть акумулювати такий унікальний ресурс, як соціальна ініціатива самих людей з інвалідністю. Це дозволяє нам знаходити нові засоби постановки та вирішення соціальних проблем.

По-третє, громадські організації людей з обмеженими можливостями є єдиною соціальною структурою, повноправним членом якої є люди з інвалідністю, на відміну від інших структур суспільства. Таким чином, громадські організації людей з інвалідністю мають можливість отримувати адекватну інформацію про соціальний статус та потреби людей з інвалідністю. Така інформація є необхідною для розробки пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правових актів та державних програм підтримки та реабілітації людей з інвалідністю [3, с. 28–73].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Україна йде своїм шляхом, який не може бути тотожним шляху інших країн, оскільки нашій країні доведеться прискореними темпами досягати тих результатів, які зараз є в Канаді та інших розвинених країнах. Тому:

1. Організація інклюзивної освіти в Україні та Канаді сформована значною мірою на єдиних теоретичних підходах, які враховують особливості кожної дитини.

2. Це дало змогу забезпечити належну організацію освітнього процесу щодо принципів універсального планування навчального плану та диференційований підхід до побудови навчально-виховного процесу на принципах командної роботи та соціально-педагогічного забезпечення.

3. Дотримання принципів соціальної та правозахисної моделей інвалідності для дітей зі значними вадами розвитку є обов'язковим, імперативним.

4. Перші зміни в Україні почали відбуватися у другій половині 90-х років

XX ст. Сьогодні існує самодостатня нормативна база, відбуваються загальні перетворення системи освіти, постійне зменшення кількості дітей у спеціальних навчальних закладах; збільшується кількість дітей, які інтегруються до загальноосвітніх шкіл, активізується суспільний рух за включення людей з особливими освітніми потребами; є можливість публічного обговорення нормативно-правових документів та прийняття відповідних рішень щодо їх змісту

5. Зростає потенціал батьківських організацій, формуються нові структури підтримки інклюзивних освітніх трансформацій та виникає мережа громадських організацій, що діють в регіонах України. Вони мають можливість співпрацювати один з одним і впливати на систему освіти в цілому з метою формування інклюзивної освітньої політики та вдосконалення системи освіти дітей, які потребують особливої уваги та піклування.

Громадські організації найбільше зацікавлені в політиці інклюзивної освіти, часто існування їх як в Україні, так і в Канаді пояснюється наданням цільовій групі необхідних освітніх послуг шляхом відстоювання права на освіту за місцем проживання на всіх рівнях від місцевого до державного. Виявлено, що в Україні інноваційні освітні перетворення у сфері інклюзії ініціювали громадські організації. Цей досвід близький до Канади, але в Україні ці зміни здійснюються за переважної фінансової підтримки іноземних державних та неурядових організацій. У Канаді вплив організацій людей з інвалідністю на формування освітньої політики є важливим, але не вирішальним. Рівну участь у формуванні інклюзивної освітньої політики беруть батьки дітей без особливих потреб, а також професійні організації вчителів, студентські організації тощо. Громадські організації в Україні та Канаді, які працюють у сфері інклюзії, підтримують концепцію інклюзивної освіти, універсального дизайну та соціальної інклюзії – незалежного життя. Більшість громадськості підтримує процеси формування освітньої політики у напрямку залучення всіх людей до освітнього процесу та всіх сфер життя, незважаючи на рівень їх відмінності від більшості.

Перспективи подальших досліджень. Діяльність громадських організацій як необхідної соціально-освітньої складової у сфері інклюзивної освіти не є вичерпною і має перспективу подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Конвенция о правах инвалидов: равные среди равных: сб. науч. трудов. Москва, Россия: Алекс, 2008.
- [2] Б. Л. Губман, «Смысл и значение человеческой жизни в отражении

западной философии», *Современный человек: цели, ценности, идеалы*, Вип. 1, с. 24–45, 1998.

- [3] *Інвалідність та суспільство: навч.-метод. посіб.* / кол. авт.: Л. Ю. Байда, О. В. Красюкової-Еннс, С. Ю. Буров, В. О. Азін, Я. В. Грибальський, Ю. М. Найда; Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В., Ред. Київ, Україна, 2012, 216 с.
- [4] О. Кілієвич, *Англо-український глосарій термінів і понять з аналізу державної політики та економіки*. Київ, Україна: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003, 510 с.
- [5] А. А. Колупаєва, *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*. Київ, Україна: «Самміт-книга», 2009, 269 с.
- [6] Т. Лорман, Д. Деппелер, Д. Харві. *Інклюзивна освіта: практ. посіб. Підтримка розмаїття у класі*. Київ, Україна: СПД-ФО Парашин І. С., 2010, 296 с.
- [7] Політика. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
- [8] M. Friend, W. D. Bursuck, *Inclusive Students with Special Needs: A Practical Guide for Classroom Teachers*; 5th ed. Upple Saddle River, NJ: Allyn & Bacon, 2008, 368 p.
- [9] T. Loreman, «Integration: Coming from the outside», *Interaction*, № 3(1), p. 21–23, 1999.
- [10] B. A. Presseisen, *Unlearned lessons: Current and past reforms for school improvement*. Philadelphia: Falmer Press, 1985, 189 p.

PECULIARITIES OF WORK OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF FORMATION OF INCLUSIVE EDUCATIONAL POLICY IN UKRAINE AND CANADA

Olga Shepka,

candidate of pedagogical sciences,

teacher of the cycle commission of special pedagogy and psychology

KZ "Uman humanitarian and pedagogical professional

college named after Taras Shevchenko of the Cherkasy Regional Council".

Uman, Ukraine.

shepka_olga@uqpk.edu.ua

Abstract. The article covers the concepts of "politics", "inclusive educational policy", "inclusive education", "inclusion", "inclusive school". Ukraine and Canada have followed a similar path with current trends in helping children with special educational needs. The history of the formation of civil society in the two countries shows approximately the same treatment of people with

mental and physical disabilities: from constant aggression and rejection of people with certain disabilities to the possibility of care and, subsequently, the need to educate such people. The main differences in approaches to education have been observed in Ukraine since 1917, when education in Ukraine developed in isolation under the Soviet Union. On the one hand, there were advantages, as the school of special education was quite powerful in the Soviet Union, and the works of Soviet scientists, which became the basis for the organization of the educational process in Soviet Ukraine, deserve some general attention. But despite the fact that education was of high quality, there were strong segregation tendencies. Isolation from the life of the world community has delayed the development of innovative approaches to education in Ukraine, including inclusive education, for almost thirty years. The first lawsuits, public dissatisfaction with the state of education in Canada, and thus the beginning of positive changes, date back to the 70s of the twentieth century. In Ukraine, these transformations became possible only with the advent of independence. As a result, the actors of change are different, and unlike the Canadian practice, they are joined by international donors. Ways to transform educational policy and the education system itself, although they have the opportunity to learn from all progressive experience, are unique in Ukraine. An analysis of more than twenty statutory documents of Ukrainian and Canadian NGOs caring for people with disabilities and / or special needs shows the leading role of NGOs (NGOs still have the abbreviation NGO) in shaping the inclusive education policy of the two countries. NGOs are most interested in inclusive education policy, and their existence in both Ukraine and Canada is often due to the provision of the necessary educational services to the target group by upholding the right to education at the place of residence at all levels from local to state. In general, the activities of public organizations in Ukraine and Canada are aimed at changing the policy, social environment in favor of inclusive values. A distinctive feature of the activities of public organizations is that all actions to achieve this goal are democratic, there is constant feedback from those who are the target group, who are delegated the authority to implement certain changes, as well as ensuring constant communication. and contact of people with disabilities and their parents with government agencies. Also a component of informing, which essentially fits into the concept of defending the rights of the target group - users of inclusive education, is advising the executive authorities at the stage of drafting regulations, as well as monitoring compliance with existing

regulations on education of people with disabilities and special needs. educational needs.

Keywords: policy; inclusive educational policy; inclusive education; inclusion; inclusive school.

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СФЕРЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ И КАНАДЕ

Чепка Ольга Владимировна,

кандидат педагогических наук, преподаватель цикловой комиссии
специальной педагогики и психологии

КЗ «Уманский гуманитарно-педагогический профессиональный
колледж им. Т. Г. Шевченко Черкасского областного совета».

Умань, Украина.

chepka_olga@uqpk.edu.ua

Аннотация. В статье отражены понятия «политика», «инклюзивная образовательная политика», «инклюзивное обучение», «инклюзия», «инклюзивная школа». Украина и Канада пошли схожим путем с современными тенденциями помощи детям с особыми образовательными потребностями. История становления общественного общества в двух странах свидетельствует о примерно одинаковом отношении к людям с умственными и физическими пороками: от постоянной агрессии и неприятия людей с определенными пороками до возможности попечительства, а впоследствии и необходимости обучения таких людей. Основные отличия в подходах к образованию наблюдаются в Украине с 1917 года, когда образование в Украине развивалось изолированно при Советском Союзе. С одной стороны, были свои преимущества, поскольку школа специального образования была достаточно мощной в Советском Союзе, а труды советских ученых, которые стали основой организации учебного процесса в Советской Украине, заслуживают определенного общего внимания. Но, несмотря на то, что образование было достаточно качественным, наблюдались сильные сегрегационные тенденции. Изоляция от жизни мирового сообщества почти на тридцать лет задержала развитие инновационных подходов в образовании в Украине, в том числе инклюзивного. Первые судебные процессы, недовольство общественности состоянием образования в Канаде, а затем и начало положительных изменений, приходятся на 70-е годы XX века. В Украине эти преобразования стали

возможны только с приходом независимости. Как следствие, субъекты изменений разные, и в отличие от канадской практики к ним присоединяются международные доноры. Пути трансформации образовательной политики и самой системы образования, хотя они имеют возможность учиться на всем прогрессивном опыте, уникальны в Украине. Анализ более двадцати уставных документов украинских и канадских общественных организаций, занимающихся людьми с инвалидностью и/или особыми потребностями, свидетельствует о ведущей роли НОО (неправительственные организации до сих пор имеют аббревиатуру НОО) в формировании инклюзивной образовательной политики двух стран. НОО больше всего заинтересованы в политике инклюзивного образования, часто существование их как в Украине, так и в Канаде объясняется предоставлением целевой группе необходимых образовательных услуг путем отстаивания права на образование по месту жительства на всех уровнях от местного до государственного. В целом, деятельность общественных организаций Украины и Канады направлена на изменение политики, социальной среды в пользу инклюзивных ценностей. Отличительной особенностью деятельности общественных организаций является то, что все действия по достижению этой цели являются демократическими, постоянная обратная связь с теми, кто является целевой группой, кому делегированы полномочия по внедрению тех или иных изменений, а также обеспечение постоянной коммуникации и контакт людей с инвалидностью и родителей с государственными органами. Также составляющей информирования, по сути вписывающейся в концепцию отстаивания прав целевой группы – пользователей инклюзивного образования, является консультирование органов исполнительной власти на этапе разработки нормативно-правовых актов, а также контроль за соблюдением действующих нормативно-правовых актов по образованию людей с инвалидностью и особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: політика; інклюзивна освітня політика; інклюзивна освіта; інклюзія; інклюзивна школа.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Konvenciya o pravah invalidov: ravnye sredi ravnyh: sb. nauch. trudov. Moskva, Rossiya: Aleks, 2008.
- [2] B. L. Gubman, «Smysl i znachenie chelovecheskoj zhizni v otrazhenii zapadnoj

- filosofii», *Sovremennyy chelovek: celi, cennosti, idealy*, Vip. 1, s. 24–45, 1998.
- [3] *Invalidnist ta suspilstvo: navch.-metod. posib.* / kol. avt.: L. Yu. Baida, O. V. Krasiukovoi-Enns, S. Yu. Burov, V. O. Azin, Ya. V. Hrybalskyi, Yu. M. Naida; Baidy L. Yu., Krasiukovoi-Enns O. V., Red. Kyiv, Ukraina, 2012, 216 s.
- [4] O. Kiliievych, *Anhlo-ukrainskyi hlosarii terminiv i poniat z analizu derzhavnoi polityky ta ekonomiky*. Kyiv, Ukraina: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2003, 510 s.
- [5] A. A. Kolupaieva, *Inklyuzyvna osvita: realii ta perspektyvy*. Kyiv, Ukraina: «Sammit-knyha», 2009, 269 s.
- [6] T. Lorman, D. Deppeler, D. Kharvi. *Inklyuzyvna osvita: prakt. posib. Pidtrymka rozmaittia u klasi*. Kyiv, Ukraina: SPD-FO Parashyn I. S., 2010, 296 s.
- [7] *Polityka. Vikipediia: vilna entsyklopediia*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
- [8] M. Friend, W. D. Bursuck, *Inclusive Students with Special Needs: A Pracycal Guide for Classroom Teachers*; 5th ed. Upple Saddle River, NJ: Allyn & Bacon, 2008, 368 p.
- [9] T. Loreman, «Integration: Coming from the outside», *Interaction*, № 3(1), p. 21–23, 1999.
- [10] B. A. Presseisen, *Unlearned lessons: Current and past reforms for school improvement*. Philadelphia: Falmer Press, 1985, 189 p.

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2021 року*

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-172-190](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-172-190)

УДК 316.66 : 376

Штангей Світлана Василівна,

кандидат педагогічних наук,
викладач циклової комісії спеціальної
педагогіки і психології КЗ «Уманський
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради».

Умань, Україна.

sveta.sh@ukr.net

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітлено поняття «соціальність», «інвалідизація», «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання». Створення в суспільстві сприятливих умов для розкриття соціально значущого потенціалу кожної особистості має ґрунтуватися на розумінні того, що велика інформаційна насиченість сучасного світу визначає посилення ролі соціальної комунікації в розвитку особистості, актуалізує її здатність до міжособистісного та надособистісного зв'язку, що визначається рівнем її соціальності як здатності до взаємодії із соціальним світом. Поширення інвалідності призводить до ізоляції стигматизованої частини населення в соціальному середовищі, соціальний статус особистості «інвалід» часто гальмує індивідуальний і соціальний розвиток особистості, набуття соціальності через відсутність спеціально створеного в суспільстві, зокрема в такому важливому соціальному інституті, як освіта. Причому максимальна компенсація психофізичних обмежень, повноцінна самореалізація та інтеграція людей із проблемами здоров'я в суспільство стають можливими лише шляхом сприяння формуванню та розвитку їх соціальності, що забезпечує «включення» особистості в загальний соціальний світ. Показником активного розвитку досліджуваної проблеми є той факт, що останнім часом за кордоном та в Україні захищено низку кандидатських і докторських дисертацій, присвячених висвітленню різних аспектів проблеми соціальності в рамках філософської (П. Ворохов, К. Логова, Н. Колпакова, М. Остарков, І. Пантелеева, С. Щербак), політичної (В. Малугіна), біологічної (А. Чабовський) та ін. наук. Питання розвитку соціальності досліджуються і в педагогічному контексті

(І. Мавріна, А. Кусжанова). У зв'язку з цим важливим для розвитку соціальності підростаючого покоління є те, що сьогодні система освіти України стає все більш відкритою для дітей з вадами психофізичного розвитку. Нові можливості розвитку соціальності таких дітей шляхом їх інтеграції в середовище навчального закладу знайшли відображення в нормативно-правових актах як міжнародного, так і вітчизняного рівня. Вагома теоретико-методологічна база, представлена багатогранним аналізом освіти, виховання та вирішення соціальних проблем людей з вадами психофізичного розвитку, що здійснюється в рамках усієї гуманітарної науки, вимагає системного мислення для вивчення проблеми інклюзивної освіти з нових ракурсів – в аспекті сприяння дітям з обмеженими можливостями до суспільного життя, вирішення практичних завдань розвитку їх соціальності в процесі виховання та навчання.

Ключові слова: соціальність; інвалідизація; інклюзія; інклюзивна освіта; інклюзивне навчання.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та світової інтеграції, які сьогодні стають невід'ємною частиною нашого життя та сприяють наближенню держави до рівня цивілізованої демократичної системи, зумовлюють необхідність кардинальної зміни ставлення українського суспільства до населення, яке донедавна були соціально ізольованими, маргіналізованими, явними та прихованими стигматизаціями в напрямку сприяння їх розвитку та самореалізації.

До категорії людей, соціальний розвиток яких потребує особливої суспільної та наукової уваги, належать діти з обмеженими можливостями. Поширення серед неповнолітніх хронічних та гострих захворювань різної етіології стає однією з важливих соціальних проблем сьогодення, яка в Україні набуває ролі вагомого та вкрай негативного чинника впливу на соціальний розвиток підростаючого покоління та має значну кумулятивну динаміку. Різноманітність галузей знань, наукових концепцій, поглядів вчених, етимологічних визначень сутності соціальності зумовило необхідність застосування до всього масиву наукових праць структурного аналізу, в основі якого лежить системо-утворюючий принцип глобальних уявлень науковців на межі природного, соціокультурного, психологічного простору можна застосувати поняття «соціальність».

На думку вчених, простір є одним із найважливіших ресурсів життя і суспільних відносин як його неодмінним атрибутом.

Дослідники наголошують, що такий підхід змушує звернути увагу на те, що ресурс – це не тільки те, що використовується як пасивний матеріал (в даному випадку – контейнер відносин). Ресурс також має структурну силу: у будь-якому ремеслі використаний матеріал задає значущі параметри та накладає обмеження на те, що з нього створюється [15]. Розуміння простору як ресурсу, що значною мірою формує відносини в суспільстві, встановлює принципове розмежування між різними рівнями розуміння проблематики.

Аналіз робіт показує, що загалом, у широкому сенсі, соціальність розглядається вченими як здатність до групової взаємодії окремих організмів, що реалізується в широкому еволюційному діапазоні, включаючи, зокрема, людське суспільство. Такий погляд на сутність досліджуваного поняття є першим – базовим рівнем сучасного розуміння соціальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових джерелах (А. Батуєв, А. Захаров, Р. Карпінська, К. Логова, Ю. Олейніков, Є. Панов, Л. Соколова, Л. Фесенкова, А. Чабовський та ін.) висвітлюються глибинні біологічні корені соціальності, фактори розвитку соціальності, її втілення у вищих формах життя, механізми дії єдиного принципу соціальності на різних рівнях органічного світу.

Посилення значення поняття «соціальність» для розуміння розвитку людини як соціальної істоти в контексті сучасних тенденцій гуманізації суспільства, загострило інтерес вітчизняних та зарубіжних дослідників – представників усталених наук, їх галузей, новітніх міждисциплінарних наук: філософія, соціальна філософія, соціологія (В. Абушенко, С. Березін, Т. Васильєва, О. Круглов, В. Нікітіна, В. Орлов, К. Пігров, М. Чистанов, І. Шуміхін), психологія та соціальна психологія (Г. Аріна, Т. Березіна, В. Клочко, О. Родіонов, П. Тищенко), гносеологія (Ю. Качанов, К. Резнік), а також онтологія, феноменологія, антропологія, гносеологія, етика тощо.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – виявити особливості соціальності студентів в умовах інклюзивної освіти.

Завдання статті передбачають: а) визначення понять «соціальність», «інвалідизація», «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання»; б) розглянути проблему соціальності в сучасних

вітчизняних та зарубіжних дослідженнях; в) визначити підходи до розуміння соціальності в умовах інклюзивної освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Аналіз наукових джерел показує, що велика увага як у соціальних, так і в гуманітарних дослідженнях приділяється вивченню соціальності як специфічної властивості людини як об'єкта і суб'єкта соціальної взаємодії, що розглядається в наукових джерелах у межах різних підходів, які з точки зору різних наук, умовно розподілені за рівнями: а) індивідуальний (індивідуальна здатність до соціальної взаємодії, сукупність певних характеристик особистості, що забезпечують успішність її контактів із середовищем); б) громадський (параметрична характеристика спільноти, яка створюється в результаті групової взаємодії людей і безпосередньо впливає на їх соціальний розвиток і поведінку в суспільстві); в) соціокультурний (частина людської культури, культурно-історичної та соціальної реальності, що виникає в результаті соціальної взаємодії індивідів, а також контакту людини з навколишнім середовищем); г) базовий (біологічний) рівень (здатність до групової взаємодії окремих організмів, що реалізуються в широкому еволюційному діапазоні, в тому числі, зокрема, людського суспільства).

Посилаючись на думку Т. Керімова [6, с. 17], зазначимо, що наведений вище розподіл розуміння поняття «соціальність» за умовними «рівнями» не суперечить науковій традиції, де соціальність завжди знижувалася, завжди визначалася на основі деякого зовнішнього архетипу порядку (природа, культура і суспільство, громада тощо), який організовує, стабілізує, гарантує сукупність соціального, водночас залишається поза структурованим і організованим соціальним простором.

Розвиток соціокультурного, соціального та індивідного підходів до розуміння соціальності не є виключно досягненням новітньої епохи наукової думки і відображається в проблемному полі суспільно-гуманітарних наук з моменту їх виникнення. Проте всі три рівні розуміння соціальності продовжують отримувати науковий розвиток. При цьому соціокультурний рівень розвивається переважно в межах філософських наук; громадські – соціальної психології та соціології.

На індивідному рівні, де соціальна структура «існує лише як продукт менталітету» [9, с. 89], для розгляду соціальності недостатньо лише засобів філософсько-соціологічного знання, розширення меж її розуміння,

на думку В. Кемерова, передбачає звернення до поезії та художніх творів, історії, психології та психоаналізу, лінгвістики та інших наук про людину [5, с. 3–13], зокрема, педагогіки.

Зауважимо, що розуміння соціальності як сукупності соціальних характеристик особистості, що розвиваються в процесі виховного впливу на людину в суспільстві, достатньо розроблено в російській науці. Так само це питання розглядають не лише філософи: Б. Паригін [16], М. Калашников, [4], а й представники інших галузей науки, зокрема: соціальної педагогіки – А. Мудрика [11, с. 64], [12, с. 3]. Вчені досліджують проблему взаємодії особистості та суспільства в контексті входження людини в соціальне середовище через механізм адаптації-персоніфікації до соціальних цінностей, використовуючи термін «ідентифікація» для позначення цього двоїстого процесу, результатом якого є набуття людиною соціальності.

Звернення до досліджуваного визначення є в межах педагогічної науки, де кількість докторських наукових робіт, пов'язаних із предметом та змістом проблеми соціальності, є найбільшою (за винятком праць з філософії), хоча наукові дослідження з цього питання у процесі аналізу не виявлено.

Ці дослідження охоплюють питання діалектики розвитку соціальності та індивідуальності студента в педагогічній теорії та практиці (А. Хузяхметов [26]), зокрема, в історичному аспекті (Н. Семенов [21]), висвітлення соціальності як істотного характерний для сучасної освіти (І. Мавріна [8]).

Значний інтерес становлять обґрунтовані дослідниками методико-педагогічні основи соціальності освіти, зокрема, розкриття сутності соціальності в контексті розгляду освітнього замовлення як відображення соціальних потреб держави, суспільства та людини; визначені вченими: педагогічний вимір соціальності в сучасних освітніх системах, ієрархія освітніх систем як вираження соціальності освіти, роль соціального замовлення в проектуванні освітніх систем, вибір освітніх технологій.

Слід зазначити, що останнім часом у вітчизняній та російській (де цей процес почався дещо раніше) соціальній педагогіці відбувається активний розвиток категорії «соціальність». Пояснюючи цей факт, наведемо думку С. Харченка, який зазначає, що будуючи свій зміст на антропологічній основі, соціальна педагогіка є важливим регулятором відносин у системі «особистість-суспільство» [25, с. 5] і, отже, безпосередньо пов'язана з формуванням і розвитком соціальності людини

як здатності особистості до соціальної взаємодії.

Перші згадки про соціальність у контексті розуміння її як результату соціального виховання належать російським вченим Л. Мардахаєву [7], В. Нікітіну [22], які наприкінці 90-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. розкривають це визначення в авторських посібниках із соціальної педагогіки.

Розвиток інвалідності як соціального явища визначається процесом історичних змін суспільства як соціокультурної спільноти соціальних знань, поглядів, дій, цінностей і переконань великої кількості людей, які складають суспільство, а також аналіз інклюзивного підходу до вирішення соціальних проблем психофізичних можливостей дітей з обмеженими можливостями розкриває зміст та перспективи розвитку нової соціальності сучасного суспільства, що визначатиме розвиток соціальності кожного з його членів, зокрема, й студентів в умовах інклюзивного навчання.

Традиційно інтеграцію людей з обмеженими можливостями в суспільство досліджують українські та російські вчені в медичному та медико-соціальному аспектах (І. Каткова, В. Кузнецов, В. Огнев, С. Саричева та ін.). Медико-соціологічний моніторинг здоров'я в Україні та Росії проводять А. Андрух, С. Григор'єв, І. Журавльова, О. Селезньова та інші дослідники. Інституційному аналізу проблем здоров'я присвячені роботи Р. Волинця, О. Кириленка, О. Хаустової та інших авторів.

Проблеми соціалізації та адаптації людей з обмеженими можливостями, хоча і не є самостійним предметом наукового аналізу, все ж знайшли відображення в працях вчених, присвячених вивченню інших соціальних явищ і освітніх процесів: стратегії реформування освіти (В. Андрущенко, В. Бакіров, Л. Герасіна, М. Євтух, В. Кремінь), ціннісні орієнтації (О. Балакірєва, Є. Подільська, Л. Сокур'янська), адаптація, соціалізація та самоуправління. (В. Карпічов, М. Лукашевич, Н. Чібісова, Н. Шевченко). У дослідженні російського вченого Т. Новікової досліджено організаційно-економічний аспект забезпечення дошкільної спеціальної (корекційної) освіти дітей-інвалідів [14].

Інвалідизація розглядається вченим [1, с. 374] як соціальне явище, що супроводжується стійкою втратою працездатності, тому інвалідність має не лише медичне, а й соціально-економічне значення, впливаючи на стан усього суспільства через нещастя однієї людини.

Враховуючи нечіткість сучасних базових категорій інвалідизації, для опису використовуються поняття «вроджені вади розвитку», «втрата здоров'я», «хвороба», «розлади», «інвалідність», «соціальна недостатність»,

«фізичні вади», «непрацездатність» та ін.), О. Дікова-Фаворська пропонує авторське обґрунтування сутності інвалідності, що дозволяє трактувати її як стійку соціальну дезадаптацію, спричинену хронічними захворюваннями чи патологічними станами, та суттєво обмежує можливість включення людини в адекватні до її віку освітні процеси, у зв'язку з чим вона потребує постійного догляду, допомоги і нагляду [1, с. 374].

Зазначимо, що контент-аналіз державної нормативно-правової бази показує, що спроби впровадження ідей інклюзії простежуються у вітчизняному законодавстві й до прийняття Конвенції. Так, Національна програма «Діти України» (1996 р.) окреслила шлях нашої держави щодо забезпечення «прав кожної дитини на народження здоровою, на виживання та умови для всебічного розвитку, на надійний соціально-психологічний захист» [13].

Серед наступних документів – перші спроби запровадження інтеграційного підходу в освіті: наказ МОН України від 10.08.2001 № 586 про проведення науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», а пізніше – наказ МОН України від 01.12.2008 № 1087 про науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку шляхом запровадження їх інклюзивного навчання» [18], [19].

Загалом, нещодавно прийняті в нашій державі документи, що визначають стан людей з особливими потребами, відображають сучасну соціальну модель інвалідності, що відкриває новий шлях розвитку дітей з особливими потребами – інклюзію (включення в освітнє середовище) – забезпечення повної громадянської рівності дітей з особливими потребами [23, с. 52–79].

Нашу увагу привернуло використання терміну «інклюзія» у дослідженнях для вирішення соціальних проблем маргіналізованих груп населення. Отримані при аналізі наукових джерел факти свідчать про те, що тематична структура праць вчених з проблем інвалідів та інших категорій людей, які постраждали від несприятливих умов соціалізації, містить стійку концептуальну пару «включення-виключення». спеціальності: «соціальна структура, соціальні інститути та процеси», «соціальна філософія», «соціологія культури, духовного життя», «політичні інститути та процеси (політологія)».

Особливо цікавими для нашого дослідження є роботи: Д. Зайцева, в яких висвітлюються питання соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями [3]; Н. Москвичової, де з позицій соціально-філософського аналізу розглядаються альтернативні моделі соціалізації дітей з обмеженими можливостями в сучасному суспільстві [10]; І. Донкан, присвячений дослідженню проблеми соціального відчуження сімей з дітьми-інвалідами [2]; С. Фурсов, який розглядає політологічний аспект державної політики Російської Федерації у сфері соціальної інтеграції інвалідів [24]; та Л. Прохорова – про подолання соціального відчуження маргіналізованих груп, на прикладі людей похилого віку [20].

У російській науці широко представлені дослідження, які за темою та структурою містять словосполучення «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання». Слід зазначити, що ідіома «інклюзивна освіта» з'явилася у вітчизняній нормативній лексиці у руслі розвитку процесу імплементації міжнародних та європейських стандартів у сфері прав дитини до національного законодавства України. У 2006 році ратифіковано Конвенцію ООН про права людей з інвалідністю, і ця подія відбулася в нашій країні набагато раніше, ніж в інших пострадянських країнах. У Росії, наприклад, цей документ був підписаний і пропагований в освітньому середовищі лише з 2008 року [17].

Загалом, аналіз тематики та змісту публікацій, монографій, дисертацій останніх років свідчить про чітку тенденцію до оновлення категорії соціальності в науковому співтоваристві різних наук, її входження в дослідження проблем нових галузей знань, удосконалення суспільних категорій, зокрема, соціальної педагогіки.

Зараз необхідно визначити специфіку соціального розвитку різних соціальних суб'єктів, зокрема дітей з обмеженими можливостями та їх оточення, у різних соціальних середовищах, в умовах інклюзивної освіти, з позицій соціальної педагогіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми у педагогічній, соціально-педагогічній, психологічній та науково-методичній літературі вітчизняних та зарубіжних вчених.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

В Україні роботи західних учених, зокрема, у вітчизняному виданні,

та науково-практичні розробки дослідників ближнього зарубіжжя, присвячені соціальній та освітній інклюзії; великий масив якісної та науково обґрунтованої інформації, доступної широкому загалу, що містить Інтернет-джерела. Тому проблема інклюзивної освіти має не лише теоретичну розробку, а й активну практично-методичну розробку та дискусію в межах України.

Проведений аналіз висвітлює низку актуальних питань, пов'язаних із сучасним станом вирішення багатьох проблем розвитку соціальності студента в умовах інклюзивної освіти.

По-перше, існує невідповідність орієнтації сучасного суспільства на нові пріоритети інклюзивної освіти в контексті розвитку не лише сформованої за кордоном соціальної, а й інноваційної в усьому світі несоціальної моделі інвалідності та традиційних поглядів у науці, що репрезентуються численними і ґрунтовними науковими дослідженнями, особливо в рамках корекційної педагогіки, з проблем інвалідів, виконаними в дусі ідей «нормалізації».

Вирішення цієї суперечності потребує розробки на стику різних методичних підходів єдиної «інклюзивної» концепції вирішення проблем освіти, виховання та розвитку людей з обмеженими можливостями, яка має базуватися на розумінні провідного значення для повноцінного розвитку людської особистості соціальної взаємодії, здатність до якої забезпечується через набуття дитиною соціальності. Основу для цього створюють, зокрема, наукові дослідження поняття «інклюзія» в контексті вирішення проблем соціальної ізоляції маргіналізованих верств населення.

По-друге, у сучасній науці та практиці спостерігається невідповідність між розвитком нової парадигми освіти, заснованої на цінностях інклюзивного суспільства, та високою стабільністю старої – сегрегацією, для подолання якої недостатньо лише державної стандартизації інклюзивної освіти, видання багатьох посібників і рекомендацій. Вирішення цієї розбіжності полягає в ґрунтовній науковій розробці та використанні всього потенціалу факторів, що створюють інклюзивне освітнє середовище в суспільстві. Такий розвиток має ґрунтуватися на накопиченому в рамках вітчизняної корекційної педагогіки значному досвіді вирішення проблем навчання, виховання, розвитку, соціальної інтеграції дітей з особливими потребами, а діяльність шкіл-інтернатів має бути важливим чинником інклюзивної освіти, яка не є альтернативою спеціальній освіті а значно розширює свої можливості.

По-третє, існує дисонанс між державною стандартизацією інклюзивної освіти, її стійким входженням в освітню практику нашої держави та тотальним небажанням навчальних закладів, викладачів та адміністрації, студентів та їхніх батьків, громадськості сприймати ідеї та цінності «включеного» навчання дітей з інвалідністю в освітніх закладах.

Ця суперечність визначається не стільки недосконалістю системи відповідної підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, відсутністю сучасних вітчизняних теоретичних і практичних розробок щодо популяризації та реалізації ідей інклюзивної освіти, навпаки, динамікою затвердження нормативно-правової бази інклюзивної освіти включення поняття «інклюзія» до назв і структури наукових досліджень, розробок довідкової та науково-методичної літератури з цього питання, наскільки змістовна спрямованість сучасних розробок, їх часто репродуктивний характер, переважна спрямованість на відтворення зарубіжного досвіду, констатація окремих проблемних фактів на шкоду пошуку шляхів вирішення, зміщення акценту на дидактичні питання, при цьому пріоритетом зараз є підвищення якості соціальної взаємодії в колективах із спільним навчанням дітей з різним рівнем здоров'я.

Вирішення такої неузгодженості значною мірою пов'язане з необхідністю розробки в рамках соціальної педагогіки комплексу питань, пов'язаних із вивченням соціальності студентів як результату їх соціального виховання, та висвітлення можливостей інклюзивної освіти у сприянні соціальному розвитку дітей з особливими потребами, їх інтеграція в усі сфери повноцінного суспільного життя.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Проведений аналіз ступеня розробленості проблеми розвитку соціальності студентів в умовах інклюзивної освіти показав, що:

1. У сучасних соціально-гуманітарних дослідженнях велика увага приділяється вивченню соціальності як специфічної властивості людини як об'єкта і суб'єкта соціальної взаємодії, що розглядається в наукових джерелах у вигляді різних підходів, які поділяються за рівнями розуміння соціальності: «соціокультурний» (філософська думка на перехресті філософського та соціального знання), в рамках якої соціальність взагалі розглядається як частина людської культури, культурної, історичної та соціальної реальності, що виникає внаслідок соціальної взаємодії індивідів, а також контакту людини з навколишнім середовищем;

«громадський» (соціологічні науки), де соціальність визначається як спільнота (мікросоціум), яка створюється в результаті групової взаємодії людей і безпосередньо впливає на їх соціальний розвиток і поведінку в суспільстві; «індивідний» (психолого-педагогічні науки), де соціальність розуміється як здатність особистості до соціальної взаємодії, як сукупність певних характеристик особистості, що забезпечують успішність її контактів із середовищем. У межах нашого дослідження найбільший інтерес представляють розробки вчених, виконані в рамках останнього рівня, хоча необхідно також розглянути весь спектр наукових поглядів на проблему соціальності.

2. Існує ряд актуальних питань, пов'язаних із сучасним станом вирішення багатьох проблем розвитку соціальності студентів в інклюзивній освіті:

а) протистояння орієнтації сучасного суспільства на нові пріоритети інклюзивної освіти в контексті розвитку не лише сформованої за кордоном соціальної, а й інноваційної в усьому світі несоціальної моделі інвалідності та традиційних поглядів у науці, представлених численними і ґрунтовними науковими дослідженнями, особливо в рамках корекційної педагогіки, з проблем людей з обмеженими можливостями, реалізовані в дусі ідей «нормалізації»;

б) дисонанс між розвитком нової парадигми освіти, заснованої на цінностях інклюзивного суспільства, та високою стабільністю старої – сегрегацією, для подолання якої недостатньо лише державна стандартизація інклюзивної освіти, видання великої кількості посібників та рекомендацій;

в) неузгодженість між державною стандартизацією інклюзивної освіти, її неухильним входженням в освітню практику нашої держави та тотальною неготовністю освітніх закладів, викладачів та адміністрації, студентів та їх батьків, громадськості до сприйняття ідей та цінностей «інклюзивної» освіти.

Перспективи подальших досліджень. Проблема активізації сучасних вітчизняних теоретичних і практичних розробок щодо популяризації та реалізації ідей інклюзивної освіти, що відображають національні освітні традиції та пріоритети, забезпечення ефективності інклюзивної освіти шляхом підвищення якості соціальної взаємодії в студентських колективах, не є вичерпною та має перспективу для подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] О. М. Дікова-Фаворська, «Соціологічна концептуалізація освіти осіб з функціональними обмеженнями здоров'я», дис. д-ра наук: 22.00.04; Класичний приват. ун-т. Запоріжжя, 2009, 454 с.
- [2] И. М. Донкан, «Социальная эксклюзия семей, имеющих детей-инвалидов: на примере Дальнего Востока России», дис. канд. наук: 22.00.04; Тихоокеанский гос. ун-т. Хабаровск, 2010, 173 с.
- [3] Д. В. Зайцев, «Социальная интеграция детей с ограниченными возможностями», дис. д-ра наук: 22.00.04; Поволжская академия гос. службы им. П. А. Столыпина. Саратов, 2004, 360 с.
- [4] М. Ф. Калашников, «Коллективность индивидуальность как условие реализации сущностных сил человека. Историко-философский аспект», *Новые идеи в философии*. Пермь: изд-во ПГУ, Вып. 10, с. 116–121, 2001.
- [5] В. Е. Кемеров, «Концепция радикальной социальности», *Вопросы философии*, № 7, с. 3–13, 1999.
- [6] Т. Х. Керимов, *Неразрешимости: монография*. Москва, Россия: Академ. проект, 2007, 217 с.
- [7] А. Колупаева, «Засадничі понятійно-термінологічні визначення інклюзивної освіти», *Дефектологія*, № 2, с. 3–8, 2009.
- [8] И. А. Маврина, «Социальность как сущностная характеристика современного образования», дис. д-ра пед. наук: 13.00.01; Омский гос. пед. ун-т. Омск, 2000, 418 с.
- [9] *Американская социологическая мысль* / Б. П. Микаэл, С. Б. Фредерик, Х. Дж. Каспар и др.; В. И. Добренёва, Ред. Москва, Россия: Изд-во Москов. ун-та, 1994, 496 с. ISBN 5-211-03099-0.
- [10] Н. А. Москвичева, «Альтернативные модели социализации детей-инвалидов в современном обществе: социально-философский анализ», дис. канд. наук: 09.00.11; ГОУ ВПО «Донской гос. технич. ун-т». Ростов-на-Дону, 2007, 146 с.
- [11] А. В. Мудрик, *Социализация и «смутное время»*. Москва, Россия: Знание, 1991, 80 с.
- [12] А. В. Мудрик, *Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов*; В. А. Слостенина, Ред. – 3-е изд., испр. и доп. Москва, Россия: Академия, 2000, 200 с.
- [13] Верховна Рада України. (1996, Січ. 18). *Указ Президента № 63/96 «Про Національну програму «Діти України»*. [Електронний ресурс].

Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>

- [14] О. Н. Новикова, «Социальное мышление и образовательная парадигма», дис. канд. наук: 09.00.11; Пермский гос. политех. ун-т. Пермь, 2003, 183 с.
- [15] Е. Н. Панов, *Бегство от одиночества: индивидуальное и коллективное в природе и в человеческом обществе*. Москва, Россия: Лазурь, 2001, 637 с.
- [16] Б. Д. Парыгин, *Основы социально-психологической теории*. Москва, Россия: Мысль, 1971, 351 с.
- [17] *Пособие для проведения занятий со школьниками по теме «Разные возможности – равные права»: планы занятий и метод. рек.* / авт. сост. С. А. Прушинский, М. Ю. Перфильева. Москва, Россия: ООО «БЭСТ-принт», 2011, 56 с.
- [18] Міністерство освіти і науки України. (2008, Груд. 01). *Наказ № 1087 «Про науково-педагогічний експеримент "Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку шляхом запровадження їх інклюзивного навчання"*; Всеукр. фонд «Крок за кроком»: веб-портал. [Електронний ресурс].
Доступно: http://www.ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/
- [19] Міністерство освіти і науки України. (2001, Серп. 10). *Наказ № 586 «Про проведення науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»*; Київ. обл. ін-т післядип. освіти пед. кадрів: веб-портал. [Електронний ресурс].
Доступно: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/3tataruncev/nakaz.htm
- [20] Л. В. Прохорова, «Самореализация пожилых людей как способ преодоления социальной эксклюзии: социально-философский анализ», дис. канд. наук: 09.00.11; Новосибирский гос. техн. ун-т. Новосибирск, 2010, 213 с.
- [21] Н. В. Семенова, *Идея соотношения индивидуального и социального в процессе воспитания личности в отечественной педагогике (конец XIX века – 30-е годы XX века)*», дис. д-ра наук: 13.00.01; Гос.е образоват. учреждение высшего проф. образования «Дальневосточный гос. гуманитар. ун-т». Хабаровск, 2006, 494 с.
- [22] *Соціальна педагогіка: учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений*;

- В. А. Никитин, Ред. Москва, Россия: ВЛАДОС, 2000, 272 с.
- [23] *Стандарти соціальних послуг: зб. проектів док.*; Л. Л. Сідельнік, Ред. Київ, Україна: Укр. фонд соц. Інцест., 2007, Кн. 1, 175 с.
- [24] С. А. Фурсов, «Государственная политика Российской Федерации в области социальной интеграции инвалидов: политологический аспект», дис. канд. наук: 23.00.02; Российский гос. социал. ун-т. Москва, 2011, 192 с.
- [25] С. Я. Харченко, *Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: монографія*. Луганськ, Україна: Альма-матер, 2006, 320 с. Бібліогр.: с. 311–319. ISBN 966-617-137-6
- [26] А. Н. Хузиахметов, «Диалектика соотношения социализации и индивидуализации личности школьника в педагогической теории и практике», дис. д-ра наук: 13.00.01; Казанский гос. пед. ун-т. Казань, 1997, 508 с.

DEVELOPMENT OF SOCIETY OF STUDENTS IN CONDITIONS INCLUSIVE EDUCATION

Svitlana Shtangei,

candidate of pedagogical sciences,
teacher of the cycle commission of special
pedagogy and psychology KZ "Uman humanitarian
and pedagogical professional college named after
Taras Shevchenko of the Cherkasy Regional Council".
Uman, Ukraine.
sveta.sh@ukr.net

Abstract. The article covers the concepts of "sociality", "disability", "inclusion", "inclusive education", "inclusive education". Creating favorable conditions in society for the disclosure of socially significant potential of each individual should be based on the understanding that the great information saturation of the modern world determines the strengthening of the role of social communication in the development of personality, actualizes its ability to interpersonal and suprapersonal ability to interact with the social world. The spread of disability leads to the isolation of the stigmatized part of the population in the social environment, the social status of the individual "disabled" often inhibits individual and social development, gaining sociality due to lack of specially created in society, in particular in such an important social institution as

education. Moreover, the maximum compensation of psychophysical limitations, full self-realization and integration of people with health problems into society become possible only by promoting the formation and development of their sociality, which ensures the "inclusion" of the individual in the general social world. An indicator of the active development of the problem is the fact that recently abroad and in Ukraine defended a number of PhD and doctoral dissertations on various aspects of the problem of sociality in the philosophical (P. Vorokhov, K. Logova, N. Kolpakova, M. Ostarkov, I. Panteleeva, S. Shcherbak), political (V. Malugina), biological (A. Chabovsky) and others. Science. Issues of social development are also studied in the pedagogical context (I. Mavrina, A. Kuszhanova). In this regard, it is important for the development of sociality of the younger generation that today the education system of Ukraine is becoming more open to children with mental and physical disabilities. New opportunities for the development of the sociality of such children through their integration into the environment of the educational institution are reflected in the regulations of both the international and domestic levels. An important theoretical and methodological basis, represented by a multifaceted analysis of education, upbringing and solving social problems of people with mental and physical disabilities, carried out throughout the humanities, requires systematic thinking to study the problem of inclusive education from new perspectives – in terms of helping children with disabilities. social life, solving practical problems of development of their sociality in the process of education and training.

Keywords: sociality; disability; inclusion; inclusive education; inclusive education.

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Штангей Світлана Василівна,

кандидат педагогічних наук,

викладач циклової комісії спеціальної педагогіки і психології

КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради».

Умань, Україна.

sveta.sh@ukr.net

Аннотация. В статье отражены понятия «социальность», «инвалидизация», «инклюзия», «инклюзивное образование»,

«инклюзивное обучение». Создание в обществе благоприятных условий для раскрытия социально значимого потенциала каждой личности должно основываться на понимании того, что большая информационная насыщенность современного мира определяет усиление роли социальной коммуникации в развитии личности, актуализирует ее способность к межличностной и сверхличностной связи, которая определяется уровнем ее социальной способности к взаимодействию с социальным миром. Распространение инвалидности приводит к изоляции стигматизированной части населения в социальной среде, социальный статус личности «инвалид» часто тормозит индивидуальное и социальное развитие личности, обретение социальности из-за отсутствия специально созданного в обществе, в частности, в таком важном социальном институте, как образование. Причем максимальная компенсация психофизических ограничений, полноценная самореализация и интеграция людей с проблемами здоровья в общество становятся возможны только путем содействия формированию и развитию их социальности, что обеспечивает «включение» личности в общий социальный мир. Показателем активного развития изучаемой проблемы является тот факт, что в последнее время за рубежом и в Украине защищен ряд кандидатских и докторских диссертаций, посвященных освещению различных аспектов проблемы социальности в рамках философской (П. Ворохов, К. Логова, Н. Колпакова, М. Остарков, И. Пантелеева, С. Щербак), политической (В. Малугина), биологической (А. Чабовский) и др. науч. Вопросы развития социальности исследуются и в педагогическом контексте (И. Маврина, А. Кусжанова). В этой связи важным для развития социальности подрастающего поколения является то, что сегодня система образования Украины становится все более открытой для детей с нарушениями психофизического развития. Новые возможности развития социальности таких детей путем их интеграции в среду учебного заведения нашли отражение в нормативно правовых актах как международного, так и отечественного уровня. Весомая теоретико-методологическая база, представленная многогранным анализом образования, воспитания и решения социальных проблем людей с недостатками психофизического развития, осуществляемая в рамках всей гуманитарной науки, требует системного мышления для изучения

проблемы инклюзивного образования с новых ракурсов – в аспекте содействия детям с ограниченными возможностями общественной жизни; решение практических задач развития их социальности в процессе воспитания и обучения.

Ключевые слова: социальность; инвалидизация; инклюзия; инклюзивное образование; инклюзивное обучение.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] O. M. Dikova-Favorska, «Sotsiologichna kontseptualizatsiia osvity osib z funktsionalnymy obmezheniamy zdorovia», dys. d-ra nauk: 22.00.04; Klasychnyi pryvat. un-t. Zaporizhzhia, 2009, 454 s.
- [2] I. M. Donkan, «Social'naya eksklyuziya semej, imeyushchih detej-invalidov: na primere Dal'nego Vostoka Rossii», dis. kand. nauk: 22.00.04; Tihookeanskij gos. un-t. Habarovsk, 2010, 173 s.
- [3] D. V. Zajcev, «Social'naya integraciya detej s ogranichennymi vozmozhnostyami», dis. d-ra nauk: 22.00.04; Povolzhskaya akademiya gos. sluzhby im. P. A. Stolypina. Saratov, 2004, 360 s.
- [4] M. F. Kalashnikov, «Kollektivnost' individual'nost' kak uslovie realizacii sushchnostnyh sil cheloveka. Istoriko-filosofskij aspekt», *Novye idei v filosofii*. Perm': izd-vo PGU, Vyp. 10, s. 116–121, 2001.
- [5] V. E. Kemerov, «Konceptsiya radikal'noj social'nosti», *Voprosy filosofii*, № 7, s. 3–13, 1999.
- [6] T. H. Kerimov, *Nerazreshimosti: monografiya*. Moskva, Rossiya: Akadem. proekt, 2007, 217 s.
- [7] A. Kolupaieva, «Zasadnychi poniatiino-terminologichni vyznachennia inkliuzyvnoi osvity», *Defektologhiia*, № 2, s. 3–8, 2009.
- [8] I. A. Mavrina, «Social'nost' kak sushchnostnaya harakteristika sovremennogo obrazovaniya», dis. d-ra ped. nauk: 13.00.01; Omskij gos. ped. un-t. Omsk, 2000, 418 s.
- [9] *Amerikanskaya sociologicheskaya mysl' / B. P. Mikael, S. B. Frederik, H. Dzh. Kaspar i dr.; V. I. Dobren'kova, Red.* Moskva, Rossiya: Izd-vo Moskov. un-ta, 1994, 496 s. ISBN 5-211-03099-0.
- [10] N. A. Moskvicheva, «Al'ternativnye modeli socializacii detej-invalidov v sovremennom obshchestve: social'no-filosofskij analiz», dis. kand. nauk: 09.00.11; GOU VPO «Donskoj gos. tekhnich. un-t». Rostov-na-Donu, 2007, 146 s.
- [11] A. V. Mudrik, *Socializaciya i «smutnoe vremya»*. Moskva, Rossiya: Znanie, 1991, 80 s.

- [12] A. V. Mudrik, Social'naya pedagogika: ucheb. dlya stud. ped. vuzov; V. A. Slastenina, Red. – 3-e izd., ispr. i dop. Moskva, Rossiya: Akademiya, 2000, 200 s.
- [13] Verkhovna Rada Ukrainy. (1996, Sich. 18). Ukaz Prezidenta № 63/96 «Pro Natsionalnu prohramu «Dity Ukrainy». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>
- [14] O. N. Novikova, «Social'noe myshlenie i obrazovatel'naya paradigma», dis. kand. nauk: 09.00.11; Permskij gos. politekh. un-t. Perm', 2003, 183 s.
- [15] E. N. Panov, Begstvo ot odinochestva: individual'noe i kollektivnoe v prirode i v chelovecheskom obshchestve. Moskva, Rossiya: Lazur', 2001, 637 s.
- [16] B. D. Parygin, Osnovy social'no-psihologicheskoy teorii. Moskva, Rossiya: Mysl', 1971, 351 s.
- [17] Posobie dlya provedeniya zanyatij so shkol'nikami po teme «Raznye vozmozhnosti – ravnye prava»: plany zanyatij i metod. rek. / avt. sost. S. A. Prushinskij, M. YU. Perfil'eva. Moskva, Rossiya: OOO «BEST-print», 2011, 56 s.
- [18] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2008, Hrud. 01). Nakaz № 1087 «Pro naukovo-pedahohichni eksperyment "Sotsialna adaptatsiia ta intehratsiia v suspilstvo ditei, yaki potrebuiut korektsii fizychnoho ta (abo) rozumovoho rozvytku shliakhom zaprovadzhennia yikh inkliuzyvnoho navchannia"»; Vseukr. fond «Krok za krokom»: veb-portal. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://www.ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/
- [19] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2001, Serp. 10). Nakaz № 586 «Pro provedennia naukovo-pedahohichnoho eksperymentu «Sotsialna adaptatsiia ta intehratsiia v suspilstvo ditei z osoblyvostiamy psykhozviznychnoho rozvytku shliakhom orhanizatsii yikh navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh»; Kyiv. obl. in-t pisliadyp. osvity ped. kadriv: veb-portal. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/3tataruncev/nakaz.htm
- [20] L. V. Prohorova, «Samorealizatsiia pozhilyh lyudej kak sposob preodoleniya social'noj eksklyuzii: social'no-filosofskij analiz», dis. kand. nauk: 09.00.11; Novosibirskij gos. tekhn. un-t. Novosibirsk, 2010, 213 s.
- [21] N. V. Semenova, Ideya sootnosheniya individual'nogo i social'nogo v processe vospitaniya lichnosti v otechestvennoj pedagogike (konec XIX veka – 30-e gody XX veka)», dis. d-ra nauk: 13.00.01; Gos.e obrazovat.

- uchrezhdenie vysshego prof. obrazovaniya «Dal'nevostochnyj gos. gumanitar. un-t». Habarovsk, 2006, 494 s.
- [22] Sotsyalnaia pedahohika: ucheb. posobyе dlia stud. vysshykh ucheb. zavedenyi; V. A. Nykыtyn, Red. Moskva, Rossyia: VLADOS, 2000, 272 s.
- [23] Standarty sotsialnykh posluh: zb. proektiv dok.; L. L. Sidielnik, Red. Kyiv, Ukraina: Ukr. fond sots. Intsest., 2007, Kn. 1, 175 s.
- [24] S. A. Fursov, «Gosudarstvennaya politika Rossijskoj Federacii v oblasti social'noj integracii invalidov: politologicheskij aspekt», dis. kand. nauk: 23.00.02; Rossijskij gos. social. un-t. Moskva, 2011, 192 s.
- [25] S. Ya. Kharchenko, Sotsializatsiia ditei ta molodi v protsesi sotsialno-pedahohichnoi diialnosti: teoriia i praktyka: monohrafiia. Luhansk, Ukraina: Alma-mater, 2006, 320 s. Bibliohr.: s. 311–319. ISBN 966-617-137-6
- [26] A. N. Huziahmetov, «Dialektika sootnosheniya socializacii i individualizacii lichnosti shkol'nika v pedagogicheskoy teorii i praktike», dis. d-ra nauk: 13.00.01; Kazanskij gos. ped. un-t. Kazan', 1997, 508 s.

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2021 року*

Наукове видання

ВІСНИК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

*Збірник наукових праць
Випуск 18(47)*

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Редактори — *Отрішко В. І.*
Ремізовський К. М.
Коректор — *Отрішко В. І.*
Комп'ютерна верстка — *Васильченко Я. Й.*

Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А
тел: +38 (044) 481-38-00; факс: +38 (044) 484-10-96
www.umo.edu.ua

Підписано до друку 17.11.2021. Формат 60×84 1/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Cambria.
Умов. друк. арк. 11,16. Обл. вид. арк. 12.
Тираж 300 прим. Замовлення № 171121_1

Надруковано в ТОВ «Видавництво "Юстон"»
01034, м. Київ, вул. О. Гончара, 36-а тел.: (044) 360-22-66,
www.yuston.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія дк № 497 від 09.09.2015 р.

Scientific journal

BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION

*Collection of scientific papers
Issue 18(47)*

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Editors — *Otrishko V. I.*

Remizovsky K. M.

Corrector — *Otrishko V. I.*

Desktop publishing — *Vasilchenko Ya. Y.*

State Institution of Higher Education
«University of educational management»
04053 Kyiv, Sichovykh Striltsiv str., build. 52-A, phone: (044) 484-10-96.
www.umo.edu.ua

Signed for print 17.11.2021. Format 60×84 1/16
Printing offset. Paper offset. Liberation font Cambria.
Provisionally printed sheets 11,16. Accounting and publishing sheets 12.
Edition 300 copies. Order № 171121_1

Printed in PLC «Publishing House "Yuston"»
36-A, O. Honchara Str., Kyiv, 01034, tel.: (044) 360-22-66,
www.yuston.com.ua

A certificate of making a publishing business subject to the state register of publishers,
manufacturers and distributors of publishing products series дк № 497 from 09.09.2015.